

III

PREZENTACE A UDRŽITELNÁ PÉČE O PAMÁTKY LIDOVÉ ARCHITEKTURY

THE POSSIBILITIES OF PRESENTATION AND SUSTAINABLE CARE FOR VERNACULAR
ARCHITECTURE MONUMENTS

MÖGLICHKEITEN DER PRÄSENTATION UND DER NACHHALTIGEN PFLEGE VON BAUWERKEN
DER LÄNDLICHEN ARCHITEKTUR

III

MOŽNOSTI PREZENTACE A UDRŽITELNÉ PÉČE O PAMÁTKY LIDOVÉ ARCHITEKTURY

**THE POSSIBILITIES OF PRESENTATION AND SUSTAINABLE CARE FOR VERNACULAR
ARCHITECTURE MONUMENTS**

**MÖGLICHKEITEN DER PRÄSENTATION UND DER NACHHALTIGEN PFLEGE
VON BAUWERKEN DER LÄNDLICHEN ARCHITEKTUR**

Jiří Kmošek – Zuzana Křenková – Radek Bryol (eds.)

Radek Bryol

Martin Čerňanský

Markéta Hnilicová

Jiří Kmošek

Vojtěch Kmošek

Jan Kraut

Zuzana Křenková

Jaromír Lenoč

Vladislava Říhová

Jiří Švec

Zuzana Vařeková

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Spolek archaických nadšenců

Rožnov pod Radhoštěm – Sebranice

2016

Možnosti prezentace a udržitelné péče o památky lidové architektury

The Possibilities of Presentation and Sustainable Care for Vernacular Architecture Monuments

Möglichkeiten der Präsentation und der nachhaltigen Pflege von Bauwerken der ländlichen Architektur

Editoři: Bc. Jiří Kmošek, Mgr. Zuzana Křenková, Mgr. Radek Bryol

Autoři textů: Mgr. Radek Bryol, Ing. Martin Čerňanský, Ph.D., Mgr. Markéta Hnilicová, Bc. Jiří Kmošek, Ing. arch. Vojtěch Kmošek, Ing. arch. Jan Kraut, Mgr. Zuzana Křenková, Jaromír Lenoč, Mgr. Vladislava Říhová, Ph.D., Mgr. Jiří Švec, Mgr. Zuzana Vařeková

Recenzent: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Vydavatel: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm - Metodické centrum pro muzea v přírodě a Spolek archaických nadšenců

Jazyková korektura českých textů: Mgr. Jana Šubrtová

Překlady a korektury anglických textů: Mgr. Klára Koubusová, RNDr. Milan Rydvan

Překlady a korektury německých textů: Mgr. Soňa Černá, Mgr. Jiří Černý, Mgr. Sabina Voda Eschgfäller, Dr.

Obálka a grafická úprava: Jakub Kmošek

Tisk: HRG Litomyšl

Náklad: 300 výtisků

1. vydání

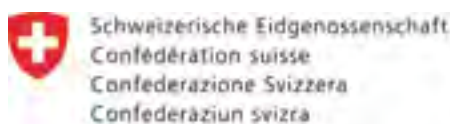
© 2016

ISBN 978-80-87210-58-1

Publikace byla vydána v rámci projektu „Metodika záchrany a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí“, podpořené finančně z Programu švýcarsko-české spolupráce, Ministerstvem kultury České Republiky, Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Pardubicích a Lesy České republiky, s. p.

The publication has been issued within the framework of the project “*The Methodology of Rescue and Presentation of the Vernacular Cultural Heritage of the Bohemian-Moravian Borderland*” financially supported by the Swiss-Czech Cooperation Programme, the Ministry of Culture of the Czech Republic, the National Heritage Institute – Territorial Professional Workplace in Pardubice and the state-owned company Lesy České republiky.

Die Publikation wurde im Rahmen des Projekts „*Methodik der Erhaltung und Präsentation des Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion*“ herausgegeben, welches durch den Partnerschaftsfonds schweizerisch-tschechischer Zusammenarbeit, das Kulturministerium der Tschechischen Republik, das Nationalinstitut für Denkmalpflege, Zweigstelle Pardubice (Pardubitz), und das Staatsunternehmen Lesy České republiky (Amt für tschechische Wald- und Forstwirtschaft) finanziell gefördert wird.

Projekt „Metodika záchrany a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí“ je podpořen z Programu švýcarsko-české spolupráce. Project „Methodology of Preservation and Presentation of Folk Cultural Heritage in Czech-Moravian Borderland“ is supported by a grant from Switzerland through the Swiss Contribution to the enlarged European Union.

Obsah

Předmluva	7
Ochrana venkovských sídel a staveb – legislativa a praxe Martin Čerňanský	10
Památková ochrana lidových staveb – situace v Pardubickém kraji Jiří Švec	32
Zánik venkovských stavebních památek českomoravského pomezí Jaromír Lench	42
Život stavebních památek ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm Radek Bryol	68
Památky v současné vesnici – Soubor lidových staveb Rymice Markéta Hnilicová	82
Příklad obnovy venkovské usedlosti – dům čp. 37 ve Zlámanci Vladislava Říhová	88
Mravín u Vysokého Mýta – průzkum vesnických staveb aneb co dál? Zuzana Vařeková	104
Koncepce udržitelné péče a prezentace lidového kulturního dědictví českomoravského pomezí – obec Trstěnice Jiří Kmošek, Zuzana Křenková, Vojtěch Kmošek, Jan Kraut	120
Literatura a prameny	136
Seznam autorů	139

Table of contents / Inhalt

Preface / Vorwort	7
Protection of rural settlements and buildings – legislation and practice / Der Schutz von dörflichen Ansiedlungen – Gesetzgebung und Praxis Martin Čerňanský	10
Heritage protection of vernacular buildings – Situation in Pardubice Region / Denkmalschutz der Bauwerke im ländlichen Raum – Situation im Landkreis Pardubice Jiří Švec	32
Extinction of vernacular monuments from the Bohemian-Moravian Borderland / Der Untergang der Werke des ländlichen Bauwesens in der böhmisch-mährischen Grenzregion Jaromír Lenoč	42
Life of building monuments in Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm / Das Leben der Bauwerke im Walachischen Freilichtmuseum in Rožnov pod Radhoštěm Radek Bryol	68
Life of monuments in a current village – The collection of vernacular buildings in Rymice / Das Leben der Bauwerke im Dorf von heute – Das Freilichtmuseum Rymice Markéta Hnilicová	82
Reconstruction of the Farmstead No. 37 in Zlámanec / Erneuerung des Bauernhofs Hs.-Nr. 37 in Zlámanec Vladislava Říhová	88
Mravín near Vysoké Mýto – Village building survey, or How to go on? / Mravín nahe Vysoké Mýto – Die Erforschung von Dorfbauten oder wie geht es weiter? Zuzana Vařeková	104
Conception of sustainable care and presentation of vernacular cultural heritage of the Bohemian-Moravian Borderland – Trstěnice / Konzeption der nachhaltigen Pflege und Präsentation des kulturellen Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion – Gemeinde Trstěnice Jiří Kmošek, Zuzana Křenková, Vojtěch Kmošek, Jan Kraut	120
Bibliography / Bibliographie	136
List of authors / Autorenverzeichnis	139

Předmluva

Památky lidového stavitelství jsou důležitým pramenem poznání života našich předků, dokladem jejich umu i potenciálu, tvoří význačný krajinný bod dnešní zástavby a neopominutelnou součást životního prostředí. Hodnota venkovského stavitelství i akutní potřeba jeho ochrany byla již nesčetněkrát popsána a diskutována odbornou i laickou veřejností. Řešeny byly v tomto kontextu zejména otázky bezprostřední fyzické záchran památek. Definování jejich budoucího využití je však takřka stejně podstatné jako samotný záměr obnovy. Vědomí této skutečnosti stojí za vznikem předkládané publikace, která se zaměřuje, stejně jako předchozí dva díly řady, převážně na teritorium českomoravského pomezí. Koncipována byla jako jeden z výstupů projektu *Metodika záchran a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí* při hledání cesty k udržitelné péči o ohrožené stavby regionu.

Názory na rozsah a způsob ochrany památek prošly dlouhým vývojem, stejně jako ideje hledající jejich využití a s tím související udržitelný způsob péče. Proměnily se typy a normy ochrany, změnil se pohled na to, co chránit a jak. Proměnami prošly i způsoby prezentace staveb, které byly chráněny v rámci muzejní organizace. Od romantických představ konce 19. století se dospělo ke koncepčně formulovaným postupům, které však musely být stále konfrontovány s udržitelností zásahů. Různorodé statě shromážděné v předkládané publikaci sledují téma péče o lidové stavitelství a jeho popularizaci z množství úhlů a v rozličné šíři. Ilustrují nejen mnohost postupů, ale i škálu možností, které zodpovědný přístup k památce nabízí. Studie seznamují s typy ochrany venkovských staveb a právními normami, které upravují péči o lidovou architekturu. Popisují obecnou legislativní situaci i její specifika v Pardubickém kraji a smutné výsledky, ke kterým

dospěla péče o lidové stavitelství v českomoravském pomezí v posledních letech. V textech je prezentována jak institucionální péče o lidovou architekturu, tak inspirační příklady péče o stavby, které jsou v rukou soukromých vlastníků. Ty ukazují, že stavební památky neodpovídají požadavkům dnešních obyvatel jen zdánlivě. Naopak nabízejí barvitý prostor pro současný život.

Společenské proměny druhé poloviny 20. století můžeme jistě vinit ze značné diskontinuity v přístupu k vesnickému prostředí naší země. Nejen analýzou zániku staveb na českomoravském pomezí pak zjišťujeme, že neúcta a necitlivost k venkovskému prostředí pokračuje i v novém tisíciletí. Současná situace navíc ukazuje, že státní a regionální instituce včetně muzeí mají i přes svou propracovanou síť a specializaci omezené možnosti péče o památky. Klíčovým se tak stává přístup vlastníků budov a obecních komunit, resp. péče o udržení nebo obnovení kladného a aktivního vztahu člověka ke starým stavbám. Fungující příklady ze zahraničí i z domova ukazují, že pozornost věnovaná budování pozitivního a informovaného vztahu místních k vlastnímu kulturnímu prostředí, je v procesu udržitelné péče o památky zcela zásadní. Nejde jistě jen o zachování staveb samotných, ale o rozvíjení aktivit spjatých s tradiční kulturou, které přináší do vesnického prostoru nový život.

Na principech dobrovolnictví a občanského aktivismu funguje rovněž nově založený Institut lidového kulturního dědictví, který ve spolupráci s místními komunitami pracuje na obnově památek lidového stavitelství českomoravského pomezí a na uchování a prezentaci regionálního kulturního dědictví.

Editoři
v Sebranicích, 2016

Preface

The monuments of vernacular architecture are an important source of knowledge of the life of our ancestors, a document of their skills and potential, an important landscape-forming point in today's built-up areas and a significant part of the environment. The value of rural architecture and the acute need of its protection have been described and discussed countless times by the professional and lay public alike. The issues of the immediate physical rescue of the monuments have been addressed above all in this context. However, the definition of their future use is nearly as important as the intention of the renovation itself. The awareness of this fact stands behind the creation of the present publication which, like the previous two parts of the series, focuses above all on the territory of the Bohemian-Moravian Borderland. It has been designed as one of the outputs of the project *The Methodology of Rescue and Presentation of the Vernacular Cultural Heritage of the Bohemian-Moravian Borderland* in the search for a way towards sustainable care for endangered buildings in the region.

The opinions concerning the extent and method of the protection of monuments, like the ideas seeking their use and the related sustainable method of care, have gone through a long development. The types and norms of protection have changed, as has the view of what should be protected and how. The changes of the presentation of buildings that were protected within the museum organisation have gone through transformations, advancing from the romantic ideas of the late 19th century to conceptually formulated procedures, which nonetheless always had to be confronted with the sustainability of the interventions. The diverse contributions collected in the present publication discuss the topic of the care for vernacular architecture and its popularisation from numerous angles and in various scopes. They illustrate not only the plurality of approaches but also the scale of possibilities offered by a responsible attitude to a monument of vernacular architecture. The studies inform about the types of protection of vernacular buildings and the legal norms that provide for the care for vernacular architecture. They describe the general legislative situation and its specifics in the Pardubice Region and the sad results the care for vernacular

architecture in the Bohemian-Moravian Borderland has reached in recent years. The texts present institutional care for vernacular architecture as well as inspiring examples of care for monuments that are in the hands of a private owner. They show that building monuments only seemingly fail to correspond with the requirements of the present inhabitants; on the contrary, they offer a colourful space for contemporary life.

We can certainly put the blame for significant discontinuities in the attitude towards the rural milieu in our country on the social events of the second half of the 20th century. Not only by analysing the disappearance of buildings in the Bohemian-Moravian Borderland, however, we find out that disrespect for and insensitivity to the rural milieu continues also in the new millennium. Moreover, the present situation shows that state and regional institutions including museums have only limited possibilities of care for monuments, despite their highly developed network and specialisation. The attitude of building owners and municipal communities thus becomes the key factor, or more precisely the care for the preservation or renovation of a positive relationship between people and old buildings in their milieu. Functioning examples from abroad and from this country show that the attention paid to the creation of a positive and informed relationship of local people to their own cultural milieu is of utmost importance in the process of sustainable care for monuments in the rural milieu. The aim is certainly not *only* the preservation of the monuments themselves, but the development of activities connected with traditional culture, which bring new life to the rural milieu.

The principles of volunteering and civic activism form also the basis of the functioning of the newly founded Institute of Vernacular Cultural Heritage, which in cooperation with the local communities works on the renovation of monuments of vernacular architecture in the Bohemian-Moravian Borderland and on the preservation and presentation of regional cultural heritage.

Editors
Sebranice, 2016

Vorwort

Denkmäler bäuerlicher Architektur stellen eine wichtige Quelle für die Erkenntnis des Lebens unserer Vorfahren und einen Beweis ihres Könnens sowie Potentials dar, sie bilden einen bedeutsamen, die Landschaft formierenden Punkt heutiger Bebauung und einen beachtlichen Bestandteil der Umwelt. Der Wert der bäuerlichen Architektur und das akute Bedürfnis ihres Schutzes wurden schon unzählige Male sowohl seitens der Fach- als auch der Laienöffentlichkeit beschrieben und diskutiert. In diesem Kontext wurde vor allem die Problematik der unmittelbaren physischen Rettung eines Denkmals besprochen. Dass aber seine zukünftige Nutzung definiert wird, ist jedoch fast genauso wichtig wie das Erneuerungsvorhaben selbst. Das Bewusstsein für diese Tatsache steht hinter der Entstehung des vorliegenden Bandes, welcher sich, ebenso wie die vorigen beiden Publikationen aus dieser Reihe, überwiegend auf das Territorium der böhmisch-mährischen Grenzregion konzentriert. Er stellt eines der Ergebnisse des Projekts *Methodik der Erhaltung und Präsentation des Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion (Metodika záchrany a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí)* dar und wurde während der Suche nach einem Weg zur nachhaltigen Pflege von bedrohten Bauten in dieser Region konzipiert.

Die Ansichten über Umfang und Formen des Denkmalschutzes machten eine lange Entwicklung durch, genauso wie die Ideen, welche nach der Nutzung dieser Bauwerke suchten, und die damit zusammenhängenden Arten der nachhaltigen Pflege. Die Typen und Normen des Schutzes änderten sich, es verwandelten sich aber auch die Ansichten dahingehend, was man schützen soll und wie. Eine Umgestaltung machte auch die Art der Präsentation von Bauten durch, die im Rahmen einer Museumsorganisation geschützt wurden. Man gelangte von romantischen Vorstellungen vom Ende des 19. Jahrhunderts zu konzeptionell formulierten Vorgangsweisen, welche jedoch immer mit der Nachhaltigkeit der Eingriffe konfrontiert werden mussten. Vielfältige Beiträge, die in der vorliegenden Publikation angesammelt wurden, verfolgen das Thema der Pflege von bäuerlicher Architektur und deren Popularisierung aus vielerlei Sicht und in allerlei Breite. Sie illustrieren nicht nur eine Menge von Zugängen, sondern auch eine Skala von Möglichkeiten, die seitens des verantwortlichen Zugangs zum Bauwerk im ländlichen Raum angeboten werden. Die Studien machen das Publikum mit den Typen des Schutzes von ländlichen Hausbauten bekannt und stellen Rechtsnormen vor, welche die Pflege der bäuerlichen Architektur regeln. Sie beschreiben die allgemeine legislative Situation,

wie auch ihre Spezifika im Landkreis Pardubice (Pardubitz), und eher traurige Ergebnisse, welche die Pflege der bäuerlichen Architektur in der böhmisch-mährischen Grenzregion in den letzten Jahren erreichte. In den Texten werden sowohl die institutionelle Pflege der bäuerlich-ländlichen Architektur als auch inspirierende Beispiele der Denkmalpflege von Bauten im Privateigentum beschrieben. Diese Beispiele veranschaulichen, dass die Baudenkmäler den Bedürfnissen des derzeitigen Bewohners nur scheinbar nicht gerecht werden können, sondern dass sie ihm einen farbigen Raum für gegenwärtiges Leben bieten.

Man kann zwar die gesellschaftlichen Ereignisse der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts zweifellos beträchtlicher Diskontinuität im Zugang zur ländlichen Umgebung unseres Landes beschuldigen. Man stellt aber nicht nur durch die Analyse des Untergangs von Bauten in der böhmisch-mährischen Grenzregion fest, dass sich die Respektlosigkeit und mangelnde Sensibilität gegenüber der ländlichen Umgebung auch im neuen Jahrtausend fortsetzt. Die gegenwärtige Situation zeigt außerdem, dass staatliche und regionale Institutionen, einschließlich der Museen, auch trotz des ausgearbeiteten Netzes und ihrer Spezialisierung nur über eingeschränkte Möglichkeiten des Denkmalschutzes verfügen. Eine Schlüsselrolle spielt deshalb der Zugang der Bauinhaber und Gemeindekommunitäten, bzw. die Bemühung um Erhaltung oder Erneuerung einer positiven und aktiven Beziehung des Menschen zu alten Bauwerken in seiner Umgebung. Funktionierende Beispiele sowohl aus dem Ausland als auch vom Daheim zeigen, dass die Aufmerksamkeit, die man dem Aufbau einer positiven und informierten Beziehung der Einheimischen zu ihrer eigenen kulturellen Umwelt widmet, im Prozess der nachhaltigen Pflege von Bauwerken im ländlichen Raum völlig grundlegend ist. Es geht nicht *nur* um Erhaltung der Denkmäler als solcher, sondern um die Entfaltung von Aktivitäten, die mit der traditionellen Kultur verbunden sind und die neues Leben aufs Land bringen.

Auf dem Prinzip der Freiwilligkeit und des bürgerlichen Aktivismus funktioniert auch das neu gegründete Institut für das kulturelle Volkserbe, welches sich in der Zusammenarbeit mit den einheimischen Kommunitäten an der Erneuerung von ländlichen Bauwerken in der böhmisch-mährischen Grenzregion und an der Erhaltung und Präsentation des Volksgutes beteiligt.

Editoren
Sebranice, 2016

Ochrana venkovských sídel a staveb – legislativa a praxe

Ochrana venkovských sídel a staveb – legislativa a praxe

Martin Čerňanský

Klíčová slova: lidová architektura, venkovská sídla, kulturní památky, památkové rezervace, památkové zóny, legislativa

Tradiční lidová kultura představuje nedílnou a nepřehlédnutelnou součást našeho kulturního dědictví. Její díla i projevy náleží k mimořádnému hmotnému i duchovnímu bohatství naší republiky a zvláště významné postavení přitom zaujímá lidová architektura. Sídla se soubory lidové architektury jsou neodmyslitelnou součástí kulturní identity našeho venkova, spjatého s historií, současností i budoucností České republiky. Navzdory nesmírným ztrátám zapříčiněným přírodními katastrofami, válečnými událostmi, požáry i stále rostoucími nároky na bydlení v důsledku socioekonomického vývoje je lidová architektura v řadě regionů doposud určující složkou životního prostředí, formovaného přírodními, kulturními a civilizačními hodnotami území. I přes výše uvedené hodnoty náleží lidová architektura ze své podstaty mezi nejohroženější část památkového fondu. Možnosti její záchrany v odpovídajícím plošném, sociálním i typologickém rozsahu a zejména kvalitě se nadále bohužel zhoršují. Důvody je přitom možno spatřovat v rovině stavebnětechnické i společenské.

Lidová architektura

Cílevědomý badatelský zájem o český národ a jeho lidovou kulturu je možné doložit již v 1. polovině 19. století.¹ Počátky zájmu, prozatím ovšem bez stavební kultury, lze přitom spatřovat v národnostní situaci upevňující postavení a identitu jednotlivých království, vévodství či zemí v Rakouském císařství, resp. po aktu vyrovnání v Rakousku-Uhersku. Určitý vliv měly jistě také ideové impulsy a přebírání myšlenkových konceptů, zejména osvícenství. Kromě tohoto nelze opomenout ani dříve započatou proměnu hospodářství v důsledku průmyslové revoluce, zasahující zvýšenou měrou rovněž do prostředí zemědělského venkova.

Ve 2. polovině 19. století je do okruhu badatelského zájmu o lidovou kulturu zahrnuto rovněž lidové stavitelství a možnosti jeho uchování dalším generacím. Uvedený zájem přitom vrcholí v poslední čtvrtině tohoto století osvětovou činností dříve založených uměleckých spolků i následným pořádáním národopisných slavností a výstav. Kromě velkého počtu krajinářských výstav se v závěru století konají rovněž dvě zemské výstavy, nejdříve

Jubilejní zemská výstava² a o čtyři roky později Národopisná výstava československá. Další rozvoj studia lidového stavitelství je bezprostředně spjat právě s přípravami a konáním Národopisné výstavy československé.³

Nedílnou součástí Národopisné výstavy Československé v Praze a rovněž centrem návštěvnícké pozornosti se stala výstavní dědina. Oproti původní koncepci šlo o dědinu určenou výstavnímu účelu a tvořenou stavbami různých typů reprezentujících jednotlivé národopisné oblasti. Pozornost se přitom soustředila na dekorativně nejvýraznější objekty, třebaže často mladší oproti stavbám méně zdobného výrazu. Mimořádný význam dědiny spočíval nejen ve zvýšení obecného povědomí o stavbách našeho venkova, ale zároveň v poznání celkové složitosti záchrany lidového stavitelství. V důsledku problémů spojených s koncepcí, výstavbou i zamýšleným zachováním staveb z výstavní dědiny byly postupně opouštěny nebo zásadně přehodnocovány prvotní idealizované představy a požadavky neslučitelné s realitou života na vesnici. Zároveň již v průběhu výstavby museli osvícení stavitelé čelit řadě problémů, dodnes provázejících budování vědeckých nebo častěji hypotetických replik historických staveb včetně dekorativní výzdoby. Různá byla rovněž kvalita řemeslného provedení a detailů, jak dokládají tehdejší písemné prameny. Zdaleka nejproblematičtější se však ukázalo zachování těchto staveb. V důsledku nákladné údržby i jejich špatného stavebnětechnického stavu (napadení dřevokaznou houbou) se je v podstatě nepodařilo zachránit.⁴

Ochrana venkovských sídel a staveb

První závazné předpisy na ochranu památek, avšak zprvu jen uměleckých, vznikají již za vlády císařovny Marie Terezie (1740–1780), proslulé rovněž řadou jiných pokrokových reforem. K dalším změnám dochází roku 1850 založením Centrální komise pro výzkum a zachování stavitelských památek, přejmenované z důvodu zahrnutí movitého fondu na Centrální komisi pro péči o památky. Roku 1911 je ve Vídni zřízen Památkový úřad a roku 1918 Zemský památkový úřad pro České království. K tomuto dochází ještě před rozpadem Rakouska-Uherska,

Z české vesnice v Pojizeří.
Obraz Jana Průšky.

1. Z české vesnice v Pojizeří, závěr 19. století, autor J. Proušek. From a Czech village in Pojizeří, end of the 19th century. Aus dem böhmischen Dorfe am Fluss Jizera, Ende des 19. Jahrhunderts.

příčemž Morava a Slezsko zůstávají nadále pod vídeňskou správou. Po vzniku samostatné Československé republiky se z tohoto úřadu stává Státní památkový úřad. Po II. světové válce je Státní památkový úřad reorganizován na Státní památkový ústav, nemající kompetence výkonného orgánu. Navzdory programové obnově vybraných měst v poválečném období zůstává ochrana památek venkovského stavitelství stranou zájmu. S ohledem na politické poměry a proběhlé události je naopak ochrana staveb reprezentujících tradiční zemědělskou kulturu v čele s velkými sedláky v podstatě znemožněna. Neméně složité je rovněž již dříve započaté budování muzeí v přírodě.⁵

K zákonné ochraně, a to zprvu jen jednotlivých památek lidové architektury, dochází až v souvislosti s přijetím dlouho připravovaného zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Na základě tohoto zákona byl zřízen Státní ústav památkové péče a ochrany přírody a definován pojem památky, národní kulturní památky, památkové rezervace i ochranná pásma. Za památkové rezervace však byla prohlášena pouze historická jádra měst, třebaže na úrovni odborné organizace byla věnována pozornost rovněž návrhům venkovských sídel.

Výjimkou potvrzující pravidlo bylo prohlášení souboru roubených domů v rámci městské památkové rezervace Štramberk na okrese Nový Jičín v roce 1969. Jedinou vesnickou památkovou rezervací se v roce 1983 stal areál drobných vinohradnických staveb (vinných sklepů) Petrov – Plže na okrese Hodonín. Některé pozdější rezerviční vesnice, osady nebo předměstí se podařilo již dříve nebo později zachránit v rámci muzeí v přírodě. Namísto založení ve volné krajině totiž vznikla vhodným muzejním využitím staveb na původním místě a doplněním o zánikem ohrožené stavby z více či méně blízkého okolí. Příkladem může být Soubor lidových staveb (a řemesel) Vysočina v obcích Svobodné Hamry, Dřevíkov a Hlinsko (místní část Betlém) na Chrudimsku, Národopisné muzeum Slánska v Třebízi na Kladensku, Muzeum lidové architektury Českého středohoří v Zubrniciích na Ústecku, Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích na Kroměřížsku a Hanácký skanzen v Příkazích u Olomouce.

Ani následující památkový zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, nepřinesl zásadní změnu postoje k venkovským sídlům, ačkoliv potvrdil status památkových rezervací a rozšířil možnosti plošné památkové

Ročník 1958

63

Sbírka zákonů

Republiky československé

Částka 8.

Vydána dne 3. května 1958

Cena Kčs 1,—.

OBSAH:

22. Zákon o kulturních památkách.

22**Zákon**

ze dne 17. dubna 1958

o kulturních památkách.

Národní shromáždění Republiky československé usneslo se na tomto zákoně:

Část první

§ 1

Úvodní ustanovení

(1) Účelem tohoto zákona je upravit ochranu kulturních památek (dále jen „památky“), jejich využití a péči o ně pro jejich kulturně politický význam tak, aby památky byly zachovány, řádně spravovány, účelně společensky využity a zpřístupněny lidu a staly se tak významnou součástí kulturního a hospodářského života socialistické společnosti.

(2) Památky jsou chráněny státem. Národní výbory plní své úkoly na úseku státní památkové péče nejen činností svých výkonných orgánů, nýbrž také zapojováním širokého aktívu občanů, kteří mohou na tomto úseku úspěšně působit, do stálých i jiných komisí, zřízených pro tento účel.

(3) Je občanskou povinností každého, aby ochraně památek byl nápomocen.

Část druhá

Ochrana památek a péče o ně

Oddíl 1.

Předmět ochrany památek

§ 2

Pojem památky

(1) Památkou je kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k významným osobám a událostem dějin a kultury.

(2) Za památku se považuje také soubor kulturních statků a věcí, i když některé z nich nejsou památkami.

(3) V pochybnostech se považuje věc za památku až do rozhodnutí výkonného orgánu krajského národního výboru, který si před rozhodnutím vyžádá posudek Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody (§ 13).

§ 3

Národní kulturní památky

Památky, které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa, prohlašuje vláda na návrh ministra školství a kultury za národní kulturní památky. Národní kulturní památky požívají zvýšené ochrany podle dalších ustanovení tohoto zákona.

SBÍRKA

OBECNĚ ZÁVAZNÝCH VYHLÁŠEK HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

CÁSTKA 6
ROČNÍK 1993 VYDÁNO DNE 28. 2. 1994
CENA 8 Kč

OBSAH

ČÁST NORMATIVNÍ

10. Vyhláška hlavního města Prahy o prohlášení části území hlavního města Prahy za památkové zóny a o určení podmínek jejich ochrany

11. Vyhláška hlavního města Prahy, kterou se vydává Statut hlavního města Prahy – XIII. část o mění a doplňuje Statut hlavního města Prahy – VIII. část č. 32/1992 Sb. hl. m. Prahy ve znění vyhlášky č. 5/1992 Sb. hl. m. Prahy

ČÁST OZNAMOVACÍ

– Výměr č. 2/1993 ze dne 20. 9. 1993 o stanovení maximální paušální ceny za přičlenění a odstranění technických prostředků k zahraničnímu odjezdu vozidla na území hl. m. Prahy

– Oznámení o převedení Státního židovského muzea jako samostatné organizace s příspěvkovou formou hospodaření a přenesení pravomoci zřizovat, řídit a zrušovat tuto organizaci ze zastupitelstva hl. m. Prahy na ministerstvo kultury ČR

– Oznámení o zřízení rozpočtové organizace Domov důchodců Praha 4 - Háj

---

ČÁST NORMATIVNÍ

10. Vyhláška hlavního města Prahy o prohlášení části území hlavního města Prahy za památkové zóny a o určení podmínek jejich ochrany

Kada zastupitelstva hlavního města Prahy se usnilo dne 28. 9. 1993 vydat po předchozím projednání s ministerstvem kultury České republiky podle § 24 odst. 1 a § 45 písm. l zákona ČNR č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení) ve znění zákona ČNR č. 302/1992 Sb. a v souladu s ustanovením § 8 odst. 1 zákona ČNR č. 28/1987 Sb., o státní památkové péči, tuto obecně závaznou vyhlášku:

Čl. 1
Vymezení památkových zón

1. Za památkové zóny se prohlásí tyto části hlavního města Prahy:

- a) „Vinohrady, Žitkov, Vrbovice“ v městské části Praha 2, 3 a 10
- b) „Nusle“ v městské části Praha 2 a 4
- c) „Karlín“ v městské části Praha 5
- d) „Dejvice, Bubeneč, horní Holešovice“ v městské části Praha 6 a 7
- e) „Smíchov“ v městské části Praha 5
- f) „Staré Bořnice“ v městské části Praha 6
- g) „Stará Hosiřava“ v městské části Praha 19
- h) „Berrandov“ v městské části Praha 5
- i) „Baba“ v městské části Praha 6

2. Charakteristika památkových zón a jejich vymezení (popis hranic) je uvedena v příloze č. 1 této vyhlášky.

3. Původní hranice památkových zón jsou zakresleny v Úllčnř mappě hlavního města Prahy Českého štřadu (kardioideckřho a kartografickřho v mřřtřku 1:10 000, která je uložena v Pražském štřstavu památkovř péče, tyto hranice jsou dřle zakresleny v situačním plřnku, který je přřložen č. 2 této vyhlášky.

Čl. 2
Podmřnky památkovř zón

1. Původnř památkovř zón je zachovat a trvřle chrřnit kulturně-historickř a urbanistickř-architektonickř hodnoty vybranřch částř územř hlavního města Prahy, aby

jsou organickř součástí životnřho prostředř slduřly kulturnřm, vřchovřm, spoleřenskřm a hospodřřskřm pořřbřm spoleřnosti.

Čl. 3
Předmřt ochrany v památkovřch zónřch

Předmřtem ochrany v památkovřch zónřch jsou:

- a) historickř pōdorys a jemu odpovřdřjící prostorovř a hmotovř sklřdba,
- b) urbanistickř struktura, uličnř interierř spořř a povrchy komunikacij (zejmřna mozaikovř dlařba chodnřkř, historickř komunikační dlařba), charakter objektř a pozemkř, architektura objektř a jejich exteriery, veřejnř interierř vřetnř feresnřch a umřlecko-feresnřch překř,
- c) historickř podzemnř prostory (zejmřna historickř sklepy s křnbami, stoly apod.),
- d) přnorama památkovřch zón s hlavnřmi dominantami v blřzkřch a dřlkovřch pohledřch,
- e) historickř zahrady a parky, dopřnkovř parkovř-zahradnř plochy a prvky, tvořicř nedřlnou součást urbanistickřho celku, nebo historickřho prostředř.

Čl. 4
Podmřnky pro stavebnř a dřlřř činnostř

Pro zabezpeřenř ochrany a regenerace památkovřch zón se stanovř tyto podmřnky:

- a) při pořřizovřnř dřzennř plřnovacř dokumentace, musř byt vymezena a respektovřna vřetnř zakladnř funkce památkovřch zón v prostorovřm a funkčním uspořřdřnř dřzemř, jakoř i zhodnocovřna urbanistickř sklřdba dřzemř,
- b) vyznřř prostorř, ploch, dřzemř s staveb v památkovřch zónřch musř byt v souladu s jejich charakterem, architekturou, kulturnř hodnotou, kapacitnřmi a technickřmi mořnostmi,
- c) veřkerř ůpravy prostorř, ploch, dřzemř a staveb musř smřřovat k jejich estetickřmu, funkčnímu, technickřmu, kulturnřmu a spoleřenskřmu zhodnocenř s ohledem na charakter památkovřch zón.

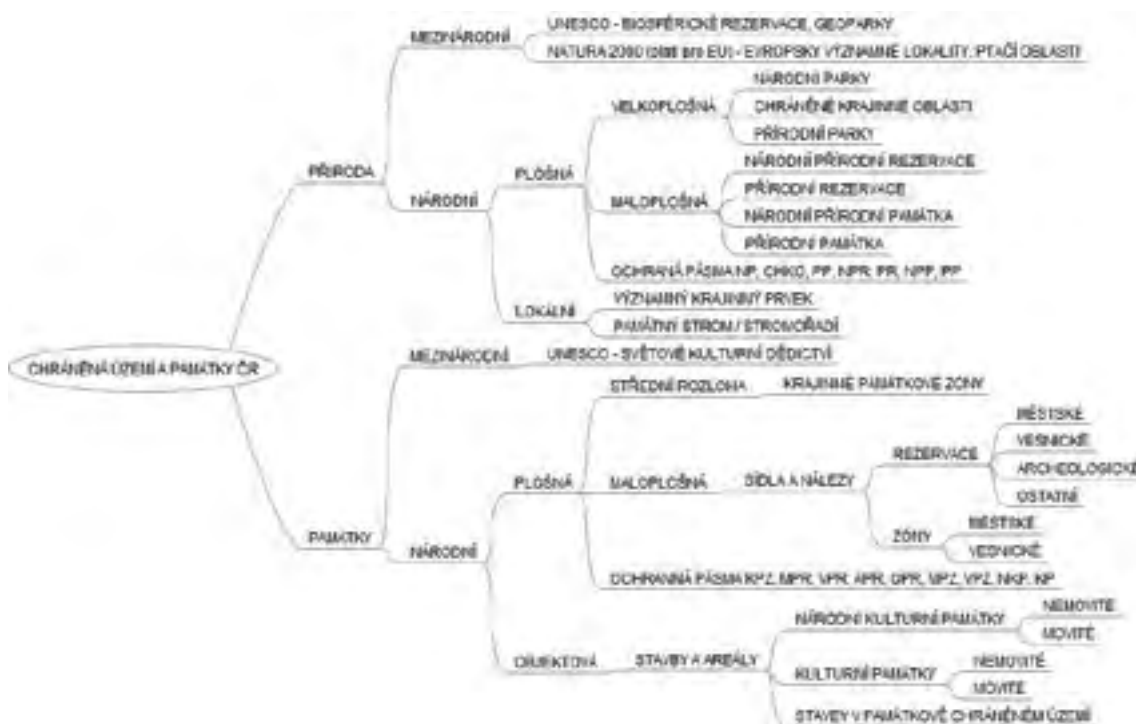
ochrany o památkové zóny. V důsledku přijetí nového zákona došlo rovněž k organizačním změnám tehdejšího Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, přičemž mnohé závažnější lze dávat až do souvislosti s pozdějšími změnami tohoto zákona v důsledku revolučních událostí roku 1989 (osamostatnění ochrany přírody roku 1991 a zrušení okresních úřadů v roce 2002). Změna politické orientace na sklonku 90. let znamenala rovněž zásadní předěl v přístupu k vesnickým sídlům ze strany ústředních orgánů. Po vzoru historických jader měst začaly být jako celky ve větším počtu prohlašovány památkové rezervace a zóny se soubory lidové architektury. První zóny byly prohlášeny již roku 1990 v jižních Čechách tehdejším Krajským národním výborem a následně v Praze Magistrátem hlavního města Prahy. Největší počet památkově chráněných území byl prohlášen roku 1995, a to nařízením vlády č. 127/1995 Sb. ze dne 24. 5. 1995 o prohlášení území ucelených částí vybraných měst a obcí s dochovanými soubory lidové architektury za památkové rezervace (60 rezervací) i následnou vyhláškou MK č. 249/1995 Sb. ze dne 22. 9. 1995 o prohlášení území historických jader vybraných obcí a jejich částí

za památkové zóny (138 zón). Pro tato chráněná území se vžil název vesnické památkové rezervace a zóny, třebaže kromě vesnic jsou zastoupeny rovněž jiné typy sídelních útvarů (osady, předměstské kolonie, lázně).

Kromě národních zákonů jsou přijímány rovněž mezinárodní dokumenty na ochranu kulturního dědictví, ke kterým přistupuje Česká republika se značnou prodlevou opět až po listopadu 1989. Velkou reorganizací prochází také odborná organizace státní památkové péče, kdy sloučením jednotlivých krajských středisek dřívějšího Památkového ústavu a pozdějšího Státního památkového ústavu vzniká roku 2003 Národní památkový ústav. Tento je v současné době tvořen generálním ředitelstvím, čtrnácti územními odbornými pracovišti včetně čtyř metodických center a čtyř územních památkových správ. Důležitými dokumenty jsou rovněž jednotlivá usnesení vlády ke Koncepti účinnější péče o památkový fond v České republice a Koncepti účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice, vydávaná zpravidla pro období pěti let. Na republikové úrovni. Mimořádně významnou změnou bude schválení

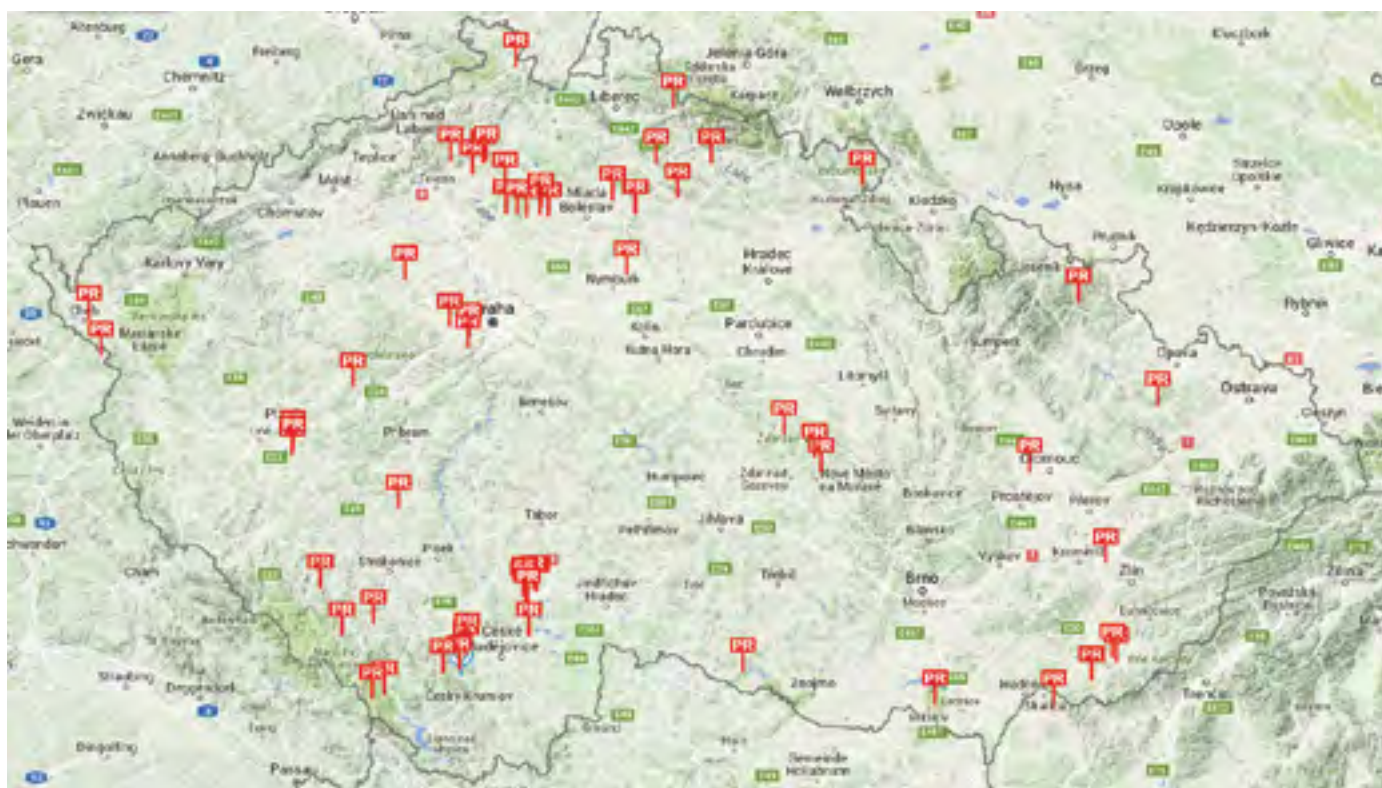

4. Zjednodušené grafické zobrazení ochrany památek v ČR, 2016, zpracoval M. Čerňanský. Simplified visualisation of monument protection in the Czech Republic. Vereinfachte grafische Darstellung des Denkmalschutzes in der Tschechischen Republik.

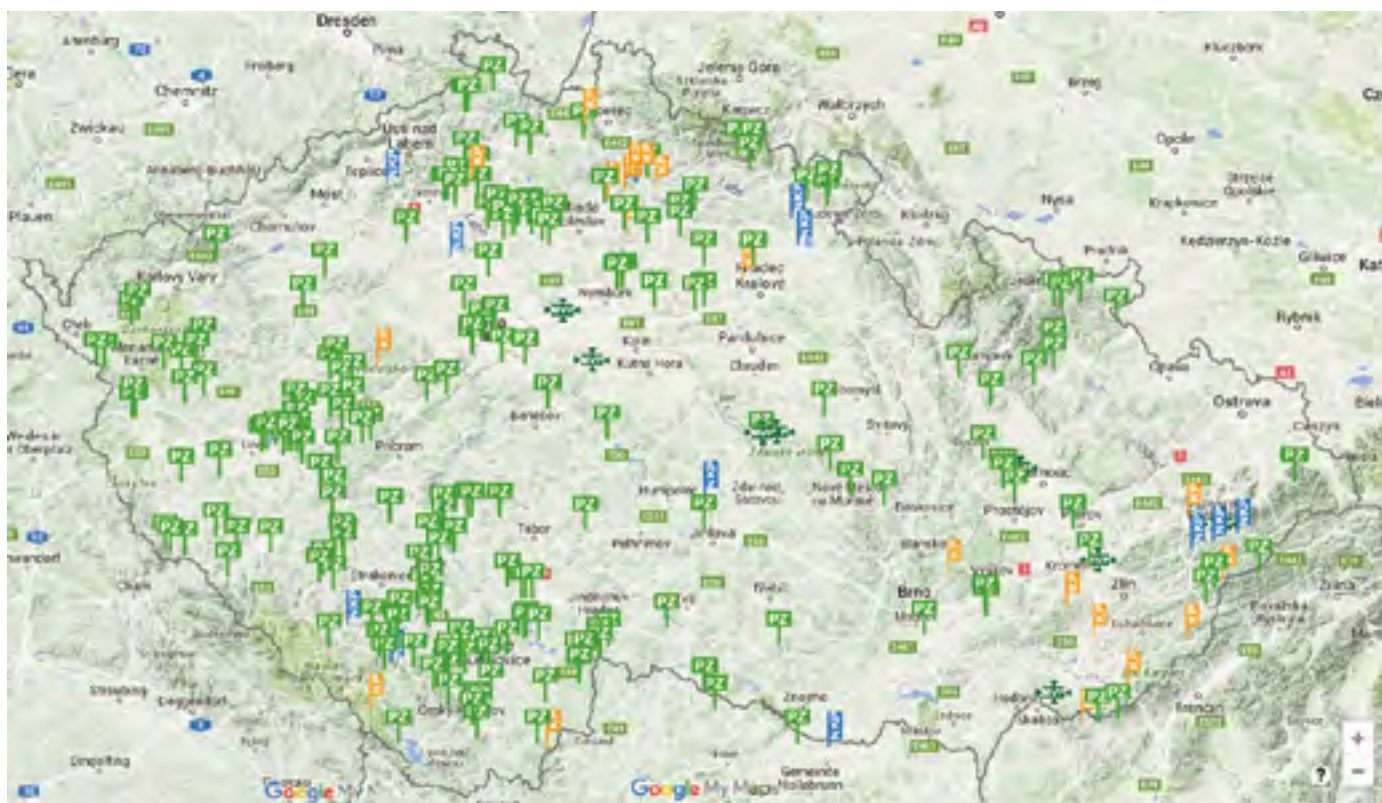
5. Zjednodušené grafické zobrazení přírodně a památkově chráněných území v ČR, 2016, zpracoval M. Čerňanský. Simplified visualization of natural and heritage protected areas in the Czech Republic. Vereinfachte grafische Darstellung von unter dem Natur- und Denkmalschutz stehenden Gebieten in der Tschechischen Republik.

6. Mapa České republiky s vyznačením památkových rezervací se soubory lidové architektury, 2015, zpracoval M. Čerňanský do Google Maps.
 Map of the Czech Republic with conservation areas with collections of vernacular architecture marked. Landkarte der Tschechischen Republik mit eingezeichneten Denkmalschutzgebieten mit Ensembles von ländlich-bäuerlichen Bauwerken.

7. Mapa České republiky s vyznačením památkových zón se soubory lidové architektury, 2015, zpracoval M. Čerňanský do Google Maps.
 Map of the Czech Republic with conservation zones with collections of vernacular architecture marked. Landkarte der Tschechischen Republik mit eingezeichneten Denkmalzonen mit Ensembles von ländlich-bäuerlichen Bauwerken.

8. Osada Jizerka (památková rezervace) v CHKO Jizerské hory, okres Jablonec nad Nisou, 2006, foto M. Čerňanský. Settlement of Jizerka (conservation area) in the protected landscape area Jizerské hory, Jablonec nad Nisou District. Die Ortschaft Jizerka (Denkmalschutzgebiet) im Naturschutzgebiet Jizerské hory, Bezirk Jablonec nad Nisou.

předloženého návrhu zákona o ochraně památkového fondu, který má nahradit stávající zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

Spolu s politickými změnami nastávají po listopadu 1989 změny společenské, a to ještě větší měrou. V rámci těchto změn nabývá na významu občanská společnost, zahrnující oživené nebo nově zakládané nevládní neziskové organizace (nadace, spolky) a profesní sdružení. Řada z nich se přitom stále více spolupodílí na památkové péči, ať již dokumentací památek, průzkumy, donací nebo zajištěním obnovy památkových objektů.

Legislativa

Ochrana památek je legislativně zajišťována již na úrovni Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. Dle hlavy čtvrté, článku 35, bod (3) „*Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.*“ Kromě tohoto zajišťují ochranu památek především státní zákony a přijaté mezinárodní dokumenty.

Ve vztahu k popisovanému tématu můžeme chráněná území České republiky dělit z hlediska předmětu ochrany na přírodní a památková, z hlediska rozlohy na velkoplošná, střední velikosti a maloplošná. Stavební nebo jiná činnost se přitom řídí celorepublikovým zákonem č. 183/2006 Sb., o územním plánování

a stavebním řádu (stavební zákon), včetně prováděcích vyhlášek a souvisejících právních předpisů. Ústředním orgánem státní správy je v tomto případě Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR). Kromě tohoto se činnost ve výše uvedených chráněných územích řídí rovněž zákony příslušného resortu, které se mohou uplatňovat zároveň. V případě přírodně chráněných území se jedná o zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v gesci Ministerstva životního prostředí (MŽP) a v případě památkově chráněných území o zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (památkový zákon), ve znění pozdějších předpisů v gesci Ministerstva kultury (MK). Jednotlivá ministerstva zde přitom reprezentují ústřední správní úřady s tzv. dílčí věcnou působností, které jsou zřizovateli řady státních příspěvkových organizací republikové nebo regionální působnosti. Tyto organizace se kromě odborné činnosti podílejí rovněž na činnosti vědeckovýzkumné. Příkladem může být Ministerstvem pro místní rozvoj zřizovaný Ústav územního rozvoje (ÚÚR), Ministerstvem kultury zřizovaný Národní památkový ústav (NPÚ), Národní ústav lidové kultury (NÚLK), Valašské muzeum v přírodě (VMP) atd.

Přestože každý z výše uvedených zákonů určuje státní politiku a její formu v jiné oblasti, ve všech je deklarován a různou měrou zastoupen veřejný zájem na zachování kulturního dědictví. Kulturní dědictví je zde přitom zastupováno nejen hodnotami chráněnými podle příslušného zákona, ale rovněž řadou dalších jevů, obsažených např. v územně analytických podkladech.

Z hlediska ochrany kulturní krajiny a památkového fondu je přirozeně nejdůležitější zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (památkový zákon), ve znění pozdějších předpisů. V části první tohoto zákona jsou v rámci základních ustanovení definovány plošně památkově chráněná území (památkové rezervace a zóny včetně plánů jejich ochrany) a stavby (národní kulturní památky, kulturní památky). Kromě tohoto jsou zde uvedeny procesní postupy týkající se prohlašování (nebo zrušení prohlášení) kulturních památek i jejich evidence. Část druhá je věnována péči o kulturní památky spočívající v jejich ochraně a užívání i povinnostem správních úřadů a právnických nebo fyzických osob. Mimo jiné je do této části zahrnuta rovněž obnova kulturních památek včetně povolení k restaurování nebo ochranná pásma. Část třetí je věnována archeologickým výzkumům a nálezům a část čtvrtá orgánům a organizaci státní památkové péče. Pátá část obsahuje opatření při porušení povinností a část šestá společná a závěrečná ustanovení.

Metodické publikace

V zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek památkové péče pro danou oblast ochrany kulturních památek, v souladu s ustanovením § 32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů vydává Národní památkový ústav jako odborná organizace státní památkové péče v České republice odborné a metodické publikace. Řada z nich se po obsahové stránce vztahuje k problematice ochrany venkovských sídel a staveb nebo je jim přímo věnována. V prvním případě se jedná o publikace věnující se stavebněhistorickým průzkumům památek⁶, operativním průzkumům a dokumentaci⁷, konkrétnímu materiálu⁸ nebo stavebním konstrukcím a prvkům⁹. Ve druhém případě jde o plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel¹⁰, údržbu lidových staveb¹¹, principy péče o lidové stavby¹² nebo dokumentaci lidové architektury¹³. Některé z těchto metodik, vznikajících zpravidla s finanční

9. Obec Starý Týn (památková rezervace) v CHKO České středohoří, okres Litoměřice, 2008, foto M. Čerňanský. Municipality of Starý Týn (conservation area) in the protected landscape area České středohoří, Litoměřice District. Gemeinde Starý Týn (Denkmalschutzgebiet) im Naturschutzgebiet České středohoří, Bezirk Litoměřice.

podporou Ministerstva kultury, jsou již certifikovány a tím doporučeny pro využití při ochraně kulturního dědictví v ČR.

Mezinárodní dokumenty

Kromě státních zákonů platných na republikové úrovni jsou pro ochranu našeho kulturního dědictví mimořádně významné rovněž mezinárodní dokumenty. Některé z nich jsou přitom již součástí našeho právního řádu a mají důležitou legislativní roli v rámci ochrany památkových lokalit nebo staveb. Jiné naopak představují z hlediska teorie i každodenní praxe potřebné zásady, směrnice nebo doporučení vztahující se ke konkrétní problematice nebo zájmovému okruhu. Znalost těchto dokumentů lze považovat za důležitou součást vzdělání pracovníků památkové péče. Jejich obsah napomáhá nejen pochopení širě problematiky na celosvětové nebo evropské úrovni, ale zároveň je důležitý z hlediska formulování odůvodnění písemných odborných vyjádření i na jejich podkladě vydávaných závazných stanovisek.¹⁴

UNESCO

Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví byla přijata na generální konferenci UNESCO v Paříži roku 1972, přičemž v platnost vstoupila dne 17. 12. 1975. Česká republika, resp. tehdy ještě Česká a Slovenská Federativní republika, k této Úmluvě přistoupila až o 15 let později. Závaznou se přitom pro nás stala dnem 15. 2. 1991, kdy byly text Úmluvy a oznámení o přístupu publikovány ve Sbírce zákonů č. 159/1991 Sb. K Úmluvě o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví se přímo vztahují tzv. operační směrnice k jejímu naplňování a upřesňující její provádění. Ty jsou pravidelně revidovány Výborem světového dědictví UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu).¹⁵

Úmluva sestává z 38 článků rozdělených do osmi částí. První se věnuje definici kulturního a přírodního dědictví, druhá jeho národní a mezinárodní ochraně, třetí mezivládnímu výboru, čtvrtá fondu na ochranu,

10. Místní část Rymice – Hejnice (památková rezervace, Muzeum Kroměřížska), okres Kroměříž, 2009, foto M. Čerňanský. Municipal part of Rymice – Hejnice (conservation area, The Museum of the Kroměříž District), Kroměříž District. Ortsteil Rymice – Hejnice (Denkmalschutzgebiet, Museum der Region Kremsier), Bezirk Kroměříž.

11. Obec Holašovice (UNESCO, památková rezervace) v CHKO Blanský les, okres České Budějovice, 2004, foto M. Čerňanský. Municipality of Holašovice (UNESCO, conservation area) in the protected landscape area Blanský les, České Budějovice District. Gemeinde Holašovice (UNESCO, Denkmalschutzgebiet) im Naturschutzgebiet Blanský les, Bezirk České Budějovice.

pátá podmínkám a opatření pro mezinárodní pomoc, šestá vzdělávacím programům, sedmá zprávám a osmá závěrečným ustanovením. V rámci této Úmluvy se smluvní stát mimo jiné dle článku 4 v části II. zavazuje k povinnosti zabezpečit označení, ochranu, zachování, prezentování a předávání kulturního a přírodního dědictví nacházejícího se na jeho území budoucím generacím.

RADA EVROPY

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy byla přijata na zasedání příslušného orgánu Rady Evropy v Granadě roku 1985. Platné anglické znění této Úmluvy č. 121 a její překlad do českého jazyka byly vyhlášeny současně ve Sbírce mezinárodních smluv č. 73/2000. Podle čl. 10 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., ústavního zákona č. 300/2000 Sb. a ústavního zákona č. 395/2001 Sb. je Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy s účinností dnem 1. 6. 2002 součástí právního řádu České republiky.

Úmluva sestává z 27 článků rozdělených do 10 částí. První je věnována definici kulturního dědictví, druhá identifikaci chráněných statků, třetí zákonným ochranným procedurám, čtvrtá průvodním opatřením, pátá sankcím, šestá politice konzervace, sedmá spoluúčasti a spolkům, osmá informacím a výuce, devátá koordinaci politiky konzervace a konečně desátá závěrečným ustanovením. V rámci této Úmluvy se každá strana zavazuje dle

článku 3 v části III. přijmout zákonná opatření na ochranu architektonického dědictví a zajistit v rámci těchto opatření prostředky specifickými pro daný stát nebo region ochranu památek, architektonických souborů a míst. Dále se dle článku 4 v části III. každá strana zavazuje, že zavede patřičné procedury dohledu a autorizace, jak to vyžaduje právní ochrana daných statků, a předejde znehodnocení, zchátrání nebo demolici chráněných statků.¹⁶

ICOMOS

Díky působení Národního památkového ústavu a Českého národního komitétu ICOMOS vychází rovněž české překlady dalších mezinárodních dokumentů o ochraně kulturního dědictví. Jedná se přitom o nejrůznější doporučení a zásady ochrany, směrnice, protokoly a zejména mezinárodní charty ICOMOS (International Council on Monuments and Sites – Mezinárodní rada památek a sídel). Kromě dokumentů vztahujících se souhrnně na veškerý památkový fond je z hlediska popisované problematiky důležitá zejména Mezinárodní charta o lidovém stavebním dědictví a Zásady ochrany historických dřevěných staveb, přijaté v Mexiku v roce 1999.

Přírodně chráněná území

Velkoplošná chráněná území přírody lze ztotožnit s národními parky (NP) a chráněnými krajinnými oblastmi (CHKO). Mezi území střední rozlohy můžeme

12. Usedlost čp. 8 (kulturní památka) v obci Doubrava (památková rezervace) ležící v PP Český les, okres Cheb, 2009, foto M. Černanský. Farmstead No. 8 (cultural heritage monument) in the municipality of Doubrava (protection zone) in the natural area Český les, Cheb District. Bauernhof Hs.-Nr. 8 (Kulturdenkmal) in der Gemeinde Doubrava (Denkmalschutzgebiet) im Naturdenkmal Český les, Bezirk Cheb.

zahrnout přírodní parky (PP) a v podstatě taktéž územní systém ekologické stability (ÚSES) tvořený centry a koridory různé úrovně (nadregionální, regionální) i velikosti. Za maloplošná chráněná území přírody můžeme považovat přírodní památky (PPam). Přestože samozřejmě prioritou ochrany v rámci výše uvedených území je přírodní složka, v případě velkoplošných území je věnována pozornost rovněž sídelním útvarům a lidové architektuře jakožto nedílné součásti životního prostředí. Kromě samotného zákona je ochrana sídelní struktury, tradičních forem staveb i nezastavěného území zajišťována též na úrovni vládních nařízení nebo vyhlášek, jimiž byly jednotlivé oblasti prohlášeny za přírodně chráněná území.

Památkově chráněná území

S ohledem na předmět ochrany rozlišujeme maloplošná památkově chráněná území a území střední velikosti. K těmto náleží krajinné památkové zóny reprezentující nejmladší formu plošné památkové ochrany, do které je kromě stavebního fondu zahrnuta také kulturní krajina s výrazným hmotným dokladem lidské činnosti nebo historických událostí (komponovaná krajina, bojiště bitev). Početně zdaleka převažující maloplošná chráněná území reprezentují historická jádra dnešních nebo zaniklých sídelních útvarů, ojediněle jiné lokality mimořádných urbanistických, architektonických nebo archeologických hodnot včetně případných ochranných pásem.

Z hlediska statusu rozlišujeme v souladu se zněním památkového zákona památkové rezervace a zóny, podle charakteru dále dělené na městské, vesnické (včetně osad, kolonií apod.), archeologické, technické nebo

krajinné (viz výše). Kromě samotných památkových hodnot, resp. míry jejich dochování, definuje rozdíl mezi rezervací a zónou rovněž počet kulturních památek nacházejících se uvnitř hranice památkově chráněného území. Hranice je přitom vymezena popisem a zákresem do uliční nebo katastrální mapy Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního, jdoucí po stavebních nebo pozemkových parcelách, slučkách a ojediněle napříč (např. u komunikace). Kromě tohoto je zakreslena rovněž v situačním plánu včetně možného památkového rozboru prostorů i staveb. Starší situační plány byly rastrové, zprvu černobílé se šrafováním a později barevné, s plošnými výplněmi provedenými někdy technikou soutisku nebo jiných grafických metod. V současné době jsou již nahrazeny digitálními mapami a tiskem v rámci Geografického informačního systému (GIS) NPÚ. Kromě samotné vyhlášky mohou být opatřeny též podmínkami ochrany.

Rezervace a zóny se soubory lidové architektury

Vědomou snahou při výběru a prohlášení plošně památkově chráněných území se soubory lidové architektury je snaha o regionální pokrytí celého území dnešní České republiky a zastoupení různých typů krajiny, sídel a staveb. S ohledem na dobu prohlášení se urbanistická struktura a památkový fond vyznačují různým stupněm zachování, resp. narušení.

Plošně památkově chráněná území se soubory lidové architektury reprezentují především venkovská sídla nížinných, podhorských a horských oblastí. Převažují přitom sídla středověkého původu, třebaže zastoupeny jsou rovněž obce založené v období novověku nebo dokonce

později. S ohledem na dobu postupného formování nebo jednorázového vysazení sídla stejně jako výše uvedenou nadmořskou výšku předurčující klimatické podmínky a členitost terénu jsou rezervace a zóny charakterizovány různou půdorysnou formou celku i jednotlivých usedlostí. Různé byly rovněž možnosti obživy a s tím související funkční využití hospodářských staveb. Kromě zemědělské činnosti orientované na plodiny (obilnářství, chmelařství, vinařství aj.) nebo chov zvířat (krávy, ovce aj.) se jednalo o těžbu nerostných surovin nebo podomáckou výrobu, ojedinele lázně. Vedle zemědělských vesnic jsou proto zastoupeny rovněž bývalé předměstské řemeslné či dělnické kolonie menšího urbanistického měřítka. To charakterizuje i mladší domkářskou zástavbu zemědělských vesnic. Některé z památkově chráněných obcí si doposud z důvodu situování ve volné krajině uchovaly panoramatické hodnoty, jiné byly kvůli sídelnímu rozvoji zcela obklopeny městskou zástavbou.

Kromě urbanistické struktury se značnými rozdíly vyznačují rovněž samotné stavby sloužící nejrůznějšímu účelu (obytný, hospodářský, obecní, církevní aj.). V závislosti na přírodním prostředí jsou charakterizovány různým stavebním materiálem použitým

na nosné nebo nenosné konstrukce předurčujícím jejich konstrukční řešení, které se společně s dekorativní výzdobou stává typickým pro jejich regionální podobu.

Památkové rezervace

Dle § 5 platného zákona o státní památkové péči rozumíme památkovou rezervací dle odstavce 1 *Území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek*, pro který může vláda ČR stanovit podmínky vztahující se i na nemovitosti, které nejsou kulturními památkami. Jako první byl památkovou rezervací se souborem lidové architektury prohlášen již výše uvedený soubor vinných sklepů Plže v obci Petrov, a to výnosem MK ČSR čj. 14.442/83-VI/1 ze dne 15. 9. 1983. Další „vesnické“ památkové rezervace se podařilo prohlásit až po listopadu 1989, kdy bylo nařízením vlády č. 127/1995 Sb. ze dne 24. 5. 1995 o prohlášení území ucelených částí vybraných měst a obcí s dochovanými soubory lidové architektury za památkové rezervace prohlášeno celkem 60 rezervací. Celkový počet 61 lokalit již od této doby nedoznal rozšíření a nelze jej až na výjimky předpokládat ani do budoucna. Mezi památkové rezervace

13. Usedlost čp. 16 (národní kulturní památka) v obci Telecí (památková zóna) ležící v CHKO Žďárské Vrchy, okres Svitavy, 2010, foto M. Čerňanský. Farmstead No. 16 (natural cultural monument) in the municipality of Telecí (conservation zone) in the protected landscape area Žďárské Vrchy, Svitavy District. Bauernhof Hs.-Nr. 16 (nationales Kulturdenkmal) in der Gemeinde Telecí (Denkmalschutzgebiet) im Naturschutzgebiet Žďárské vrchy, Bezirk Svitavy.

se soubory lidové architektury náleží i jihočeská vesnice Holašovice, která je zároveň zapsána na Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

Památkové zóny

Dle § 6 platného zákona o státní památkové péči rozumíme památkovou zónou dle odstavce 1 *Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty.* Oproti památkovým rezervacím se soubory lidové architektury, prohlášeným s výjimkou jedné společným právním aktem, docházelo k prohlášení památkových zón postupně. Tomu odpovídá nejen různá doba, ale rovněž právní předpisy a částečně též předmět a podmínky ochrany. Nejstarší památkové zóny se soubory lidové architektury byly prohlášeny již v roce 1990, a to vyhláškou Jihočeského KNV ze dne 19. 11. 1990 o prohlášení památkových zón ve městech a obcích Jihočeského kraje. K prohlášení dalších památkových zón došlo v letech 1991 a 1993 vyhláškami hlavního města Prahy ze dne 16. 5. 1991 a 28. 9. 1993 o prohlášení částí území hlavního města Prahy za památkové zóny a o určení podmínek jejich ochrany. Další památkové zóny již prohlásilo Ministerstvo kultury, a to vyhláškou č. 249/1995 Sb. ze dne 22. 9. 1995 o prohlášení území historických jader vybraných obcí a jejich částí za památkové zóny.

Poslední soubor památkových zón se podařilo prohlásit roku 2004 vyhláškou MK č. 413/2004 Sb. ze dne 24. června 2004 o prohlášení území s historickým prostředím ve vybraných obcích a jejich částech za památkové zóny a určení podmínek pro jejich ochranu. Celkový počet zón charakterizovaných stavbami lidové architektury přesáhl 200 lokalit, přičemž některé jsou již situovány na území měst. Podstatné rozšíření seznamu těchto památkových zón nelze navzdory řadě vytipovaných historických jader venkovských obcí očekávat. Kromě nesouhlasu ze strany obyvatel je důvodem zejména úbytek památkových hodnot a stávající právní úprava neumožňující hromadné prohlášení více lokalit. Při prohlášení se již musí postupovat jednotlivě opatřením obecné povahy, oznamovaným veřejnou vyhláškou. S tímto souvisí celková náročnost spojená s vypořádáním připomínek, často i neopodstatněných. K rozšíření bude proto docházet pravděpodobně v řádu jednotek, od roku 2004 do roku 2016 přibyla pouze jediná a jen o něco větší počet je v současné době připravován.

Ochranná pásma

Dle § 17 platného zákona o státní památkové péči rozumíme ochranným pásmem dle odstavce 1 *území ochraňující (formou omezení nebo zakázání určité činnosti nebo učinění jiných vhodných opatření) nemovitou kulturní památku nebo její prostředí, případně*

14. Kostel sv. Markéty (kulturní památka) v obci Vysočany (památková zóna), okres Hradec Králové, 2005, foto M. Čerňanský. Church of St Margaret (cultural monument) in the municipality of Vysočany (conservation zone), Hradec Králové District. St.-Margaretha-Kirche (Kulturdenkmal) in der Gemeinde Vysočany (Denkmalschutzgebiet), Bezirk Hradec Králové.

15. Kaple se zvoničkou, kovárnou a požární zbrojnicí (kulturní památka) v obci Svinky (památková zóna) ležící v blízkosti PP Černická obora, okres Tábor, 2008, foto M. Čerňanský. Chapel with a small bell tower, a smithy forge and a fire house (cultural monument) in the municipality of Svinky (conservation zone) located near the natural area Černická obora, Tábor District. Kapelle mit Glockenturm, Schmiede und Feuerwehrhaus (Kulturdenkmal) in der Gemeinde Svinky (Denkmalschutzgebiet) in der Nähe des Naturdenkmals Černická obora, Bezirk Tábor.

dle odstavce 2 *ochraňující nemovitou národní kulturní památku, památkovou rezervaci nebo památkovou zónu nebo jejich prostředí*. Kromě těchto chránila některá ochranná pásma soubory kulturních památek a předcházela prohlášení plošně chráněného památkového území.

Obecně se však vyhlášení ochranného pásma vztahuje ke konkrétnímu památkově chráněnému území nebo stavbě a má podrobně stanoveny předmět a podmínky ochrany. V rámci těchto podmínek je přitom obvykle věnována pozornost panoramatickým hodnotám chráněného urbanistického nebo architektonického prvku, stejně jako okolnímu prostředí. Požadováno je zpravidla zachování historické parcelace zemědělské půdy, cestní sítě, konfigurace terénu i přírodních prvků (lesní porost, stromořadí, solitérní vegetace).

Památkově chráněné stavby

S ohledem na předmět ochrany rozlišujeme ochranu jednotlivých staveb nebo jejich areálů. Stavební areály přitom tvoří uskupení provozně souvisejících objektů (např. zemědělské usedlosti), jednotlivé stavby mohou být situovány z hlediska provozu samostatně (např. kaple) nebo mohou být opět součástí areálu, jehož ostatní stavby památkově chráněny nejsou (např. dům).

Z hlediska statusu rozlišujeme v souladu se zněním památkového zákona kulturní památky a národní

kulturní památky, které lze podle umístění, typologie i dalších kritérií dále dělit do velkého počtu kategorií. Příkladem může být dělení na městské, vesnické, archeologické nebo obytné, hospodářské, sakrální, technické a jiné. Rozdíl mezi kulturní památkou a národní kulturní památkou přitom zpravidla nespočívá ve způsobu ochrany a péče o tuto památku, ale spíše v rovině významové z hlediska kulturního bohatství, dotačních priorit, turistického ruchu apod. Vyznačení kulturní památky do uliční nebo katastrální mapy Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního odpovídá půdorysnému obvodu stavebního objektu, v případě areálu několika stavebních objektů včetně provozně souvisejících ploch (např. hospodářského dvora, zahrady, rybníka s příslušným úsekem mlýnského náhonu apod.). Starší grafické metody spočívající v ručním zakreslení nebo soutisku s mapou jsou v současnosti již nahrazeny Geografickým informačním systémem (GIS) pracujícím s rastrovými nebo vektorovými mapami.

Památky lidové architektury

Kromě památkových hodnot a stupně zachování je vědomou snahou při výběru a prohlášení památek lidové architektury jejich vyvážené zastoupení z hlediska regionálního, typologického, konstrukčního, materiálového, sociálního, časového i dalších kritérií.

16. Dům usedlosti čp. 16 (národní kulturní památka) v obci Telecí (památková zóna) v CHKO Žďárské Vrchy, okres Svitavy, 2010, foto M. Čerňanský. House in farmstead No. 16 (national cultural monument) in the municipality of Telecí (conservation zone) in the protected landscape area Žďárské Vrchy, Svitavy District. Haus vom Bauernhof Hs.-Nr. 16 (nationales Kulturdenkmal) in der Gemeinde Telecí (Denkmalschutzgebiet) im Naturschutzgebiet Žďárské vrchy, Bezirk Svitavy.

Památky lidového stavitelství nejvýrazněji reprezentují zemědělské usedlosti různé velikosti a forem. Představují přitom areály tvořené stavbami (někdy jen prostorami) obytné a hospodářské funkce. V případě obytných staveb se jedná o dům a výměnek (někdy situovaný i zcela samostatně), v případě staveb hospodářských např. o sýpku, chlév, kolnu a zděnou stodolu. Stavby mohou být rozmístěny kolem dvora, některé mohou stát také na zahradě (starší stodola spalného provedení, sušárna ovoce). Podle umístění rozlišujeme stavby situované po jedné až čtyřech stranách dvora, které mohou být v jeho rozích stavebně spojeny. Některé z hospodářských staveb mohou být situovány i zcela mimo usedlosti, jako např. seníky, pazderny, lisovny vína a vinné sklepy. Z hlediska sociálního jsou kromě usedlostí zastoupeny rovněž stavby privilegovaných společenských vrstev (rychty nebo fojtství, faktorské a sklářské domy) nebo naopak sociálně slabších obyvatel (chalupy) včetně chudiny (pastoušky).

Mezi památky venkovského stavitelství může patřit i řada dalších stavebních objektů, jako technické, církevní a obecní stavby. Příkladem technických staveb jsou komunikační stavby (cesty, mosty), vodohospodářské stavby (rybníky, stoky), stavby pro výrobu stavební (pily, cihelny), zemědělskou (mlýny), sklářskou (sklárný, mačkárný), soukenickou (pazderny) nebo železářskou (kovárny, hamry). Z církevních staveb můžeme jmenovat kostely, kaple, zvonice a boží muka, ze staveb obecních školy, hostince a požární zbrojnice.

Kulturní památky

Dále § 2 platného zákona o státní památkové péči rozumíme kulturní památkou nemovitou nebo movitou věc, popřípadě jejich soubor, která je dle odstavce 1 písm. a) významným dokladem historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob

do současnosti ... nebo má dle odstavce 1 písm. b) přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. Datum prohlášení prvních kulturních památek odpovídá době přijetí zákona o kulturních památkách, tedy roku 1958. Posléze byly památky evidované podle tohoto zákona zapsány do nově zřízeného Státního seznamu nemovitých památek, po přijetí nového zákona od roku 1988 legislativně i evidenčně převedeny do Ústředního seznamu kulturních památek České republiky (ÚSKP ČR).

Národní kulturní památky

Dle § 4 platného zákona o státní památkové péči rozumíme národní kulturní památkou kulturní památku, která dle odstavce 1 tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa. V případě lidového stavitelství se jedná o významné zemědělské usedlosti, rodné domy osobností spjatých s našimi dějinami, vodní mlýny i další stavby, včetně Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. První národní kulturní památky byly prohlášeny usnesením vlády ČSR č. 251/62 ze dne 30. 3. 1962, později revidovaným nařízením vlády č. 147/1999 Sb. ze dne 16. 6. 1999 o prohlášení a zrušení prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky. Od této doby je jejich počet pozvolna rozšiřován, naposledy o movité památky nařízením vlády č. 182/2015 ze dne 8. 7. 2015 o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky.

Územní plánování a stavební řád

Územní a stavební řízení upravuje zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), stanovující mj. v části třetí cíle a úkoly územního plánování a v části čtvrté řešící problematiku staveb, terénních úprav, zařízení a udržovacích prací. Jedním z cílů územního plánování je přitom ochrana a rozvoj přírodních, kulturních a civilizačních hodnot území,

včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Mezi úkoly přitom náleží mimo jiné stanovovat koncepci rozvoje území, včetně urbanistické koncepce s ohledem na hodnoty a podmínky území, stanovovat podmínky pro provedení změn v území, zejména pak pro umístění a uspořádání staveb s ohledem na stávající charakter a hodnoty území, a v neposlední řadě uplatňovat poznatky zejména z oborů architektury, urbanismu, územního plánování a ekologie a památkové péče. Významné jsou rovněž nástroje územního plánování, zastoupené územně plánovacími podklady a politikou územního rozvoje. Mezi republikové priority přitom opět náleží „ve veřejném zájmu chránit a rozvíjet přírodní, civilizační a kulturní hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví“. Zvláštní pozornost je věnována rovněž jednotlivým kulturním památkám a stavbám v památkově chráněných územích, na které se vztahují nebo naopak nevztahují ustanovení některých odstavců zákona.

Územně analytické podklady

Důležitý význam v rámci územně plánovacích podkladů (ÚPP) mají územně analytické podklady (ÚAP), na jejichž zpracování se Národní památkový ústav rovněž podílí. ÚAP slouží pro rozbor udržitelného rozvoje území (RURÚ) a zahrnují vyhláškou MMR č. 500/2006 Sb. stanovené povinné a informativní jevy vycházející z terénních průzkumů. Mezi povinné jevy přitom náleží výše uvedená plošně památkově chráněná území a stavby (jev 5. památková rezervace včetně ochranného pásma, 6. památková zóna včetně ochranného pásma, 7. krajinná památková zóna, 8. nemovitá kulturní památka, popřípadě soubor, včetně ochranného pásma, 9. nemovitá národní kulturní památka, popřípadě soubor, včetně ochranného pásma, 10. památka UNESCO včetně ochranného pásma), reprezentující ochranu hodnot území a zároveň limity jeho využití. Informativní jevy rovněž

17. Zjednodušené grafické zobrazení vybraných jevů územně analytických podkladů, 2016, zpracoval M. Čerňanský. Simplified scheme of selected phenomena of territorially analytical materials. Vereinfachte grafische Darstellung ausgewählter Erscheinungen von gebietsanalytischen Unterlagen.

poskytují řadu důležitých informací příslušného oboru a veřejného zájmu ochrany přírodních, civilizačních a kulturních hodnot. Mezi tyto náleží urbanistické hodnoty a regiony lidové architektury plošného rozsahu (jev 11 a 12), stejně jako jednotlivé historicky významné stavby, architektonicky cenné stavby nebo významné stavební dominanty (jev 13 až 15), případě též jiné veřejné záměry (jev 118) v řešeném území.

Územně plánovací dokumentace

Z hlediska koordinace výše uvedených jevů a rozvojevých nebo jiných záměrů v území hraje důležitou roli zejména odborná úroveň územně plánovací dokumentace (ÚPD). Tato je reprezentována zásadami územního rozvoje (ZÚR) jednotlivých krajů a územními plány (ÚP) jim podřazených obcí včetně pozdějších aktualizací a změn. Při požadavku sídelního rozvoje realizovaného stavbami nekonfliktního umístění a architektonických forem jsou důležité zejména regulační plány (RP), případně mezi územně plánovací podklady náležející územní studie (ÚS).

Poznámky

- 1 HORÁK, Jiří. Národopis československý. Přehledný nástin. In: *Československá vlastivěda. Díl II, Člověk*. Praha: Sfinx – Bohumil Janda, 1933, s. 305–472.
- 2 Jubilejní zemská výstava se konala na výstavišti v Královské oboře v Praze roku 1891 jako hospodářská, kulturní a společenská výstava uspořádaná na oslavu jubilea první průmyslové výstavy, konané o století dříve.
- 3 Národopisná výstava československá se konala na výstavišti v Královské oboře v Praze roku 1895 s cílem prezentovat život českého lidu.
- 4 KAFKA, Josef (ed.). *Národopisná výstava československá*. Praha: Výkonný výbor výstavy, 1895; SMRČKA, Vít. *Dějiny psané národopisem*. Praha: Česká národopisná společnost, 2011; Z výstavy dochována transferovaná např. zvonička, zmenšené modely staveb a stavební dokumentace.
- 5 KAIGL, Jan, PECHOVÁ, Kateřina a ZÍDEK, Martin. *Příručka vlastníka kulturní památky*. Praha: Ministerstvo kultury, 2002; HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích: stručný nástin. Odborné a metodické publikace*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1987; NESVADBÍKOVÁ, Jiřina. *K vývoji památkové péče na území Československa. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.
- 6 MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1997.
- 7 BLÁHA, Jiří, JESENSKÝ, Vít, MACEK, Petr, RAZÍM, Vladislav, SOMMER, Jan a VESELÝ, Jan. *Operativní průzkumy a dokumentace historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, 2005.

- 8 ŠEFCŮ, Ondřej, VINAŘ, Jan, a PACÁKOVÁ, Marie. *Metodika ochrany dřeva*. Praha: Jalna, 2000.
- 9 SCHUBERT, Alfréd. *Péče o historické výplně okenních a dveřních otvorů*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.
- 10 KUČA, Karel a KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Praha: Státní ústav památkové péče, 2000; PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Praha: Národní památkový ústav, 2014.
- 11 LUKÁŠ, Marek, VODĚROVÁ, Věra a VONDRA, Jiří. *Údržba lidových staveb*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1986.
- 12 KUČOVÁ, Věra a BUREŠ, Pavel. *Principy péče o lidové stavby*. Praha: Jalna, 2009.
- 13 PODROUŽEK, Kamil, KUPROVÁ, Renata, SKALICKÝ, David, HORÁK, Jan a TRNĚNÝ, Michal. *Metodika dokumentace lidové architektury*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2015.
- 14 *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví Evropy*. Praha: Národní památkový ústav, 2007.
- 15 KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha: Národní památkový ústav, 2009.
- 16 *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví Evropy*. Praha: Národní památkový ústav, 2007.

Protection of rural settlements and buildings – legislation and practice

Martin Čerňanský, National Heritage Institution, Directorate General

Keywords: rural buildings, rural settlements, cultural heritage, conservation areas, conservation zones, legislation

The present chapter deals with the issues concerning the protection of rural settlements and buildings in the Czech Republic. Covering legislative and practical points of view connected with the performance of state heritage preservation.

The history of interest in vernacular building culture goes back to the 19th century. It was connected with the development of industry which had started to change until then predominantly agricultural landscape and numerous suburban areas, and above all with the patriotic movement striving for a strengthening of the national identity. The first provincial exhibitions were held at the end of the century, preceded by regional exhibitions. Extensive evidence of both tangible and intangible vernacular culture had been collected for the purpose of these exhibitions. Apart from movable objects, the interest was also focused on parts of buildings and later on whole buildings, which were also used for exhibition purposes. The above-mentioned period and especially the 20th century are characterized by numerous professional projects including building surveys and painting, drawing, geodetic, model or photographic documentation, with a gradually increasing numerical and typological range. The foundations of later open-air museums, closely connected with the issues of the preservation of vernacular buildings and their presentation to general public, were also laid in the late 19th and early 20th centuries.

The first binding regulations protecting monuments, at first only artistic ones, came into existence during the reign of Empress Maria Theresa (1740–1780), who was renowned also for many other progressive reforms. Other important changes occurred in 1850 when the Central Committee for Research and Preservation of Building Monuments was established, later renamed the Central Committee for Monument Care because of the inclusion of the tangible fund. The Heritage Office was established in Vienna in 1911 and the Land Heritage Office for the Kingdom of Bohemia in 1918. This happened before the disintegration of the Austro-Hungarian Empire, with Moravia and Silesia remaining under the administration of Vienna. After the declaration of the independent Czechoslovak Republic, the above-mentioned authority became the National Heritage Office, which was reorganized into the National Heritage Institute with limited powers as a result of the political changes after WWII. Despite the described history of organized heritage care and protection and despite the fact that 30 historical towns and cities of former Czechoslovakia

were declared conservation areas in 1950, the protection and conservation of the monuments of rural architecture remained outside general interest. Legal protection of monuments of vernacular architecture, at first only individual ones, came only in connection with the adoption of the long-prepared Act No. 22/1958 Coll., on cultural monuments. The National Heritage and Nature Protection Institute was established based on this act, later undergoing important organizational changes when the new Conservation Act No. 20/1987 Coll., on the national heritage preservation, was passed. Even more important were the changes brought about by the Velvet Revolution in 1989, by the separation of nature protection in 1991 and finally by the abolition of the district offices in 2002. The changes of political orientation also meant a major turning point in the attitude of the official authorities to rural settlements. Following the model of historical town centres, conservation areas and zones with collections of vernacular architecture started to be declared cultural heritage monuments. Apart from national laws, the legislation issues of heritage protection are subject to international documents dealing with the protection of cultural heritage, to which the Czech Republic acceded with much delay after November 1989. The professional organization of the national heritage care also underwent a major reorganization, during which the individual workplaces were merged into the National Heritage Institute. At present, it is formed by the Directorate General and 14 regional workplaces including 4 methodological centres and 4 territorial monument administration offices.

The present monument protection of rural settlements and buildings is represented by protected areas and protected building monuments. Protected areas include conservation areas and zones with collections of vernacular architecture including possible protection zones. They mostly have the form of rural settlements consisting of farmsteads and cottager buildings with permanent residential function and a greater or lesser proportion of buildings for weekend use or museum purposes. Less frequent are collections with exclusively agricultural functions such as wine cellars or mills, usually situated on the outskirts of settlements. 61 conservation areas and over 200 conservation zones with collections of vernacular architecture have been declared national heritage monuments in the Czech Republic to this date; some of them are situated on the territory of towns and cities. Other conservation zones are being

prepared individually by means of measures of a general character. Protected building monuments are cultural monuments, the most significant of them being national cultural monuments. Apart from individual buildings, this protection category includes also building complexes including related building plots (e.g. courtyards and gardens) and prospective protection zones. Cultural monument complexes are represented above all by farmsteads including buildings with residential and farming functions but also buildings of other functional use.

Besides the Conservation Act, the public interest in cultural heritage preservation is significantly represented also in the Act No. 183/2006 Coll., on spatial planning and building regulations. Spatial planning tools and instruments are particularly important as they include planning materials and the spatial development policy. One of the national priorities is *“to protect and develop natural, civilizational and cultural values of areas including urbanistic, architectonic and archaeological heritage in the public interest”*. Territorial analytical materials are of special importance within the spatial

planning documents, including mandatory and optional phenomena resulting from field research regulated by the implementing Decree No. 500/2006 Coll. Mandatory phenomena include above all the above-mentioned generally protected conservation areas and buildings, which represent the protection of values in the area and, at the same time, the limits of their use. Optional phenomena of informative character also provide important information about the relevant field and about the public interest in the protection of natural, civilizational and cultural values. The professional level of spatial planning documentation plays an important part in the coordination of the above-mentioned phenomena, the suggested development areas or other intentions within the area. It is represented by the area development principles of the individual regions and by subordinated spatial plans of municipalities including subsequent updates and changes. Regulation plans are of particular importance in view of the requirement of settlement development in the form of buildings of non-conflicting locations and architectural forms.

Der Schutz von dörflichen Ansiedlungen – Gesetzgebung und Praxis

Martin Čerňanský, Nationalinstitut für Denkmalpflege, Generaldirektion

Klíčová slova: Dorfbauten, dörfliche Ansiedlungen, Kulturdenkmal, Denkmalschutzgebiet, Denkmalzone, Gesetzgebung

Das Kapitel setzt sich mit der Problematik des Denkmalschutzes von dörflichen Ansiedlungen und Bauten in der Tschechischen Republik auseinander, wobei es sowohl die Gesichtspunkte der Gesetzgebung, wie auch der Praxis vom Denkmalschutz umfasst, welche mit dem Ausüben der staatlichen Denkmalpflege verbunden sind.

Die Anfänge des Interesses für das ländliche Bauwesen reichen in das 19. Jahrhundert zurück. Sie hängen einerseits mit der davor begonnenen Industrieentwicklung, welche inzwischen überwiegend landwirtschaftliche Gegenden und viele Vorstädte verändert hatte, andererseits mit der damaligen patriotischen Bewegung zusammen, welche die Stärkung der nationalen Identität anstrebte. Um die Jahrhundertwende fanden die ersten Landesausstellungen statt, welchen die Landeskreisausstellungen vorangingen. Zwecks ihrer Veranstaltung wurden zahlreiche Belege materieller und immaterieller Volkskultur gesammelt. Das Interesse umfasste nicht nur bewegliche Gegenstände, sondern auch Teile von Bauobjekten und zuletzt auch ganze Bauwerke, welche für das Ausstellen bestimmt waren. Das besprochene 19. und insbesondere das nachfolgende 20. Jahrhundert

zeichnen sich durch zahlreiche Fachpublikationen aus, einschließlich Bauuntersuchungen und der malerischen, zeichnerischen und fotografischen Erfassung, wie auch Vermessungs- und Modelldokumentation, deren Zahl und Typologie mit der Zeit anwuchsen. Um die Jahrhundertwende wurde auch der Grundstein der späteren Freilichtmuseen gelegt, welche eng mit der Problematik der Erhaltung ländlichen Hausbaus und dessen Präsentation der breiten Öffentlichkeit verbunden sind.

Erste verbindliche Vorschriften, zuerst lediglich zum Schutz von Kunstgegenständen bestimmt, entstanden schon unter der Regierung von Kaiserin Maria Theresia (1740–1780), die sonst durch eine Anzahl anderer fortschrittlicher Reformen berühmt ist. Weitere bedeutende Veränderungen hängen mit der Gründung der Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale im Jahre 1850, welche aufgrund der Einbeziehung der beweglichen Denkmäler auf Zentralkommission für Denkmalpflege umbenannt wurde, zusammen. 1911 wurde in Wien das Denkmalamt errichtet und 1918 entstand das Landesdenkmalamt für das Königreich Böhmen. Die Errichtung dieses

Amtes erfolgte noch vor dem Zerfall von Österreich-Ungarn, während Mähren und Schlesien weiterhin der Wiener Verwaltung oblagen. Nach der Entstehung der selbständigen Tschechoslowakischen Republik wurde aus diesem Amt das Staatliche Denkmalamt, welches im Zuge der politischen Änderungen nach dem Zweiten Weltkrieg in das Staatliche Denkmalinstitut mit beschränkten Befugnissen umwandelt wurde. Der Schutz von Denkmälern ländlichen Bauwesens stand trotz der skizzierten Entwicklung der organisierten Denkmalpflege und der Erklärung von 30 historischen Städten der damaligen Tschechoslowakei für Denkmalschutzgebiete aus dem Jahre 1950 abseits des Hauptinteresses. Nur einzelne Werke bäuerlich-ländlicher Architektur wurden erst im Zusammenhang mit dem Verabschieden des lange vorbereiteten Gesetzes Nr. 22/1958 Slg., von Kulturdenkmälern, gesetzlich geschützt. Kraft dieses Gesetzes wurde das Staatsinstitut für Denkmalpflege und Naturschutz errichtet, welches allerdings nach dem Beschließen des neuen Denkmalschutzgesetzes Nr. 20/1987 Slg., von staatlicher Denkmalpflege, und insbesondere durch dessen spätere Veränderungen, welche durch die Wende von 1989, durch die Verselbstständigung des Naturschutzes im Jahre 1991 und die Aufhebung von Bezirksämtern von 2002 ausgelöst wurden, beträchtlich reorganisiert wurde. Der Wandel im politischen System bedeutete seitens der Staatsbehörden zugleich einen grundlegenden Wandel im Zugang zu dörflichen Ansiedlungen. Man fing nach dem Vorbild von historischen Stadtkernen an, vermehrt auch Ensembles von ländlichen Bauten für Denkmalschutzgebiete und -zonen zu erklären. Außer nationalen Gesetzen repräsentieren auch die internationalen Dokumente zum Schutz des Kulturerbes die legislative Problematik der Denkmalpflege, diese verabschiedete die Tschechische Republik aber erst mit beträchtlicher Verspätung erst nach dem November 1989. Auch die Fachorganisation des staatlichen Denkmalschutzes wurde grundlegend reorganisiert, das Nationalinstitut für Denkmalpflege entstand durch die Vereinigung der einzelnen Arbeitsstellen. Dieses besteht heutzutage aus der Generaldirektion, 14 Regionalstellen (einschließlich 4 methodischer Zentren) und 4 Gebietsverwaltungen.

Der bestehende Denkmalschutz von dörflichen Ansiedlungen und Bauten besteht aus durch die Denkmalpflege flächenhaft geschützten Gebieten und durch die Denkmalpflege geschützten Bauten. Im ersten Falle handelt es sich um Denkmalschutzgebiete und -zonen mit Ensembles ländlicher Architektur, einschließlich eventueller Schutzzonen. Meistens geht es um dörfliche Ansiedlungen, bestehend aus Bauernhöfen und Häuserbauten, wo dauerhaft gewohnt wird, mit größerem oder kleinerem Anteil an für den Aufenthalt am Wochenende genutzten Objekten oder Objekten mit musealer Funktion. Eher ungewöhnlich sind Ensembles mit ausschließlich wirtschaftlicher Funktion,

z. B. Weinkeller oder Weinpressen, die meistens am Rande von Ansiedlungen situiert sind. Bisher wurden in der Tschechischen Republik 61 Denkmalschutzgebiete mit Ensembles bäuerlich-ländlicher Architektur und über 200 Denkmalschutzzonen mit solchen Ensembles ausgerufen, wobei einige sich auf Stadtgebiet befinden. Weitere Denkmalschutzzonen werden einzeln in Form von Allgemeinverfügungen vorbereitet. Die durch die Denkmalpflege geschützten Bauten sind Kulturdenkmäler, von denen die nationalen Kulturdenkmäler am wichtigsten sind. Außer Einzelbauten gehören in diese Schutzkategorie ebenfalls Bauareale, einschließlich anschließender Bauparzellen (z. B. Höfe und Gärten) und eventueller Schutzzonen. Die Areale der Kulturdenkmäler sind am meisten durch Bauernhöfe mit Wohn- und Wirtschaftsbauten, aber auch durch Bauten mit anderer Funktion, vertreten.

Das öffentliche Interesse für die Erhaltung von Kulturdenkmälern ist neben dem Denkmalschutzgesetz erheblich auch im Gesetz Nr. 183/2006 Slg., von Gebietsplanung und Bauordnung, vertreten. Die Mittel der Gebietsplanung sind außerordentlich wichtig, sie schließen die Unterlagen der Regionalplanung und die Politik der Raumentwicklung ein. Zu den Prioritäten in der Tschechischen Republik gehört, dass *„im öffentlichen Interesse Natur-, Zivilisations- und Kulturwerte des Gebiets geschützt und entfaltet werden, einschließlich urbanistischen, architektonischen und archäologischen Erbes.“* Eine bedeutende Rolle spielen im Rahmen der Gebietsplanungunterlagen die gebietsanalytischen Unterlagen, welche durch die Ausführungsverordnung Nr. 500/2006 Slg. bestimmten obligatorischen und fakultativen, aus den Terrainuntersuchungen hervorgegangenen, Erscheinungen umfassen. Die oben angegebenen, durch die Denkmalpflege flächenhaft geschützten Gebiete und Bauten, welche den Schutz von Werten eines Gebietes und gleichzeitig die Obergrenzen von dessen Nutzung repräsentieren, gehören zu den obligatorischen Erscheinungen. Die fakultativen Erscheinungen haben lediglich einen informativen Charakter, sie bieten aber ebenfalls zahlreiche wichtige Informationen des zuständigen Faches und öffentlichen Interesses für den Schutz von Natur-, Zivilisations- und Kulturwerten. Hinsichtlich der Koordination von den oben angeführten Erscheinungen, den vorgeschlagenen Entwicklungsräumen oder anderen Vorhaben in einer Region spielt vor allem die fachliche Qualität der Gebietsplandokumentation eine wichtige Rolle. Diese wird repräsentiert durch die Richtlinien der Gebietsentwicklung der einzelnen Landkreise und der Ebene der Landkreise untergeordneten Gebietspläne von Gemeinden mitsamt aller späteren Aktualisierungen und Veränderungen. Die Regulierungspläne sind insbesondere dann wichtig, wenn bei der Siedlungsentwicklung nach konfliktlos platzierten Bauten und konfliktlos gebrauchten architektonischen Formen verlangt wird.

SEBRANICE u Litomyše.

Památková ochrana lidových staveb – situace v Pardubickém kraji

Památková ochrana lidových staveb – situace v Pardubickém kraji

Jiří Švec

Klíčová slova: Pardubický kraj, lidová architektura, památková péče, památková hodnota

Památková ochrana lidových staveb

Institucionalizovaná památková ochrana lidových staveb z hlediska zákonných opatření se rozvinula až na základě prvního památkového zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, který právně kodifikoval památkovou péči. Zákon umožnil ochranu památek lidové architektury formou zápisu do Státního seznamu kulturních památek (dnes Ústřední seznam kulturních památek). Vyhlášení prvního památkového zákona ale předcházelo 80 let studia a dokumentace lidové architektury, za jejichž počátek můžeme s trochou zjednodušení považovat svolání výtvarného odboru Umělecké besedy z roku 1880 o významu lidových staveb a potřebě zachraňovat *památky lidového slohu*. Bádání však mnohem více než objektivní pohled tehdy ovlivňovala romantická idealizace venkova založená navíc na národnostním pojetí. Částečný odklon od těchto zkrslujících tendencí přinesla Národopisná výstava československá v Praze v roce 1895 se svým *pavilonem* Česká dědina, tvořeným kopiemi či složenými kompozicemi 28 venkovských usedlostí. Již tehdy však upozornil Jan Jakubec v celkovém kritickém zhodnocení výstavy na nebezpečí konzervativního hodnocení významu lidové architektury, soustřeďujícího se jen na sledování zanikajících staveb, které jsou navíc vytrhovány z širších souvislostí a sociálních vztahů.¹

První pozemková reforma, která proběhla po vzniku Československa, v podstatě dokončila rozpad staré sociální struktury vesnice a jejího stavebního fondu. Nadále však zůstal živý pocit stavovské hrdosti a silný vztah k půdě, ne nepodobný době, kdy radikální přestavba venkova začala v období po zrušení poddanství v polovině 19. století. Ve 20. letech také vznikl spor o způsob záchrany lidových staveb oscilující mezi dvěma póly, a sice zachováním památek *in situ*, nebo přenesením objektů do muzeí v přírodě. Je nutno říci, že již tehdy to byl spor mezi památkáři a muzejníky. Je třeba si uvědomit, že vytržení staveb z jejich původního prostředí znamená zánik celé řady hodnot, naproti tomu v některých případech je přenesení objektu na jiné místo jediným možným způsobem jeho záchrany i přes nezbytné nahrazování některých částí kopiemi.

V pohraničí stálo ve 40. letech 20. století dosud velké množství lidových staveb. Odsun německého obyvatelstva však znamenal násilné přerušování mnohastleté kontinuity, neboť se sem přistěhovaly osoby bez jakékoliv hlubší vazby k regionálním kulturním specifikům a způsobům jejich utváření, stejně jako bez vztahu k danému prostředí. Mnoho lidových staveb v pohraničních oblastech tak zůstalo neobydleno. Důsledky tohoto radikálního kroku můžeme dodnes pozorovat ve všech vesnicích bývalého německého kulturního prostoru v českých zemích. Zánik tradiční struktury venkova, včetně mnoha nenahraditelných hodnot v oblasti lidového stavitelství, pak dále akcelerovalo centrální řízení společnosti s násilným a velmi rychlým přechodem od individuálního hospodaření ke kolektivnímu, což ve výsledku znamenalo, jak zánik historické podoby extravilánu a plučiny, tak narušení ekologické rovnováhy sídel. Definitivní rozklad tradiční struktury venkova pak přinesla likvidace nejprogresivnější vrstvy vesnického obyvatelstva, která byla příčinou přerušování kontinuity po staletí se utvářejícího kulturního vývoje. V oblasti lidového stavitelství se to projevilo zejména záměrným odklonem od tradičních hodnot vesnického stavitelství. Logickým důsledkem tohoto sociálního experimentu byl zánik dosud převažujících původních a autentických vesnických staveb a rozpad historického urbanismu. Uplatňování zákona č. 22/1958 v těchto podmínkách bylo tedy obtížné a často nemožné. Situaci komplikoval i nedostatek finančních prostředků na opravy těchto památek a neochota výkonných orgánů. Tím více je třeba v současnosti vyvinout úsilí o zachování posledních zbytků dochovaných urbanistických souborů vesnických sídel pomocí zákonné ochrany a pečlivého a rozhodného územního plánování.

I přes obtížnou situaci s uplatňováním litery zákona č. 22/1958 začala inventarizace lidových staveb na celém území republiky, na jejímž podkladě byly vybrané a nejcennější stavby zapsány do Státního seznamu kulturních památek. Dodnes tyto stavby zařazené mezi kulturní památky tvoří většinou část památkového fondu lidové architektury. Již tehdy však pracovníci památkové péče preferovali dokumentaci a k vlastní fyzické ochraně vybírali jen typické příklady lidové architektury (vyjma sídel s výjimečnými urbanistickými hodnotami). V rámci

pohraničních krajů proběhla v roce 1952 soupisová akce, kdy se v širokém pásmu zdokumentovaly zdejší lidové domy a určily se v nich některé památky k ochraně, i když ve výsledku se ne všude podařilo tyto objekty zachránit.² Od 70. let 20. století se prioritou specializovaných pracovišť lidové architektury při krajských střediscích památkové péče stala příprava návrhů vesnických památkových rezervací a zón. Přes veškerou snahu se však z politických důvodů a také vinou nezájmu kompetentních osob nepodařilo naprostou většinou návrhů prosadit.³

I přes úsilí krajských středisek památkové péče docházelo v průběhu 60. a 70. let k velké devastaci dosud poměrně dosti zachovalého stavebního fondu na venkově. Hlavní příčinou byl především projekt urbanizace venkova spojený s přestavbou sídelní sítě. Záměrem bylo koncentrovat zemědělskou (a také průmyslovou) výrobu, bydlení, služby a kulturu do tzv. střediskových sídel trvalého významu, které měly mít převážně městský charakter. Takto soustředěné obyvatelstvo na venkově mělo postupně převzít znaky a charakteristiky městského způsobu života. Nejviditelnějším projevem tohoto snažení se stala nekonceptní, uniformní architektonická tvorba kopírující zásady městské urbanizace tehdejší doby. Tento negativní trend i přes změnu politického smýšlení trvá v podstatě dodnes a je jednou z hlavních příčin zániku tradiční podoby venkovského stavitelství. Nové stavby totiž mnohdy nerespektují specifické podmínky lokality, regionu, místní kultury a tradice a okázale ignorují své přírodní prostředí, jehož symbióza s lidovým stavitelstvím byla tak typická. Tyto tendence jsou posilovány i spotřebním způsobem života, pěstovaným už za socialismu. S tím souvisí i falešná představa o naplňování pojmu životní úroveň, v němž část společnosti vidí pouze materiální složky a jeho duchovní rozměr si neuvědomuje. Tento rozměr by se měl navenek projevat jak pokorou před hodnotami lidské práce z minulosti, tak jako pokorou k přírodnímu prostředí.

Významným prvkem, díky němuž se podařilo zachovat množství staveb, které by jinak zanikly, bylo a svým způsobem je i využití velkého množství objektů k rekreačním účelům. I když tento přístup s sebou nese mnoho negativních projevů, včetně likvidace autentických hodnot, jen díky němu se v některých oblastech (zejména přihraničních) zachovaly tradiční struktury celých sídel. Specialista na vesnická sídla a lidovou architekturu z ústředního pracoviště NPÚ Pavel Bureš shrnul poválečný vývoj stavebního fondu do několika kladných a záporných rysů.⁴ Mezi ty záporné patří postupné chátrání a zánik starších staveb po odsunutých obyvatelích pohraničí nebo lidech, kteří se vystěhovali do měst, necitlivé zacházení vedoucí až k úplnému rozpadu či zničení staveb

v gesci bývalých JZD a státních statků, záměrná likvidace starších staveb jejich majiteli pro údajnou nemožnost rekonstrukce, bezohledně a bezcitně modernizované trvale obydlené starší stavby a novostavby staveb nerespektující specifickou venkova. Zatímco první dva přístupy patří (snad nenávratně) minulosti, z posledních třech bodů je zřejmé, že podobný trend nadále významně negativně ovlivňuje podobu našeho venkova. Mezi kladné rysy vývoje posledních asi 70 let lze zařadit snahu trvale obývat starší intaktně dochované stavby, z nichž některé jsou dnes ve velmi špatném technickém stavu, rozumně a citlivě modernizované (adaptované) historické stavby k trvalému bydlení, což je méně častý jev, citlivě upravené historické stavby využívané k rekreaci a ojedinělé novostavby korespondující s prostředím vesnice. Z památkového hlediska je tedy důležité intaktně dochované stavby nejenom dokumentovat a vybrané exempláře chránit, ale také přispět k obnově tam, kde se z různých příčin taková autenticita dochovala a je nyní obvykle ze stejných příčin, pro které byla v historické podobě zachována, ohrožena v důsledku přirozené degradace.

Základem účinné péče o celý památkový fond včetně památek lidové architektury, vesnických památkových sídel a jejich kulturního a historického prostředí je nepochybně kvalitní památkový zákon a z něj odvozená, dobře fungující památková péče. Aktuální právní norma zákona č. 20/1987 reflektuje změny, k nimž na tomto poli došlo od vydání prvního zákona v roce 1958, například ve větším důrazu na ochranu celých sídel zavedením pojmu památková rezervace, památková zóna a ochranné pásmo, což mělo prozatím dopad na vyhlášení 61 nových vesnických památkových rezervací na území republiky v roce 1995 a na ustanovení 211 vesnických památkových zón ve dvou vlnách v letech 1995 a 2004. V této souvislosti je třeba zmínit i existenci Programu péče o vesnické památkové rezervace a zóny a krajinné památkové zóny existujícího od roku 1997, do kterého Ministerstvo kultury vkládá ročně desítky milionů korun, a dává tak pracovníkům památkové péče do ruky nástroj k aktivnímu ovlivňování stavebnětechnického stavu památkového fondu v chráněných lokalitách.

Chráněné lidové stavby v Pardubickém kraji

Pardubický kraj je umělá administrativní jednotka vytvořená v roce 2000, která nerespektuje historické zemské a regionální hranice. Skládá se tak z několika regionů s odlišnou geografii, kulturou a historií a v minulosti i s odlišnou národností a jazykem. Právě tato pestrost předurčila i poměrně široký a z hlediska stavební typologie bohatý fond lidového stavitelství, přesněji řečeno typů lidového domu. Památkový fond lidových

staveb v Pardubickém kraji je složen zejména ze solitérních objektů, které nějakým způsobem unikly zničení nebo násilné přestavbě. V současnosti je dle památkového zákona č. 20/1987 Sb. z tohoto fondu státem chráněno a jako kulturní památka evidováno celkem 192 staveb v kategorii venkovský dům či usedlost. V okrese Pardubice je to sedm venkovských domů a šest usedlostí, v okrese Chrudim 36 domů a 17 usedlostí, v okrese Svitavy (SY) pět domů a 61 usedlostí a v okrese Ústí nad Orlicí (ÚO) 32 domů a 28 usedlostí. Kromě toho je samostatně chráněno i 17 sýpek a tři stodoly. Památkový fond lidového stavitelství zahrnuje i další venkovské stavby technického, zemědělského či náboženského charakteru. V Pardubickém kraji se dále nacházejí tři vesnické památkové zóny, a to obec Svobodné Hamry (vyhlášená v roce 1995), část vesnice Telecí v okrese Svitavy (vyhlášená v roce 2004) a obec Vysoká v okrese Ústí nad Orlicí (vyhlášená v roce 2004), a dále také jedna památková rezervace lidové architektury zvaná Betlém v části města Hlinsko v okrese Chrudim (vyhlášená v roce 1995). Kromě toho se v blízkosti města Hlinsko nachází i jediná regionální muzejní expozice lidové architektury – Soubor lidových staveb Vysočina, jehož první část, prezentující lidovou kulturu severní části Českomoravské vysočiny a Železných hor, byla otevřena v roce 1972. Základem expozice, která je od roku 1981 ve správě Národního památkového ústavu, se staly objekty in situ, které byly postupně doplňovány o další transferované stavby a o některé opravené objekty v okolních osadách. Počet vesnických památkových rezervací (VPR) a zón (VPZ) v Pardubickém kraji je však jeden z nejnižších v rámci celé republiky. V případě VPR je zde jediná rezervace stejně jako v Olomouckém kraji a pouze tři vesnické zóny se pak nacházejí již jenom v kraji Zlínském.

Z toho výčtu je zřejmé, že rozložení památkového fondu lidových staveb je v Pardubickém kraji nerovnoměrné.⁵ Nejméně autentických historických venkovských domů se dochovalo v okrese Pardubice díky poměrně intenzivní stavební produkci, trvající nepřetržitě v podstatě od poloviny 19. století až dodnes, při které byly až na výjimky převrstveny všechny starší regionální dřevěné stavby této nížinné oblasti, které zde byly až do poloviny 19. století naprosto dominantním stavebním typem, jak dodnes ukazují mapy stabilního katastru z roku 1839. Nutno dodat, že vrchol zmíněných přestaveb v této oblasti nastal až na přelomu 19. a 20. století, kdy byla stavební produkce již bez výraznějších regionálních znaků, a z toho důvodu je zde počet chráněných objektů tak nízký. V dalších okresech kraje lze jasně rozlišit a z hlediska stavební typologie od sebe oddělit oblasti nížinné, ve kterých v rámci památkového fondu převládá zděná architektura 19. století, od oblastí horských

a podhorských s převahou alespoň zčásti dřevěných domů. Tato disproporce původně poměrně jednotného stavebního fondu s převahou dřevěných staveb byla akcelerována hospodářskou a zemědělskou konjunkturou v druhé polovině 19. století, během které byla většina starších staveb v prosperujících oblastech nahrazena zděnými novostavbami. Specifickou oblastí z hlediska vývoje lidové architektury v rámci Pardubického kraje je bývalá oblast německého *jazykového ostrova* bývalého Hřebečska (Schönhengstgau) s odlišným historickým a kulturním vývojem od zbytku území kraje. Tato oblast se rozkládala do roku 1945 na poměrně velké ploše cca 1230 km² v jihovýchodní části Pardubického kraje na území dnešních obcí s rozšířenou působností Svitavy, Moravská Třebová, Lanškroun a částečně také Polička, Litomyšl a Ústí nad Orlicí. Německý kulturní prostor také plně vyplňoval i území dnešního Králicka.

Z hlediska geografie lze pak Pardubický kraj rozdělit do několika základních oblastí, a sice oblast Polabí, Středočeské pahorkatiny v nejzápadnější části okresu Chrudim, Českomoravské vrchoviny, Českomoravského mezihoří vyplňujícího největší část kraje, předhůří Orlických hor a Hrubého Jeseníku a malého výběžku Orlických hor. Tyto geografické odlišnosti společně s kulturními a hospodářskými vlivy utvořily na území kraje několik základních typů venkovského domu, klasifikovaného především z hlediska půdorysu, použitého materiálu a konstrukce. Užití hmoty z nejbližšího okolí je totiž jedním z hlavních znaků původní lidové architektury a zároveň jednou z hlavních složek jejího původu, spočívajícího v dokonalé jednotě domu a přírodního prostředí. Ve východní nížinné části kraje je zřetelný silný vliv domu středního Polabí, který je směrem na východ dále ovlivněn především domem Českomoravské vrchoviny. V přechodových oblastech na Vysokomýtsku, Litomyšlsku a částečně Chrudimsku se oba typy prolínají a vytvářejí specifické regionální varianty s charakteristickými znaky. V těchto přechodových oblastech se do dnešních dnů také dochovaly nejstarší identifikované venkovské domy na území Pardubického kraje. Za všechny uvedme skupinu vesnických domů, identifikovaných během státního grantového projektu realizovaného Společností pro obnovu vesnice a malého města (SOVAMM),⁶ jejichž větší či menší části pocházejí z průběhu 16. století – Čistá čp. 171 (SY), Cerekvice čp. 11 (ÚO), Vračovice čp. 2 (ÚO), Telecí čp. 16 (SY), nebo z průběhu 17. století – Čistá čp. 97 (SY), Čistá čp. 186 (SY), Vidlatá Seč čp. 34 (SY), Trstěnice čp. 61 (SY), Benátky čp. 28 (SY), Vraclav čp. 49 (ÚO). Nutno dodat, že ne všechny tyto domy jsou evidovanými kulturními památkami a že technický stav některých z nich je alarmující, což nevrhá dobré světlo jak na jejich majitele, tak

na památkovou péči obecně. Naopak dům čp. 171 v Čisté a venkovská usedlost čp. 16 v Telecí byly v roce 2014 prohlášeny nařízením vlády národními kulturními památkami.

V okolí Svitav, Poličky a Moravské Třebové je znatelný vliv bývalého německého etnika, neboť zde převažuje dům s chlévní, případně s komorově-chlévní dispozicí, který zde postupně dozrál do zajímavé regionální formy uzavřených dvorů. V oblasti Poličska byl dům Českomoravské vrchoviny přetvořen do podoby tzv. *poličského dvorce*, tedy přízemní roubené usedlosti s uzavřeným čtyřbokým dvorem, který na severu zasahuje až k Ústí nad Orlicí. Právě na Poličsku lze na základě domového typu a charakteru jeho ztvárnění dosud jasně rozeznat bývalou etnickou a kulturní hranici mezi Čechy a Němci. Dále na východ se v prostoru Českomoravského mezihorí vyvíjí uzavřený typ trebovsko-svitavského domu, který zde podobně jako na Poličsku v průběhu 19. století *dozrál* do podoby zděných patrových domů často již s hřebenovou orientací. V severovýchodní části kraje lze také od sebe odlišit německý dům z vyšších partií Žamberka a Králicka s chlévní či smíšenou dispozicí budovaný Němci od domu s komorovou dispozicí v českých nížinných oblastech.

Závěr

Systematické budování dokumentační základny a hlubší poznání památkových hodnot vesnických sídel i jednotlivých staveb by tedy nadále mělo být základním a hlavním předpokladem pro kvalitní a kvalifikovanou památkovou péči i v oblasti lidového stavitelství. Pracoviště Národního památkového ústavu jsou nadále nositeli řady projektů a úkolů v rámci státem financované vědeckovýzkumné činnosti, které mají pro studium i památkovou ochranu lidové architektury a vesnických sídel nezastupitelný význam. V současnosti je NPÚ ÚOP Pardubice řešitelem úkolu zabývajícího se inventarizací vesnických staveb v oblasti Králicka, kde doposud není do ústředního seznamu kulturních památek zapsaná jediná lidová stavba. Rovněž nízký počet vesnických památkových zón a rezervací v Pardubickém kraji vybízí k prověření, zda se na území Pardubického kraje v rámci 569 obcí opravdu nenachází již žádný další hodnotný soubor lidových staveb, který by bylo potřeba chránit zákonem jako celek. Územní památková ochrana celých vesnických sídel nebo jejich ucelených částí v současnosti představuje nejperspektivnější a nejkomplexnější formu památkové péče o lidovou architekturu, jelikož lidové stavební dědictví má zřídka kdy podobu izolovaných staveb a je lépe chráněno údržbou a ochranou reprezentativních celků v každé příslušné oblasti.

Připomeňme však, že při prosazování zájmů památkové v péče v terénu se stále potýkáme s jistým nepochopením ze strany některých vlastníků hodnotných objektů, a to včetně těch, které jsou již státem chráněny jako kulturní památka. Setkáváme se hlavně s představou některých majitelů kulturních památek, že mohou se svou nemovitostí nakládat libovolně a bezohledně ji adaptovat a rekonstruovat, čímž obvykle dojde k definitivnímu zániku autentických hodnot. Vzhledem k naprosto nedostatečnému využívání finančních sankcí a dalších nástrojů ze strany výkonné složky památkové péče se takové bezohledné ničení kulturních památek pardonuje a je příkladem k dalšímu následování. Tito majitelé se často domnívají, že památkovým zákonem vymezené prosazování veřejného zájmu při ochraně historických staveb a charakteru prostředí je nemístné zasahování do soukromých vlastnických práv, což principiálně souvisí i s celkovou nedůvěrou ve státní instituce. Jiná situace nastane tehdy, když majitel kulturní památky o stavbu již nemá zájem, ale odmítá ji prodat, neboť pozemek má mnohdy větší cenu než historická stavba. Ochrana památek tak někdy nabývá deformované podoby konfliktů mezi vlastníky a pracovníky památkové péče, jejíž odborná složka velice často v terénu nahrazuje agendu složky výkonné. Zákonem vymezené prosazování veřejného zájmu v ochraně památek je přitom v dnešní společnosti naprosto nezbytné a je také součástí zákonných norem ve většině demokratických a kulturních států světa již od 19. století. Tyto nedostatky by snad měly být lépe ošetřeny v novém památkovém zákoně, který se zatím bezvysledně připravuje již od počátku 90. let. Především je nutné uvést do souladu práva a povinnosti státu na straně jedné a práva a povinnosti vlastníků na straně druhé, tzn. vyvážit veřejný zájem na zachování památek určitými garancemi pro vlastníky a dalšími subjekty v procesu památkové ochrany.

Celkové uvolnění právního povědomí ve společnosti a představa o bezmezném svobodě vede k tomu, že mnoho majitelů hodnotných staveb nechápe smysl jejich ochrany a často se rezolutně brání navržení k prohlášení za kulturní památku, i když by je to opravňovalo k přístupu ke státním dotačním titulům. Ani zákonné oprávnění ke vstupu do objektu kulturní památky dnes nezaručí pracovníkovi památkové péče možnost nahlédnout do interiéru stavby či stavbu řádně zdokumentovat. V případě objektů, které nejsou dosud státem chráněné, je situace ještě horší, což velmi znesnadňuje kvalitní plošné poznání dochovaného fondu lidových staveb a některé hodnotné domy předurčuje k jejich postupnému zničení v rámci nevhodných přestaveb. Přímá finanční podpora státu společně s fiskálními úlevami a dalšími stimulačními výhodami, jako je například bezplatný informační,

poradní a konzultační servis, jsou pro vlastníky památek nezbytné, neboť zkušenost zřetelně ukazuje, že lepší výsledky v ochraně památek se dosáhnou jedině tam, kde jsou snahy památkářů přijímány vlastníky i samosprávou s pochopením a porozuměním. Klíčem k úspěchu je tak vzájemná spolupráce všech zúčastněných subjektů, tedy majitelů, odborné a výkonné složky památkové péče, včetně obecních samospráv a širší veřejnosti. Tomu by mělo kromě nového památkového zákona napomoci i mnohem širší využívání spolupráce se sdělovacími prostředky, což by umožnilo lépe informovat a poskytovat nezkrácený názor na ochranu, péči a obnovu lidových staveb i na ovlivňování nové kvalitní výstavby na venkově. Hlavní nadějí pro ochranu historických staveb je totiž obnova zájmu lidí o prostředí, v němž žijí. Cílem by měl být stav, kdy se památkáři stávají i obyvatelé sídel a vlastníci jednotlivých nemovitostí.

Na závěr bych rád připojil část textu z Charty ICOMOS o lidovém stavebním dědictví, ve kterém jsou ve stručnosti shrnuty praktické směrnice při obnově památek lidového stavitelství:

„Výzkum a dokumentace: všechny fyzické zásahy do lidové stavby musí být prováděny obezřetně a musí jim předcházet komplexní analýza formy a struktury. Dokument, v němž jsou výsledky této analýzy obsaženy, má být uložen v archivech přístupných veřejnosti.

Místo, krajina a skupiny staveb: Zásahy do lidových staveb by měly být vedeny s respektem k integritě místa, ke vztahu s fyzickou a kulturní krajinou a k uspořádání stavby ve vztahu k ostatním objektům, jakož i snahou o zachování těchto podmínek.

1. Betlém čp. 159. Ukázka typické zástavby v rezervaci lidové architektury Betlém v Hlinsku. Dům z roku 1765 po obnově. Kulturní památka od roku 1990. Foto J. Švec, 2010. Betlém No. 159. Example of a typical building in the vernacular architecture reservation Betlém in Hlinsko. A house from 1765 after repair. A cultural monument since 1990. Betlém Hs.-Nr. 159, Beispiel der typischen Bebauung im Denkmalreservat ländlicher Architektur Betlém in der Stadt Hlinsko, Kulturdenkmal seit 1990.

Tradiční konstrukční systémy: Uchování a znalost tradičních konstrukčních systémů ve spojení s lidovým stavebním dědictvím jsou neopominutelné při úpravě a restaurování těchto struktur.

Nahrazení materiálů a architektonických prvků: Transformace, které legitimně uspokojí moderní potřeby, by měly být uskutečňovány pomocí materiálů, které zajistí soudržnost výrazu, vzhledu, struktury a formy stavebního souboru a vazbu rozličných materiálů mezi sebou.

Adaptace: Adaptace a nové užití lidových staveb by mělo být prováděno s respektem k integritě stavby, jejímu charakteru a formě při slučitelnosti s přijatelným životním standardem. Dlouhodobé zachování způsobu konstrukcí lidových staveb může být společenstvím zajištěno vytvořením etického kodexu, který může sloužit uvažovaným zásahům.

Proměny a restaurování v čase: Změny, které během času na stavbách vznikají, musejí být hodnoceny a chápány jako důležité prvky lidové stavby. Přizpůsobení všech prvků stavby vzezření v jedné době nebude obecně cílem zásahů do struktury lidových staveb.“

Poznámky

- HORÁK, Jiří. Národopis československý. Přehledný nástin. In: Československá vlastivěda. Díl II, Člověk. Praha: Sfinx – Bohumil Janda, 1933, s. 415–422.
- MENCL, Václav. Ochrana památek lidové architektury a její současné úkoly. Zprávy památkové péče. 1960, roč. 20, č. 1. s. 89–91.
- BUREŠ, Pavel. Lidová architektura a vesnická sídla. Padesát let právní ochrany památek. Zprávy památkové péče. 2008, roč. 68, č. 5, s. 423–427.
- BUREŠ, Pavel. Péče o památky lidového stavitelství a vesnice – historie a současnost (stručný nástin). Zprávy památkové péče. 1998, roč. 60, č. 3, s. 83–94.
- Rozložení sídel je přítom v Pardubickém kraji vzhledem k rozloze okresů poměrně rovnoměrné. Počet obcí v okrese Pardubice je 152, v okrese Chrudim 121, v okrese Svitavy 177 a v okrese Ústí nad Orlicí 119.
- SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří, ŠKABRADA, Jiří, EBEL, Martin a KYNCL, Josef. Litomyšlsko – Vysokomýtsko – soupis stávajících architektonických a urbanistických hodnot, veškeré dokumentace a pramenů, prezentace formou GIS. Projekt SOVAMM/ MK ČR PK99P04OPP35, 1999–2002. Archiv Společnosti přátel vesnice a malého města.
- Český národní komitét ICOMOS. Mezinárodní dokumenty ICOMOS o ochraně kulturního dědictví [cit. 18. 7. 2016]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/portal/npu-a-pamatkova-pece/pamatky-a-pamatkova-pece/pravni-predpisy-a-mezinarodni-dokumenty/cesky-preklad-icomos.rtf>

2. Borová čp. 195. Menší uzavřená čtyřboká usadlost z první poloviny 19. století typická pro Českomoravskou vrchovinu v okolí města Poličky. Kulturní památka od roku 1963. Foto J. Švec, 2014. Borová No. 195. Smaller enclosed four-sided farmstead from the first half of the 19th century typical of the Bohemian-Moravian Highlands near the town of Polička. A cultural monument since 1963. Borová Hs.-Nr. 195, kleiner Vierkanthof aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, typisch für die Region der Böhmischo-mährischen Höhe im Umkreis der Stadt Polička, Kulturdenkmal seit 1963.

Heritage protection of vernacular buildings – Situation in Pardubice Region

Jiří Švec, National Heritage Institute, Pardubice Regional Office

Keywords: Pardubice Region, vernacular buildings, heritage protection, historical value, protection of vernacular buildings

Vernacular building culture can be characterized mainly by its relationship to agriculture, to which it is bound not only by the function but also by the artistic form, material and technology used. These bonds are as strong as the bonds to the environment. The natural conditions of the individual regions were of primary and decisive importance for the way of securing the agricultural production. The direct and continuous relationship between vernacular culture and the environment is the evident reason why it spontaneously yet consistently maintains natural inner links among the individual structural components, indispensable for the harmony of buildings and residential units. They include above all the relationships between the form and the function, the form and the material, the material and the construction, and the material and the technology used. Vernac-

ular architecture thus contains a specific value that is neglected in the country nowadays: internal truthfulness of the whole work, for instance in the form of a logical connection between the ground plan, space and mass solution of the architectural shape of the construction and its purpose and function including the application of deep-rooted traditions of the given region. The monuments of vernacular architecture authentically preserve the basic roots of building culture and fundamentally differ from today's unsystematic and uniform architectural design in the country, which only copies the principles of urbanization. This negative trend lasting for more than five decades is one of the main causes of the extinction of the traditional form of rural architecture. New buildings intentionally disrespect the specific conditions of the locality, region, local culture and traditions

and ostentatiously ignore their natural environment, whose symbiosis with vernacular architecture used to be so typical.

The vernacular building heritage fund of the Pardubice Region contains above all solitary objects which have avoided destruction or forced rebuilding in the past. This fund currently includes 192 buildings in the category of rural houses or farmsteads that are protected by the state and registered as cultural heritage pursuant to the Heritage Act No. 20/1987 Coll. They include 7 rural houses and 6 farmsteads in the Pardubice District, 36 houses and 17 farmsteads in the Chrudim District, 5 houses and 61 farmsteads in the Svitavy District and 32 houses and 28 farmsteads in the Ústí nad Orlicí District. Apart from them, 17 granaries and 3 barns are protected individually. The vernacular architecture heritage fund also includes other rural buildings of technical, agricultural or religious character. Moreover, the Pardubice Region contains three rural heritage zones – the town of Svobodné Hamry (declared in 1995), a part of the village of Telecí in the Chrudim District (declared in 2004) and the town of Vysoká in the Ústí nad Orlicí District (declared in 2004), and one vernacular architecture conservation area called Betlém, a part of the town of Hlinsko in the Chrudim District (declared in 1995). The only regional museum exposition of vernacular architecture, the Collection of Vernacular Buildings of Vysočina, is located near the town of Hlinsko; its first part presenting the vernacular

culture of the northern part of the Bohemian-Moravian Highlands (Českomoravská vysočina) and of the Iron Mountains (Železné hory) was opened in 1972.

Systematic creation of the documentation base and deeper understanding of the historical value of rural settlements and individual buildings should remain the basic and main prerequisite for quality and qualified heritage protection also in the field of vernacular architecture. The Pardubice Regional Office of the National Heritage Institute is currently the investigator of a task consisting in inventorying of vernacular buildings in the Králíky sub-region, where no vernacular building has been registered in the central cultural monument list yet. The low number of rural conservation zones and areas within the Pardubice Region also opens space for the Institute to check whether there are other valuable collections of vernacular buildings in some of the 569 municipalities of the Pardubice Region that deserve protection as a whole by the law. I am confident that the list of protected localities is not yet complete in terms of both architectural and urbanistic historical typology. Territorial heritage protection of whole rural settlements or of their integral parts is the most promising and complex form of heritage care for vernacular architecture at present, because the vernacular building heritage rarely has the form of isolated buildings and is better preserved by the maintenance and protection of representative wholes within each particular region.

Denkmalschutz der Bauwerke im ländlichen Raum – Situation im Landkreis Pardubice

Jiří Švec, Nationalinstitut für Denkmalpflege, Zweigstelle in Pardubitz (Pardubice)

Schlüsselwörter: Landkreis Pardubice, Bauten im ländlichen Raum, Denkmalpflege, Denkmalwert, Schutz der Bauten im ländlichen Raum

Ländliche Baukultur wird vor allem durch ihre Beziehung zur Agrikultur geprägt, mit der sie genauso stark wie mit ihrer natürlichen Umgebung nicht nur durch ihre Funktion, sondern auch durch ihre Kunstformen, das benutzte Material und die Technologie verbunden ist. Die gegebenen natürlichen Bedingungen einzelner Gebiete waren nämlich für die Art und Weise der Sicherung von landwirtschaftlicher Produktion erstrangig und entscheidend. Diese direkte und kontinuierliche Beziehung der bäuerlichen Architektur zu ihrer Umgebung ist eine offensichtliche Ursache dafür, dass im ländlichen Raum spontan, aber dennoch konsequent die natürlichen inneren Bindungen zwischen den einzelnen strukturellen Bestandteilen eingehalten

werden, was einen unverzichtbaren Anteil an der Harmonie der Bauten und Siedlungskomplexe ausmacht. Es handelt sich vornehmlich um die Beziehung zwischen Form und Funktion, Form und Material, Material und Konstruktion, Material und angewandter Technologie. So kann man in der ländlichen Architektur einem heute schon auf dem Lande nicht mehr gewahrten spezifischen Wert begegnen, und zwar der inneren Wahrhaftigkeit des ganzen Werkes. Das zeigt sich zum Beispiel in der Anbindung der logischen Gestaltung von Grundriss, Raum und architektonischer Bauform an deren Zweckfunktionen, einschließlich der Geltendmachung der eingebürgerten regionalen Traditionen. Die Denkmäler der ländlichen Architektur bewahren auf

diese Weise die authentischen Grundwurzeln der Baukultur und unterscheiden sich wesentlich vom zeitgenössischen nicht konzeptionellen und uniformen architektonischen Schaffen auf dem Lande, welches die Prinzipien der städtischen Urbanisierung nachahmt. Diese negative, mehr als ein halbes Jahrhundert dauernde Tendenz stellt eine der Hauptursachen vom Untergang der traditionellen Form der ländlichen Baukunst dar. Neue Bauten missachten nämlich absichtlich die spezifischen Bedingungen der Lokalität, der Region, der örtlichen Kultur, sowie deren Tradition und ignorieren ostentativ ihre natürliche Umwelt, deren Symbiose mit der ländlichen Baukunst so typisch war.

Die erhaltenen ländlichen Bauten im Landkreis Pardubice (Pardubitz) stellen überwiegend solitäre Objekte dar, welche irgendwie einer Zerstörung oder einem gewaltsamen Umbau entkommen sind. Zurzeit werden laut Denkmalschutzgesetz Nr. 20/1987 GBl. in der Kategorie Dorfhaus oder Bauernhof insgesamt 192 Bauten vom Staat geschützt und als Kulturdenkmal registriert. Im Bezirk Pardubice sind das 7 Dorfhäuser und 6 Bauernhöfe, im Bezirk Chrudim 36 Häuser und 17 Bauernhöfe, im Bezirk Svitavy (Zwittau) 5 Häuser und 61 Bauernhöfe und im Bezirk Ústí nad Orlicí (Wildenschwert) 32 Häuser und 28 Bauernhöfe. Außerdem werden auch 17 Speicher und 3 Scheunen geschützt. Der Denkmalschutzfonds des ländlichen Bauwesens umfasst auch andere ländliche Bauten sowohl technischer, als auch landwirtschaftlicher oder religiöser Art. Im Landkreis Pardubice befinden sich weiter auch 3 dörfliche Denkmalzonen. Diese sind: Das Dorf Svobodné Hamry (zum Denkmal erklärt im Jahre 1995), ein Teil des Dorfes Telecí im Bezirk Chrudim (zum Denkmal erklärt im Jahre 2004) und das Dorf Vysoká im Bezirk Ústí nad Orlicí (zum Denkmal erklärt im Jahre 2004), dazu kommt noch das sog. Betlém, also ein Denkmalreservat ländlicher Architektur in einem Teil der Stadt Hlinsko im Bezirk Chrudim (zum Denkmal erklärt im Jahre 1995).

Außerdem befindet sich in der Nähe der Stadt Hlinsko ebenfalls eine regionale museale Exposition ländlicher Architektur – das Freilichtmuseum Vysočina (Soubor lidových staveb Vysočina), dessen erster Abschnitt, in dem die ländliche Kultur des nördlichen Teiles der Böhmisches-Mährischen Höhe und des Eisengebirges präsentiert wird, im Jahre 1972 eröffnet wurde.

Dass die Dokumentationsbasis systematisch ausgebaut und die Denkmalwerte von dörflichen SiedlungensowievoneinzelnenBautennoch ausführlicher erschlossen werden, sollte also auch weiterhin die Grund- und Hauptvoraussetzung für den hochwertigen und qualifizierten Denkmalschutz, sogar im Bereich der ländlichen Baukunst, bilden. Zurzeit befasst sich die Zweigstelle des Nationalinstituts für Denkmalpflege in Pardubice mit der Bestandsaufnahme der ländlichen Bauten in der Region Králicko, von wo aus bisher kein einziger ländlicher Bau ins Zentralverzeichnis der Kulturdenkmäler eingetragen wurde. Auch die niedrige Zahl der dörflichen Denkmalzonen und Reservate im Landkreis Pardubice fordert dazu auf zu überprüfen, ob sich auf dem Gebiet des Landkreises Pardubice und in seinen 569 Gemeinden tatsächlich kein weiteres wertvolles Ensemble ländlicher Bauten befindet, das gesetzlich als eine Gesamtheit geschützt werden sollte. Ich bin überzeugt, dass die Gruppe von geschützten Lokalitäten hinsichtlich der architektonischen und urbanistischen historischen Typologie noch unvollständig ist. Der Gebietsdenkmalschutz von ganzen dörflichen Siedlungen oder ihren in sich geschlossenen Teilen stellt nämlich heutzutage die am meisten zukunftssträchtige und komplexeste Form der Denkmalpflege in Bezug auf ländliche Architektur dar, weil man dem übriggebliebenen ländlichen Bauwesen nur selten in Form von isolierten Bauten begegnet, sondern dieses eher in repräsentativen Ensembles vorkommt, welche im jeweiligen Gebiet zu pflegen und zu schützen sind.

Zánik venkovských stavebních památek českomoravského pomezí

Zánik venkovských stavebních památek českomoravského pomezí

Jaromír Lenoč

Klíčová slova: českomoravské pomezí, Hřebečsko, lidová architektura, usedlost, zánik, údržba

Vesnická architektura zahrnuje širokou škálu objektů - venkovské zámečky, velkostatky, usedlosti, chalupy, ale také kostely, kaple a kapličky, stejně jako kříže či sochy světců. Ve svém pojetí se budeme této oblasti věnovat jako sourodému a kompaktnímu celku, a to na neohrazeném území českomoravského pomezí. Tímto názvem je označováno široké okolí měst od Vysokého Mýta na západě po Mohelnici na východě a od Ústí nad Orlicí na severu po Poličku na jihu (obr. 1). Takto vymezenou oblast tvoří různorodé struktury venkovského osídlení z různých časových období a různých jazykových enkláv. Současně je ale možné vysledovat jednotnou typologii v řešení venkovského obydlí a jeho uspořádání s ohledem na podobné klimatické podmínky a podobné způsoby hospodaření.

Je známou skutečností, že v posledním století se radikálně změnila struktura a vzhled venkovských sídel. Je to dáno dvěma faktory. Jednak se výrazně změnil poměr lidí aktivně se podílejících na obdělávání půdy a naopak se zvýšil počet lidí dělnických a nezemědělských profesí. Tento způsob změny životního stylu dosáhl svého vrcholu na přelomu 20. a 21. století, kdy v mnoha obcích obhospodařují zemědělskou půdu jeden až tři subjekty, které ani v dané obci nesídlí.

Proměna vesnic v jakási předměstí rodinných domů měla katastrofální vliv na vzhled vesnic a na původní zástavbu. Jestliže do roku 1945 byla dominantní zástavba v regionu tvořena selskými a chalupnickými usedlostmi, kde největší část obestavěného prostoru tvořily stodoly, chlévy a sýpky, pak se všechny tyto prostory postupně uprázdnilly, staly se zbytečnými a byla zcela opomíjena jejich údržba. V tomto směru nejhůře dopadly obce s bývalou německou majoritou, do jejichž domů přišli noví osídlenci a než začali sami hospodařit na zmenšených výměřích, byli zařazeni do kolektivního hospodářství. Vesnice bývalého německého jazykového ostrova (Hřebečsko), stejně jako celého pohraničí našeho státu, se změnilly v torza obklopená rozvalinami a zříceninami, o něž byl projeven zájem jenom tehdy, když chyběl stavební materiál na dehonestující estetické a stavební úpravy obydlí. Změny ve formě hospodaření a nadbytek budov při klesajícím počtu obyvatel způsobily ztrátu velkého množství cenných budov.

Zaniklé venkovské stavby

Postupné prohospodařování se stalo osudným zámečku s velkostatkem Hvězda u stejnojmenného rybníka u Opatova, kdy barokní hospodářské budovy a sýpka byly zbytečně zbořeny v roce 2010 (obr. 2), podobně barokní zámeček v Bělé na Svitavou, kde velká stodola a sýpka byly zbořeny také až v roce 2008 (obr. 5), aby je nahradila utilitární a vzhledově podřadná bytová zástavba. Původně gotická tvrz přestavěná na úřední dům velkostatku byla srovnána svévolně se zemí i s celým velkostatkem v Pomezí, a to roku 2010 (obr. 3). Devastován je také renesanční zámeček ve Čtyřiceti Lánech či renesanční letohrádek v Koclířově. Beze stopy zmizel také lovecký zámeček na Baldě (obr. 4). V nedávné době byl úmyslně zapálen pozdně renesanční lihovar v Baníně (obr. 6) a jeho zbytky jsou rozebírány na stavební materiál, což je osud i starobylého Tobischova statku v Karli čp. 81, kde měl dříve stávat hrad (obr. 7).¹ Zdevastované zbytky usedlosti byly rozebrány a prostor zplanýrován.

K dalším velkým ztrátám patří rychty. Byly to největší statky v obci a byly tak přiděleny státním statkům či jednotným zemědělským družstvům stejně jako bývalé velkostatky. Kvůli rozšíření silnice byla zbytečně zbořena prázdná barokní rychta v Koclířově v roce 1960, barokní rychta v Dětrichově pro celkovou neúdržbu (obr. 9), po roce 1990 byla zbořena klasicizující rychta v Opatově (obr. 12), po nárazu kamionu empírová rychta v Javorníku (obr. 13), rychta ve Chmelíku, ke svému konci se blíží rychta v Květné (obr. 11), zcela bezohledně byla přestavěna rychta v Pomezí, teprve před pár lety ustoupila rychta v Rybníku novostavbě montovaného kulturního domu a prodejny potravin, žádné pozůstatky se nedochovaly ani po rychtě v Tatenicích a zcela byla nahrazena plechovými halami také rychta ve Skleném (obr. 8).

Nejen zemědělské objekty byly postiženy nezájmem a postupnou devastací. Po požáru byl zbořen například empírový kostel v Gruně (obr. 15),² před nedávnem zbytky velké kaple v zaniklém Královci u Opatova (obr. 17). Zcela zanikla patrová barokní fara v Kamenné Horce (obr. 18), přízemní fara ve Skleném nebo Lubníku, po roce 1990 byly zbořeny roubené stodoly a klenuté chlévy celého dvora fary v Kunčině a před několika měsíci byla zbořena také barokní patrová fara ve Vendolí (obr. 19).

Výčet významných budov na venkově není zdaleka úplný, ale ilustruje celkový přístup k prostředí, které se formovalo několik staletí a několik desítek let postávalo k jeho celkové proměně. Stejnou anabází si totiž prodělala i běžná zástavba, v mnoha případech velice cenných, velice starých a přinejmenším velmi malebných staveb.

Větší štěstí v tomto ohledu měly původně české vesnice. Kromě lidí, kteří byli označeni za vesnické boháče a vyhnáni ze svých gruntů, ve většině domů zůstali původní obyvatelé a rodoví majitelé. Přestože se i v jejich případě změnila životní úroveň a náplň práce, snažili se zachovat dědictví svých předků. I v těchto oblastech ale dochází k velkým ztrátám, mnohdy především z pocitu sebereprezentace vlastního socio-ekonomického postavení vlastníka objektu. A tak na místech roubených domů vznikají novostavby s vysokými štíty, sokly, schodišti a balkony na všechny světové strany, jen aby se co nejvíce odlišily od okolní zástavby. Tuto ztrátu sebereflexe a ohleduplnosti k okolí i prostředí lze nejlépe vysledovat v moravských řadových vesnicích. Tam došlo k téměř plošné modernizaci, zpravidla formou demolice původního domu, a tím moravské vesnice přišly o veškerou původní malebnost a připomínají městská sídliště s trávníky plnými jehličnanů a růží.

V tomto ohledu měl venkov i ve sledované oblasti českomoravského pomezí více štěstí. Přestože nejstarší roubená zástavba zanikla téměř bez výjimky nebo se dostala do stavu, kdy již nemá majitel sílu, prostředky ani důvod k opravám, zachovalo se množství kamenných domů. Opět je ale nutné konstatovat, že se tato zástavba nenachází v takovém stavu, jako je tomu třeba na Broumovsku či Jesenicku, kde je možné oblast do určité míry charakterizovat právě díky dochovanému specifickému profilu lokální a regionální stavební tradice. V českomoravské hraniční oblasti byly tradiční formou zemědělské usedlosti uzavřené ze všech čtyř stran, německy „Vierkanthof“. V původně českých vesnicích se většina těchto usedlostí zachovala v celistvé uzavřené podobě. V dosídlených obcích však tuto formu najdeme spíše výjimečně. Pokud usedlosti nezanikly úplně, jako například celá jedna strana v Dětrichově či Koclířově, pak zůstala stát jen obytná křídla s chlévy, někdy adaptovanými pro nové účely a ostatní budovy zanikly beze stop nebo z nich zůstaly jen vnější obvodové zdi.

Dva rozdílné přístupy je možné vysledovat na obci Koclířov, která leží v pomyslném středu bývalého jazykového ostrova, a obci Chmelík, která leží naopak na jeho okraji. Obě obce jsou původně německé, leží na české straně hranice a představují vývojově podobný, ale lokálně odlišný vývoj.

1. Mapa regionu českomoravského pomezí, vypracoval J. Kmošek, 2016. Map of the region of the Bohemian-Moravian Borderland, drawn by J. Kmošek. Die Landkarte von der böhmisch-mährischen Grenzregion, entworfen von J. Kmošek.

Chmelík

Chmelík je vesnicí, která je poměrně vzdálena od městských center. Leží mezi městy Litomyšl, Polička a Svitavy ve vzdálenostech kolem 13 km. Do roku 1945 byl Chmelík s filiálním kostelem sv. Jana Nepomuckého, dvojtřídní školou a dvěma hostinci čistě zemědělskou lánovou vsí s 478 německými obyvateli. Základ tvořily velké uzavřené usedlosti na stranách strmých údolních svahů a menší domkařská zástavba v hlubokém údolí pod nimi. Pod kostelem stála rychta a téměř u každé usedlosti kříž či kaplička. Ve své struktuře se nelišila obec od okolních vesnic, tvořících téměř nepřetržitý řetězec kolem údolí Loučné. Po roce 1945 bylo původní obyvatelstvo vysídleno a do usedlostí přišli lidé z blízkého okolí, kteří vesnici i podmínky pro obdělávání půdy znali. V průběhu času tu vznikla 2 zemědělská střediska a obec byla přičleněna ke střediskové obci Trstěnice. Byl zrušen hřbitov, neudržovaná a opuštěná rychta zbořena a několik opuštěných usedlostí čekalo na další vlnu obyvatel. Přesto a přes několik výrazných modernizací a novostaveb si vesnice zachovala svůj charakter a dodnes patří k urbanisticky i stavebně nejzachovalejším sídlům na území.

Koclířov

Koclířov byl v opačné situaci než Chmelík. Svou polohou mezi Moravskou Třebovou a Svitavami, v pomyslném středu jazykového ostrova Hřebečsko, měl problém s dosídlením. Původně zde žilo 1700 obyvatel. Je zde poutní farní kostel sv. Jakuba st. a sv. Filomény, na protější svahu byl postaven klášter, v obci stál vrchnostenský letohrádek a do správy obce patřila i česká část sousední Kamenné Horky a samostatná osada Hřebeč. Také se jedná o lánovou ves, ale v podstatně mělčím údolí, proto byly usedlosti budovány v blízkosti potoka (obr. 20). Obec byla po druhé světové válce rozdělena na dvě části. Dolní část připadla založenému Horskému pastevnímu družstvu, horní část dolům Hřebeč. Od této chvíle lze sledovat soustavnou a nepřetržitou devastaci a likvidaci vesnice.

Nejhodnotnější zaznamenaný příklad roubené usedlosti byl zdokumentován počátkem 20. století a byl zařazen do publikace lidová architektura v celém Rakousko-Uhersku.³ Tzv. Kohlgrund, čp. 167, však zanikl krátce poté a byl nahrazen kamennou usedlostí s obrácenou orientací hlavního průčelí k cestě (obr. 21). Ještě v roce 1956 byla kompletně zachována roubená usedlost čp. 50, kterou tvořil velký roubený dům a roubené hospodářské objekty (obr. 22, 23). Stával na dolním konci a na jeho místě a místě sousedního statku vzniklo mechanizační středisko Státního statku s komplexem nevzhledných a nedokončených hal.

Před rokem 1970 byla ještě většina chlévů a stodol velkých usedlostí využívána státním statkem. Celková absence údržby a oprav způsobila rychlý zánik, podpořený i mnohdy nevhodným využitím pro skladování umělých hnojiv. Nebylo výjimkou, že se obyvatelé a současně zaměstnanci státního statku stěhovali podle toho, kam zrovna nejméně zatékalo. Když v roce 1956 vyhořela hospodářská křídla barokní rychty, byla hlavní obytná budova opuštěna, kanceláře statku se přestěhovaly do jiného domu a v roce 1960 došlo bez jakékoli dokumentace k demolici této hodnotné stavby a rozšíření průtahu obcí (obr. 22, 25). Stejný osud naštěstí nepostihl kostel, kterému při požáru sousední rychty shořela střecha a na rozdíl od kostela v Gruně byla střecha obnovena, i když ne v původní podobě a výšce.

Střed obce byl výrazně zasažen počátkem 20. století demolicí usedlosti pod klášterem a v roce 1945 požárem velkého hostince. Postupně následovaly demolice usedlostí od středu na obě strany. Byla tak zbořena velká usedlost s roubeným patrovým domem čp. 3 (obr. 26), přízemní usedlost čp. 4 a 5, velká kamenná usedlost čp. 10 se dvěma klenutými průjezdy (obr. 27). Na druhé straně potoka zanikly usedlosti čp. 73 (obr. 33)

i s kapličkou, čp. 75, směrem na horní konec usedlost čp. 171 (obr. 41), téměř celá čp. 88 (97) (obr. 35) a pouze obytný dům zůstal z čp. 89 (96). Na dolním konci usedlosti čp. 49 (obr. 30) a čp. 50, po požáru byla výrazně přestavěna starobylá usedlost čp. 40. Pouhé torzo výměnku zůstalo z usedlosti čp. 61 (171) (obr. 31) či čp. 67 (151). Na horním konci zanikla patrová roubená usedlost čp. 155 (obr. 39) a téměř sousedící usedlost s celoroubeným domem čp. 158 (obr. 40). Další roubené usedlosti stávaly na protější straně potoka čp. 95 (obr. 35) a čp. 101. Velká, patrně roubená usedlost čp. 95 stávala také na místě pozdější výstavby prominentních domků, které se doposud přezdívá Vládní čtvrt, mívala dva bedněné štíty. V torzech zůstaly usedlosti čp. 92 (89), čp. 108 (66), čp. 96 (81), čp. 116 (51).

Přesto zůstaly i usedlosti, které svou velikostí vytvářejí charakter vesnice a v některých případech se je daří i vracet zpět do malebnější podoby. Po restitucích se pustil do práce majitel usedlosti čp. 151 (58) a postupně nahradil trojdílná okna velkého celokamenného obytného domu znovu původními, u čp. 91 se daří vrátit ztracenou tvář rozeklanému průčelí menší usedlosti, u čp. 11 (149 a 243), které je rozděleno mezi dva vlastníky se obec v osvětenějších časech postarala o celkovou přestavbu opuštěných hospodářských částí pro bytové účely, v celku se ale jedná o výrazné, avšak málo významné změny k lepšímu.

Celkově zaniklo na území obce již v roce 1956 ke stove domů, bez dokumentace a jakéhokoli zhodnocení. Záznamy o nich tvoří zpravidla náhodné fotografie nebo jen záznam v mapách. I v současnosti pokračuje devastáční trend, jsou bořena hodnotná stavení a zástavba se díky současnému vedení obce zapleveluje těmi nejlevnějšími variantami malých přízemních domů z levných materiálů s nízkým sklonem střechy. K tomuto trendu pochopitelně přispívá i forma současných oprav obecního majetku.

Po roce 1990 byla obec celkově ve velice špatné kondici. Množství domů patřilo zanikajícímu státnímu statku, některé přešly do majetku obce a následně byly prodány v nich žijícím obyvatelům. Obec si nechala v roce 1994 vypracovat Program obnovy vesnice, který řešil množství proluk a problematických míst, a současně se podařilo vybudováním obchvatu odvést hlavní část dopravní zátěže mimo obec. Od roku 1997 se intenzivně pracovalo na plánech, které nastínil *Program obnovy*, a v několika domech tak poměrně citlivou formou vznikly obecní nájemní byty. Bylo tím dosaženo zachování školy a nově příchozí obyvatelé oživili fungování obce. Bohužel se nastavený trend nepodařilo udržet.

Další obce regionu

Mezi velmi hodnotná sídla s dochovanou zástavbou patří ve zmíněném regionu několik obcí. Jednou z nejzachovalejších je Strakov. Krátkou ves tvoří klasicizující usedlosti s patrovými štitovými domy a uzavřenými dvory. Bohužel zde nebyla aplikována žádná z forem plošné ochrany, a tak byly v posledních letech provedeny mnohé dehonestující zásahy včetně zbytečné demolice doposud zachovalých usedlostí nebo jejich částí (obr. 45).

Další významnou obcí je Trstěnice. Dlouhá lánová ves si zachovala svou strukturu velkých usedlostí včetně chalupnické zástavby. I zde došlo k množství dílčích negativních zásahů, ale bez zásadního vlivu na celek. Stejným případem je i Chmelík s nezměněnou strukturou zástavby, avšak s ve větším měřítku provedenými negativními zásahy, které s ohledem na velikost sídla podstatným způsobem narušují jinak harmonický celek.

Velmi hodnotná zástavba se nachází v Rychnově na Moravě, kde bylo velké množství usedlostí zapsáno po roce 1990 na seznam nemovitých kulturních památek. Bohužel mnohé z nich to nezachránilo před postupným chátráním a společně s Mladějovem či Tatenicemi tak obec působí značně nesourodě a roztržštěně, byť už při pouhém průjezdu je možné zaznamenat množství zajímavé architektury. Z menších obcí patřila do nedávna k těm velmi zachovalým Horákova Lhota. Bohužel hlavní usedlost čp. 1 (obr. 43) byla dědici ponechána svému osudu a dnes leží roubený dům v rozvalinách. K tomu byla jedna z původních chalup nahrazena kulisovou novostavbou, další je nevhodně přestavována a k dovršení všeho byla na okraji vsi postavena nevkusná novostavba silně poškozující celkový dojem, neboť sídlo tvoří jen desítka domů a každá podobná ztráta je zničující.

Zajímavou obcí jsou Lázy, které také nemají žádnou plošnou ochranu, ale v tomto případě již hanácké usedlosti si zachovaly mnoho původních charakteristických znaků.

Bohužel i v českých vsích dochází ke zbytečným demolicím – v obci Sádek, vedle památkové zóny v Telecí, byl před nedávnem zbořen velký roubený statek u kostela (obr. 44).

Velkou roli hraje také zanedbanost prostoru obce. V tomto směru byla v mnoha obcích nasazena armáda pracovníků, aby se takovéto nálepky zbavily, což však mnohdy není z důvodu složitosti terénu jednoduché. Jedním z takových sídel je třeba Kamenná Horka nebo Dlouhá Loučka, kde prostředí vesnice připomíná džungli, v níž se vesnice jako taková během roku téměř ztrácí, a podobně je na tom i Karle, kde jsou rozsáhlé svahy ponechány náletovým keřům a stromům.

Ke zcela znehodnoceným sídlům, když pominu zbořený Královec nebo Muzlov, lze počítat obce, jež jsou dnes součástí Svitav. Moravský Lačnov a Čtyřicet Lánů si zachovaly velmi málo ze svého původního charakteru, území těchto obcí je vyplněno průmyslovými areály nebo panelovými domy. Většina usedlostí zmizela také v Dětrichově, kde centru vévodí sídliště montovaných domů typu Okal. V Opatově také není snadné najít charakteristickou původní zástavbu a nevhodné kapacitní objekty jsou důmyslně zdůrazňovány módními barevnými kombinacemi, takže se obec stává ještě více nesourodou. Podobně na tom jsou i Hradec nad Svitavou, Radiměř, Janov, Čistá, Javorník a další.

Několik kladných příkladů

K pesimistickému vyznění předchozích řádků je třeba dodat několik světlých výjimek. Příkladem je postupná obnova a využití usedlosti ve Studené Loučce, kde se majitelka snaží uvést usedlost do klasicizující podoby a současně ji využívat jako malé muzeum. Dobře provedena, s ohledem na zachovalé detaily, je i rekonstrukce fary v Křenově, kde také bylo otevřeno muzeum. Do výčtu ohleduplně opravovaných venkovských far je nutné započítat také Semanín, Koclířov, Radiměř, Boršov či Pomezí nebo faru s roubeným patrem v Čisté.

Mezi zvláštnosti patří usedlost v Horní Hynčíně, kde byl silně narušený roubený výměnek nahrazen novostavbou roubené konstrukce a postupnými opravami hospodářských křídel byl zcela přestavěn do idealizované podoby i zděný obytný dům. V tomto případě šlo o důsledek zbytečně vysoké investice, která ve výsledku nepůsobí zle, ale opět se jedná o pouhou kopii původního a zachovalého stavu.

Oproti tomu v Koclířově je usedlost čp. 151 (58) (obr. 48) dle možností postupně navracena do původní podoby s respektem k současnému bydlení a stejným způsobem byla přebudována i hospodářská část čp. 11 (149 a 243) na byty (obr. 49, 50). V Květné byla adaptována usedlost pro sociální účely, bohužel poněkud *chalupářským* způsobem, a tak je výsledek rekonstrukce málo přesvědčivý. Ke kladným příkladům je nutné zařadit i velmi malou skupinu domů, které jsou udržovány v původním stavu průběžně s minimem nutných modernizací. K těm je možné počítat klasicizující usedlost ve Chmelíku čp. 13, podobnou usedlost v Moravském Lačnově čp. 32, několik usedlostí v Trstěnici, Hrušové, Morašicích, Újezdci i jinde.

Nelze k nim ale přiřadit stavby, které byly sice obnoveny, ale současně jim byla odňata veškerá historická hodnota a připomínají tak spíše smutnou náhradu novostavbou, než chvályhodnou rekonstrukci. K takovým

patří například radikální přestavba fary v Trstenici. Při ní nebylo dostatečně kvalitně provedeno odvlhčení zdí, ale odstraněny byly všechny dveře, okna, šablonové výmalby interiérů a hospodářské objekty byly nahrazeny funkčními novostavbami. Totéž platí také o nákladné přestavbě fary v Žichlítku, jejíž historická hodnota při rekonstrukci zanikla. Rekonstrukcí střechy byla také značně znehodnocena poloroubená rychta v Helvíkově (obr. 51, 52).

Závěr

Bohužel tento výše popsáný stav je jen dílčí součástí postupného celkového zániku, neboť i v jinak osvětleném městě, jako je v regionu Litomyšl, dochází k neustálým ztrátám v oblasti lidové architektury. V části zvané Betlém se až do roku 1990 dochovala unikátní ulička s pitoreskní řemeslnickou zástavbou. V dnešní době nebyla sice plošně srovnána se zemí, jak tomu bývalo v minulosti u celých čtvrtí, ale téměř všechny domy byly postupně nahrazeny architektonicky podřadnou zástavbou nebo nevalnými kopiemi. Dnes je zde, na dohled od zámku a pár kroků od centra města, nesourodá bezcenná zástavba, přitom unikátní historická architektura byla nenávratně zničena. Z osobních zkušeností z ostatních regionů s dochovanou osobitou a charakteristickou architekturou musím konstatovat, že ve sledovaném regionu došlo za posledních 25 let k výraznému zhoršení situace. Není zde možné vysledovat nějaký šířící se pozitivní

trend, ba naopak. Za čtvrt století se v regionu nenašel tým lidí, instituce nebo iniciativa, které by nějakým způsobem přispěly k záchraně prostředí. Teprve nedávno se v oblasti s výskytem zbytku nejcenější lidové architektury objevily snahy o obnovu krajiny a prostředí. Snaha začala obnovou tradic, přes obnovu kaplí a v současnosti se rozvíjí v záchraně nejcenějších památek lidové architektury, o nichž bychom bez této iniciativy brzy již jen četli a prohlíželi nákresy a fotografie. Až budoucnost ukáže, zda se jedná o ojedinělý výkřik do tmy, nebo pozvolný spouštěč zájmu obyvatel o vlastní region, v němž se jejich předkové, mnohdy teprve nedávno, rozhodli zakotvit a žít.

Poznámky

- 1 ŠUSTROVÁ, Drahomíra a HOLOMÝ, Zdeněk. *Naše Hřebečsko v dávnověku*. Svitavy: Město Svitavy, 2003.
- 2 LIDL, Josef. *Der Schönhengstgau*. Göppingen: Schönhengster Heimatbund, 1992.
- 3 *Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. Herausgegeben von Österr. Ingenieur- und Architekten-Verein. Mit 67 Abbildungen im Texte, 6 Texttafeln, 75 Folio tafeln und 1 Landkarte*. Wein: Verlag des Österr. Ingenieur- und Architekten-Vereines, 1906.

2. Zámeček Hvězda v Opatově, barokní sýpka zámečku před demolicí celého areálu v roce 2008, foto J. Lenoč, 2006. Hvězda mansion in Opatov, baroque granary of the mansion before demolition of the whole complex in 2008. Schloss Sternlein in Opatov (Aptsdorf), barocker Schlossspeicher vor dem Abriss des ganzen Areals im Jahre 2008.

3. Tvrz s velkostatkem v Pomezí, zemědělsky využívané budovy byly v roce 2009 srovnány se zemí, foto J. Lenočh, 2008. Stronghold with a manor farm in the Borderland, agricultural buildings razed to the ground in 2009. Die Feste mit Großgrundbesitz in Pomezí (Laubendorf), die wirtschaftlich genutzten Gebäude wurden im Jahre 2009 in Schutt und Asche gelegt.

4. Zámeček Balda v Jedlové, 1930, zbořen po roce 1950, archiv J. Lenočha. Balda mansion in Jedlová, demolished after 1950. Schloss Balda in Jedlová (Goldbrunn), abgerissen nach 1950.

5. Bělá nad Svitavou, zámecká stodola během demolicí areálu zámku a pivovaru, hospodářské budovy byly nahrazeny podřadnou bytovou zástavbou, foto J. Lenočh, 2006. Bělá nad Svitavou, manor house barn during the demolition of the manor house and brewery complex, farm buildings were replaced by inferior housing development. Bělá nad Svitavou (Deutsch Bielau), Schlossscheune während des Abrisses vom Schloss- und Bierbrauereiareal, die Wirtschaftsgebäude wurden durch minderwertige Wohnhäuser ersetzt.

6. Velkostatek v Baníně, po neúspěšné snaze o prodej zapálen a následně rozebírán na stavební materiál, foto J. Lenoč, 2006. Manor farm estate in Banín; after an unsuccessful sale attempt, it was burnt and subsequently disassembled for building material. Großgrundbesitz in Banín (Bohnau), nach erfolglosen Bemühungen das Objekt zu verkaufen, wurde es in Flammen gesetzt und darauf als Grube für Baumaterial genutzt.

7. Karle čp. 81, usedlost Tobischů, na místě údajného hradu se sklepením s nepotvrzenou datací 1004, rozbořena roku 2010, foto J. Lenoč, 2007. Karle No. 81, the Tobisch farmstead, located in the place of an alleged castle with cellars with unconfirmed dating to 1004, torn down in 2010. Karle (Karlsbrunn) Hs.-Nr. 81, Bauernhof von Familie Tobisch, erbaut an der Stelle einer vermeintlichen Burg mit Keller mit nicht beglaubigter Datierung auf das Jahr 1004, niedergerissen im Jahre 2010.

8. Rychta ve Skleném, zbořena před rokem 1980, na jejím místě byly postaveny plechové haly zemědělského družstva, autor neznámý, před 1945. Reeve's office in Sklené, demolished before 1980, sheet-metal halls of a collective farm were built in its place. Vogtei in Sklené (Glaselsdorf), niedergerissen vor 1980, auf der Stelle dieses Objektes wurden Blechhallen der Agrargenossenschaft erbaut.

9. Rychta pod kostelem v Dětřichově, zbořena před rokem 1970, autor neznámý, před 1945. Reeve's office under the church in Dětřichov, demolished before 1970. Vogtei unter der Kirche in Dětřichov (Dittersdorf), niedergeissen vor 1970.

10. Rychta v Lukové, zbořena kolem roku 1988, autor neznámý, před 1970. Reeve's office in Luková, demolished around 1988. Vogtei in Luková (Lukau), niedergeissen um 1988.

11. Rychta v Květné, klenuté podstáje zbořeny kolem roku 2005, zbytek doposud chátrá, autor neznámý, před 1940. Reeve's office in Květná, vaulted sub-stables demolished around 2005, remnants still dilapidating. Vogtei in Květná (Blumenau), gewölbte Unterstellungen niedergeissen um 2005, der Rest der Bebauung zerfällt bis heute.

12. Rychta v Opatově, objekt bez využití zbořen roku 1990, autor neznámý, 1990, archiv obce Opatov. Reeve's office in Opatov, unused building demolished in 1990. Vogtei in Opatov, das Objekt ohne Nutzen niedergerissen im Jahre 1990.

13. Rychta v Javorníku, po nárazu kamionu zbořena před rokem 1980, autor neznámý, před 1945. Reeve's office in Javorník, demolished after a truck crash before 1980. Vogtei in Javorník (Mohren), niedergerissen vor 1980 nach dem Aufprall eines LKWs.

14. Rychta v Pohledech, zbořena před rokem 1970, autor neznámý, 1930. Reeve's office in Pohledy, demolished before 1970. Vogtei in Pohledy (Pohler), niedergerissen vor 1970.

15. Kostel sv. Vavřince v Gruně, zbořen po požáru roku 1970, autor neznámý, před 1960, archiv M. Valenčíka. Church of St Lawrence in Gruna, demolished after 1970 fire. St.-Laurentius-Kirche in Gruna (Grüna), niedergerissen nach einem Brand im Jahre 1970.

16. Nemocniční kaple ve Svitavech, zbořena při stavbě nové vstupní budovy po roce 1995, autor neznámý, před 1945, archiv M. Valenčíka. Hospital chapel in Svitavy, demolished during the construction of a new entrance building after 1995. Krankenhauskapelle in Svitavy (Zwittau), niedergerissen während der Erbauung eines neuen Eingangsgebäudes nach 1995.

17. Kaple v Opatově – Královci, po likvidaci obce zůstala kaple opuštěná a chátrala, v roce 2008 srovnána se zemí rozhodnutím starosty Opatova, foto M. Valeník, 2006. Chapel in Opatov – Královec, the chapel remained abandoned and dilapidating after the liquidation of the municipality; in 2008, it was torn down by the decision of the mayor of Opatov. Kapelle in Opatov – Královec (Aptsdorf – Königsberg), nach der Zerstörung der Gemeinde blieb die Kapelle verlassen und verfiel, niedergegrissen kraft des Befehls des Bürgermeisters von Opatov im Jahre 2008.

18. Fara v Kamenné Horce, zcela zchátralá fara zbořena po roce 1980, autor neznámý, před 1945. Parish office in Kamenná Horka, the completely dilapidated parish office was demolished after 1980. Pfarrhaus in Kamenná Horka (Mährisch Hermsdorf), total verfallene Pfarre niedergegrissen nach 1980.

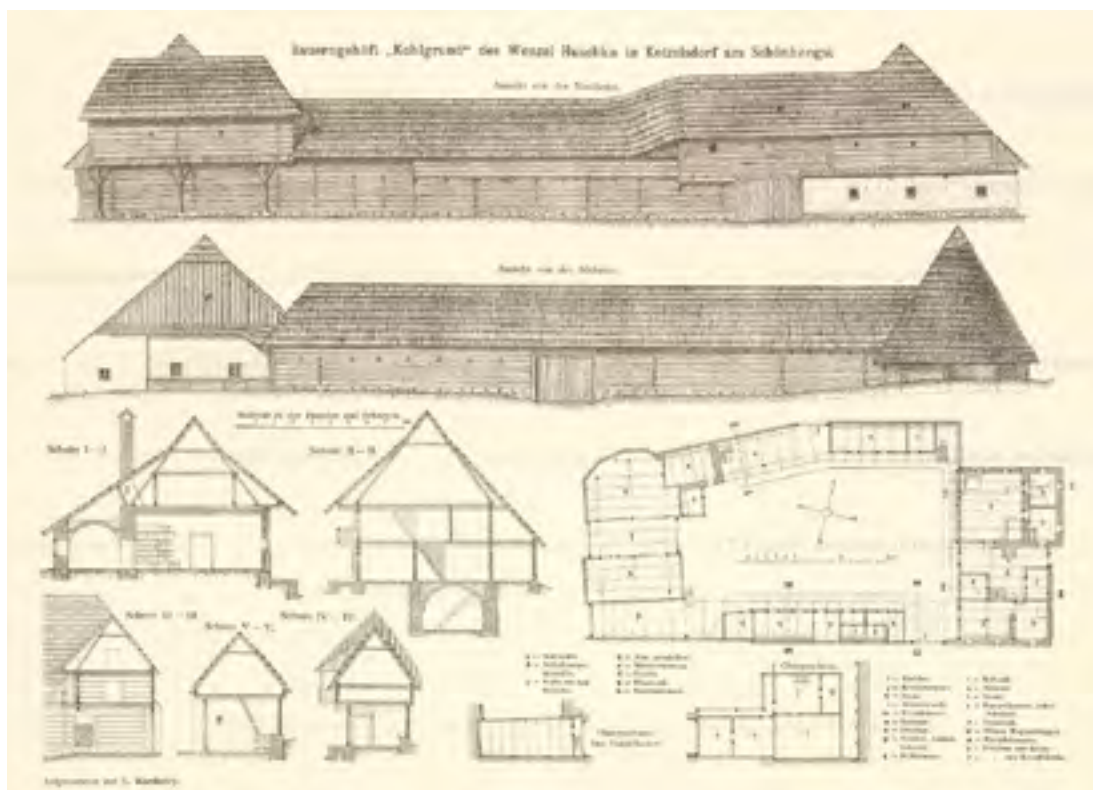

19. Fara ve Vendolí, po neúspěšném dlouhodobém pokusu o prodej zbořena roku 2016, foto J. Lenoč, 2015. Parish office in Vendolí, demolished in 2016 after long-unsuccessful attempt at sale. Pfarrhaus in Vendolí (Stangendorf), niedergerissen nach nicht erfolgreichem und langwierigem Verkauf im Jahre 2016.

20. Koclířov, skica stabilního katastru s vyznačenými velkými usedlostmi zaniklými po roce 1945, 1839, zdroj Národní archiv Praha, doplnil J. Lenoč. Koclířov, sketch of the stable Land Registry with large farmsteads vanished after 1945 marked. Koclířov (Kötzelsdorf), Skizze des Stablen Katasters mit eingezeichneten, nach 1945 verfallenen großen Bauernhöfen.

21. Koclířov čp. 167 (94), podoba usedlosti na počátku 20. století, kolem roku 1910 nahrazena novostavbou, převzato z *Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn*. Koclířov No. 167 (94), appearance of the farmstead at the beginning of the 20th century before it was replaced by a new building around 1910. Koclířov Hs.-Nr. 167 (94), Aussehen des Bauernhofes am Anfang des 20. Jahrhunderts, um 1910 ersetzt durch einen Neubau.

22. Koclířov čp. 50, model původního stavu k roku 1945, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 50, model of the original state in 1945. Koclířov Hs.-Nr. 50, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945.

23. Koclířov čp. 50, usedlost zbořena před rokem 1960, archiv J. Lenocha. Koclířov No. 50, farmstead demolished before 1960. Koclířov Hs.-Nr. 50, Bauernhof niedergerissen vor 1960.

24. Rychta v Koclířově, model původního stavu k roku 1945, vypracoval J. Lenočh, 2010. Reeve's office in Koclířov, model of the original state in 1945. Vogtei in Koclířov, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945.

25. Rychta v Koclířově, zbořena v roce 1960, hospodářské budovy vyhořely již roku 1956, autor neznámý, před 1945, archiv J. Lenočha. Reeve's office in Koclířov, demolished in 1960, farm buildings destroyed by fire in 1956. Vogtei in Koclířov, niedergegrissen im Jahre 1960, die Wirtschaftsgebäude erlagen einer Feuersbrunst bereits im Jahre 1956.

26. Koclířov čp. 3, model původního stavu k roku 1945, zbořeno bez náhrady, vypracoval J. Lenočh, 2010. Koclířov No. 3, model of the original state in 1945, demolished without compensation. Koclířov Hs.-Nr. 3, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergegrissen ohne Ersatz.

27. Koclířov čp. 10, model původního stavu k roku 1945, zbořeno před rokem 1975, na místě postavena družstevní bytovka, vypracoval J. Lenoč, 2010. Koclířov No. 10, model of the original state in 1945, demolished before 1975, cooperative block of flats built in its place. Koclířov Hs.-Nr. 10, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen vor 1975, ersetzt durch einen Genossenschaftswohnblock.

28. Koclířov čp. 32 (201), model původního stavu k roku 1945, bývalý hostinec, zbořeno roku 2008, vypracoval J. Lenoč, 2010. Koclířov No. 32 (201), model of the original state in 1945, former inn, demolished in 2008. Koclířov Hs.-Nr. 32 (201), Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, ehemaliges Gasthaus, niedergerissen im Jahre 2008.

29. Koclířov čp. 39, model původního stavu k roku 1945, úmyslně devastováno od roku 1998, zbořeno roku 2008, vypracoval J. Lenoč, 2010. Koclířov No. 39, model of the original state in 1945, intentionally devastated from 1998, demolished in 2008. Koclířov Hs.-Nr. 39, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, absichtlich beschädigt ab 1998, niedergerissen im Jahre 2008.

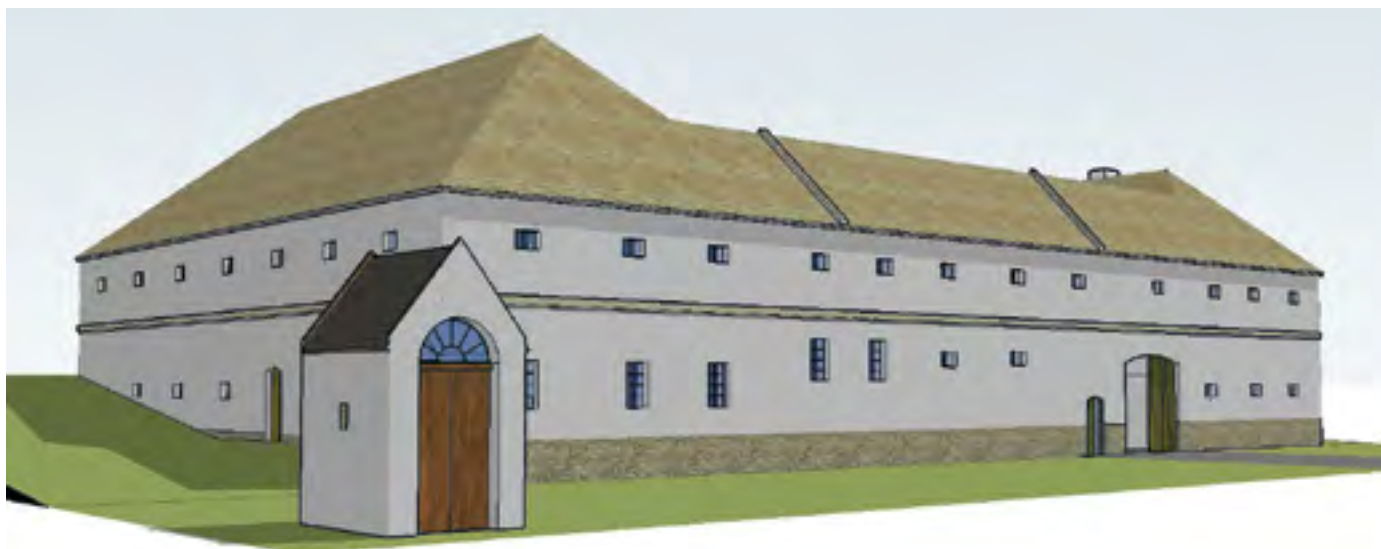
30. Koclířov čp. 49, model původního stavu k roku 1945, zbořeno před rokem 1970, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 49, model of the original state in 1945, demolished before 1970. Koclířov Hs.-Nr. 49, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen vor 1970.

31. Koclířov čp. 61, model původního stavu k roku 1945, zbořeno před rokem 1970, zůstalo jen torzo výměnku, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 61, model of the original state in 1945, demolished before 1970, only a torso of a dwelling for retired former owners of the farmstead (*reservatum rusticum*) remained. Koclířov Hs.-Nr. 61, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen vor 1970, es blieb nur ein Torso des Ausgedinges erhalten.

32. Koclířov čp. 71, model původního stavu k roku 1945, polygonální stodola a hospodářské budovy zbořeny před rokem 1960, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 71, model of the original state in 1945, polygonal barn and farm buildings demolished before 1960. Koclířov Hs.-Nr. 71, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, polygonale Scheune und Wirtschaftsgebäude niedergerissen vor 1960.

33. Koclířov čp. 73, model původního stavu k roku 1945, zbořen po roce 1970, vypracoval J. Lenoč, 2010. Koclířov No. 73, model of the original state in 1945, demolished after 1970. Koclířov Hs.-Nr. 73, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen nach 1970.

34. Koclířov čp. 79, model původního stavu, zbořen před rokem 1930, vypracoval J. Lenoč, 2010. Koclířov No. 79, model of the original state, demolished before 1930. Koclířov Hs.-Nr. 79, Modell des ursprünglichen Zustandes, niedergerissen vor 1930.

35. Koclířov čp. 88, model původního stavu k roku 1945, zůstalo jen torzo výměnku, vypracoval J. Lenoč, 2010. Koclířov No. 88, model of the original state in 1945, only a torso of the *reservatum rusticum* remained. Koclířov Hs.-Nr. 88, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, es blieb nur ein Torso des Ausgedinges erhalten.

36. Koclířov čp. 95, model původního stavu k roku 1945, zbořen před rokem 1960, vypracoval J. Lenočh, 2010. Koclířov No. 95, model of the original state in 1945, demolished before 1960. Koclířov Hs.-Nr. 95, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen vor 1960.

37. Koclířov čp. 98, model původního stavu k roku 1945, zbořen před rokem 1970, vypracoval J. Lenočh, 2010. Koclířov No. 98, model of the original state in 1945, demolished before 1970. Koclířov Hs.-Nr. 98, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen vor 1970.

38. Koclířov čp. 113, model původního stavu k roku 1945, zbořen před rokem 1960, vypracoval J. Lenočh, 2010. Koclířov No. 113, model of the original state in 1945, demolished before 1960. Koclířov Hs.-Nr. 113, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergerissen vor 1960.

39. Koclířov čp. 155, model původního stavu k roku 1945, zbořen před rokem 1970, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 155, model of the original state in 1945, demolished before 1970. Koclířov Hs.-Nr. 155, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergegrissen vor 1970.

40. Koclířov čp. 158, model původního stavu k roku 1945, postupně chátral, přestavován po roce 2008, zbytek síně a světnice, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 158, model of the original state in 1945, gradually dilapidated, rebuilt after 2008, remnants of the hall and of the sitting room. Koclířov Hs.-Nr. 158, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, allmählich verfallen, umgebaut nach 2008, Reste des Flurs und der Stube.

41. Koclířov 171, model původního stavu k roku 1945, zbořen před rokem 1970, vypracoval J. Lenoch, 2010. Koclířov No. 171, model of the original state in 1945, demolished before 1970. Koclířov 171, Modell des ursprünglichen Zustandes im Jahre 1945, niedergegrissen vor 1970.

42. Koclířov čp. 146 (49), zbořeno roku 2008 rozhodnutím zastupitelstva, které odmítlo záměr koupě a obnovy pro muzejní expozici soukromou osobou, foto J. Lenočh, 2005. Koclířov No. 146 (49), demolished in 2008 by the decision of the municipal authority, which refused a plan of sale and reconstruction as a museum exposition by a private person. Koclířov Hs.-Nr. 146 (49), niedergerissen im Jahre 2008 kraft des Entschlusses der Gemeindevertretung, welche das Vorhaben zum Erwerb und Erneuerung durch eine Privatperson zwecks einer musealen Exposition ablehnte.

43. Horákova Lhota čp. 1, po zřícení střechy v roce 2007 ponechána usedlost na pospas přírodě, foto J. Lenočh, 2006. Horákova Lhota No. 1, after roof collapse in 2007, the farmstead was left exposed to the forces of nature. Horákova Lhota (Horaköhlütte) Hs.-Nr. 1, nach dem Einsturz des Daches im Jahre 2007 wurde der Bauernhof den Kräften der Natur überlassen.

44. Sádek u Poličky čp. 196, roubená usedlost zbořena roku 2008 a nahrazena nevkusnou novostavbou, foto J. Lenočh, 2008. Sádek near Polička No. 196, timbered farmstead demolished in 2008, replaced by a tasteless new building. Sádek nahe Polička (Baumgarten nahe Politschka) Hs.-Nr. 196, in Blockbauweise gezimmerter Bauernhof, niedergerissen im Jahre 2008 und ersetzt durch einen geschmacklosen Neubau.

45. Strakov čp. 26, při vjezdu do obce zbytečně zbořen roku 2005, foto J. Lenoč, 2005. Strakov No. 26, situated at the entrance to the town, unnecessarily demolished in 2005. Strakov (Strokele) Hs.-Nr. 26, Objekt am Rande des Dorfes sinnlos niedergerissen im Jahre 2005.

46. Květná čp. 7, po roce 2005 se zřítla střecha opuštěného výměnku, následně byly rozebírány ostatní budovy a v současnosti stojí jen pozůstatky obvodových zdí, foto J. Lenoč, 2005. Květná No. 7, roof of abandoned *reservatum rusticum* collapsed after 2005, other buildings were taken to pieces subsequently; only remnants of outside walls remain at present. Květná Hs.-Nr. 7, nach 2005 stürzte das Dach des verlassenen Ausgedinges ein, danach wurden die anderen Gebäude abgetragen, heutzutage stehen hier nur die Reste der Umfassungsmauern.

48. Koclířov čp. 151 (58), po navrácení zdevastované usedlosti po roce 1990 prochází obnovou, foto J. Lenoč, 2005. Koclířov No. 151 (58), the devastated farmstead has been going through reconstruction following its restitution after 1990. Koclířov Hs.-Nr. 151 (58), nach der Restitution im Jahre 1990 wird der zerstörte Bauernhof erneuert.

47. Karle čp. 55, zamýšlená rekonstrukce v roce 2006 byla ukončena demolicí roku 2014, foto J. Lenoč, 2008. Karle, No. 55, an intended reconstruction from 2006 was ended by demolition in 2014. Karle Hs.-Nr. 55, die geplante Rekonstruktion aus dem Jahre 2006 mündete im Abriss im Jahre 2014.

49. Koclířov čp. 11 (243), podoba nevyužívaných hospodářských částí usedlosti přestavěné na byt a sušku obilí, foto J. Lenoč 2009. Koclířov No. 11 (243), the appearance of unused agricultural parts of the farmstead rebuilt into a flat and a grain dryer. Koclířov Hs.-Nr. 11 (243), nicht genutzte Wirtschaftsteile wurden in eine Wohnung und Trockenraum für Getreide verwandelt.

50. Koclířov čp. 11 (243), hospodářské části přestavěny roku 2013 na 7 obecních bytů za využití původních architektonických detailů, autor a foto J. Lenočh, 2013. Koclířov No. 11 (243), agricultural parts rebuilt into seven municipal flats in 2013 using original architectural details. Koclířov Hs.-Nr. 11 (243), Wirtschaftsteile umgebaut im Jahre 2013 in 7 Gemeindewohnungen unter Verwendung von ursprünglichen architektonischen Details.

52. Helvíkov čp. 1, usedlost po zbytečné přestavbě střechy v roce 2008, kterou byla zničena historická hodnota a malebnost budovy, foto J. Lenočh, 2012. Helvíkov No. 1, farmstead after unnecessary reconstruction of the roof in 2008 that destroyed the historical value and scenic beauty of the building. Helvíkov Hs.-Nr. 1, Bauernhof nach einem unnötigen Umbau des Daches im Jahre 2008, wodurch der historische Wert und das malerische Aussehen, des Gebäudes vernichtet wurden.

51. Helvíkov čp. 1, částečně roubená archaická usedlost ve středu obce, foto J. Lenočh, 2012. Helvíkov No. 1, partially timbered archaic farmstead in the centre of the municipality. Helvíkov (Klein Hermigsdorf) Hs.-Nr. 1, teilweise in Blockbauweise errichteter archaischer Bauernhof inmitten des Dorfes.

Extinction of vernacular monuments from the Bohemian-Moravian Borderland

Jaromír Lenočh, Institute of Vernacular Cultural Heritage

Keywords: Bohemian-Moravian Borderland, Hřebečsko region, vernacular architecture, farmstead

The area of the Bohemian-Moravian Borderland lies on the historical border of Bohemia and Moravia, partly consisting of a former German language island which was settled by a foreign population from various parts including Volhynia or Greece after 1945. Historically, however, the building development of farmsteads and cottages was similar. Great changes in agriculture, in the nature of the work and the distribution of the population, and in the closely related structure of working and other professions took place after WWII. Another big change came after 1990 in the form of a radical reduction of agricultural labour force. Villages were fundamentally damaged during these periods. Original stables, granaries and barns ceased functioning. The unused spaces were left to their fate and often demolished. Many buildings of high architectural value disappeared as a result, being replaced by inferior housing development and large-capacity farm buildings. Mansions, chapels, reeve and parish offices, numerous farmsteads and cottages were pulled down and taken to pieces without any documentation or photographs.

Differences in the attitude to the original buildings and to the overall appearance of the village can be traced in individual villages, such as Koclířov (Kötzelsdorf) situated in the centre of the former German language island and Chmelík (Hopfendorf) located on its edge. Similar development to Chmelík can be also recorded in municipalities of Czech origin. In Chmelík, most of the original buildings have survived albeit in a modernized form,

because they kept new but permanent owners after the war. By contrast, the farmsteads in Koclířov did not have a permanent population; they were owned by a state farm, and most of them vanished in the course of time. Even 70 years after the end of the Second World War, the post-war resettlement and devastation are perceptible in the municipalities, where buildings have been being misused proprietarily without further maintenance even after 1990. The extinction of unique farmsteads in Koclířov is documented by visualizations of 3D models of large farmsteads including a baroque reeve's office in the form of a mansion, which no longer exist in these days. The situation is not any better in other municipalities. Many valuable complexes that had been preserved until 1990 are being extensively devastated; the loss of the image of the villages has been affected by poor taste and lack of reasonable financial investment, often in the name of beautification.

Very few positive examples can be found in the entire region of the Bohemian-Moravian Borderland. Most attempts at restoration of historic building monuments have rather negative or at least extraneous impacts in the context of the devastated milieu. Numerous negative examples still appear, presented as the results of an improvement of the milieu, even though the very opposite is true. Hopefully, the current effort to preserve traditions and historic buildings within the region will meet with a response and with followers, rather than remaining a mere cry in the dark.

Der Untergang der Werke des ländlichen Bauwesens in der böhmisch-mährischen Grenzregion

Jaromír Lenoč, Institut für das kulturelle Volkserbe

Schlüsselwörter: böhmisch-mährischen Grenzregion, Schönhengstgau, Architektur im ländlichen Raum, Bauernhof

Das Gebiet der böhmisch-mährischen Grenzregion liegt an der historischen Grenze von Böhmen und Mähren und besteht teilweise aus einer deutschen Sprachinsel, welche nach dem Jahre 1945 von Menschen besiedelt wurde, die aus verschiedenen Regionen hierher einwanderten, einschließlich Wolhynien oder Griechenland. Die Bauentwicklung von Bauernhöfen und -häusern war, historisch gesehen, ähnlich. Nach dem zweiten Weltkrieg kam es zu großen Änderungen insbesondere in der Landwirtschaft, im Charakter der Arbeit und damit auch in der Verteilung der Bevölkerung und Verbreitung der Arbeiterprofessionen sowie anderer Berufe. Eine weitere große Änderung erfolgte nach dem Jahre 1990, als die Anzahl der Arbeiterkräfte in der Landwirtschaft rapid sank. Die Dörfer wurden in diesen beiden Perioden beträchtlich beschädigt. Die ursprünglichen Ställe, Speicher und Scheunen verloren ihre Funktion. Die nicht genutzten Räume wurden ihrem Schicksal überlassen oder massenhaft abgerissen. Es verschwanden auch zahlreiche architektonisch sehr wertvolle Bauwerke, welche durch minderwertige Wohnbauten und großwirtschaftliche Einrichtungen ersetzt wurden. Schlösser, Kapellen, Vogteien, Pfarrhäuser und viele Bauernhöfe und -häuser wurden niedergerissen oder auseinandergenommen, ohne dass jegliche Dokumentation oder Fotografien angeschafft worden wären.

Man kann den Unterschied im Zugang der einzelnen Gemeinden zu den ursprünglichen Bauten und dem Gesamtbild des Dorfes beobachten, Beispiele dafür wären die Gemeinde Koclířov (Kötzelsdorf), welche im Zentrum der ehemaligen deutschen Sprachinsel liegt, und die Gemeinde Chmelík (Hopfendorf), welche sich dagegen an deren Rande befindet. Die ursprünglich tschechischsprachigen Gemeinden machten eben eine ähnliche Entwicklung wie Chmelík durch. In Chmelík ist die meiste ursprüngliche Bebauung erhalten, auch wenn in modernisierter Form, weil die Bauten nach dem Zweiten

Weltkrieg zwar neue Besitzer erhielten, diese aber in der drauffolgenden Zeit nicht mehr wechselten. In der Gemeinde Koclířov blieben die Bewohner von den Bauernhöfen dagegen nicht gleich, denn die Häuser befanden sich im Besitz der staatlichen Agrargenossenschaft und die meisten gingen mit der Zeit auch ein. Auch 70 Jahre seit Ende des Zweiten Weltkrieges kann man in diesen Ortschaften die Vertreibung der Nachkriegszeit und die Vernichtung von diesen Gemeinden spüren, wobei das vorhandene Baugut auch seit 1990 ohne jegliche Pflege missbraucht wird. Der Untergang der einzigartigen Bauernhöfe in Koclířov wird anhand der Visualisierungen der Raummodelle von großen, heutzutage nicht mehr existierenden Bauernhöfen veranschaulicht, inklusive der barocken Vogtei in Form eines kleinen Schlosses. Aber auch in anderen Gemeinden sieht die Lage nicht viel besser aus. Viele wertvolle Objekte, die bis zum Jahre 1990 erhalten geblieben sind, werden in der Gegenwart viel mehr als früher ruiniert und das Bild der Dörfer wird weitgehend mehr beschädigt, dieses geschieht oft wieder im Namen der Verschönerung, welche jedoch durch Geschmacklosigkeit und Mangel an effektiv aufgewendeten Finanzinvestitionen geprägt wird.

Man kann auf dem ganzen Gebiet an der böhmisch-mährischen Grenze nur wenige positive Beispiele im Umgang mit Bauwerken der ländlichen Architektur finden. Die Ergebnisse der meisten Bemühungen um die Erneuerung von historischen Bauobjekten sehen im Kontext der zerstörten Umwelt eher schlecht oder zumindest artfremd aus. Man findet immer wieder zahlreiche schlechte Beispiele, welche aber als Ergebnisse einer Verbesserung des Dorfraumes präsentiert werden, obwohl sie eben das Gegenteil darstellen. Möge die aktuelle Anstrengung um die Erhaltung von Traditionen und historischen Bauwerken in dieser Region Widerhall und Nachfolger finden und kein bloßer Schrei in der Dunkelheit sein.

V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ

**Život stavebních památek ve Valašském muzeu v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm**

POD RADHOŠTĚM

Život stavebních památek ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Radek Bryol

Klíčová slova: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, stavební památky, expozice, prezentace, údržba, tradiční technologie

Počátky budování expozice stavebních památek v Rožnově pod Radhoštěm provázely vedle touhy po jejich zachování také myšlenky na další využití areálu shromážděných objektů. Kromě funkce záchranné se mělo muzeum stát živým jevištěm pro udržení tradiční lidové kultury v národopisném regionu Valašsko.¹ Od počátku v roce 1925 až do současnosti se ve Valašském muzeu shromáždil velký počet staveb, přičemž se podle možností objekty udržovaly a u většiny z nich bylo průběžně koncipováno expoziční nebo jiné využití.

Dlouhodobá péče a prezentace stavebních památek v muzeích v přírodě a institucích obdobného charakteru v sobě zahrnuje široký komplex úkolů. Již ideová koncepce muzea by měla obsahovat rámcové definování

účelu jednotlivých staveb. Bezpodmínečně nutné je rovněž určení metod vhodných k udržení dlouhodobého fyzického stavu objektů. Podle sledovaných trendů, vnitřní invence i aktuálních potřeb se principy péče o památku, možnosti i způsoby jejího využití a prezentace přirozeně vyvíjejí.

Péče o stavební památky

Péče o historické stavby ve Valašském muzeu podléhá několika zákonům a vyhláškám, které se mnohdy dostávají do ostrého protikladu, stejně jako potřeby zástupců jednotlivých oborů, které tyto zákony reprezentují.² Aby byla muzejní činnost v souladu s platnou legislativou,

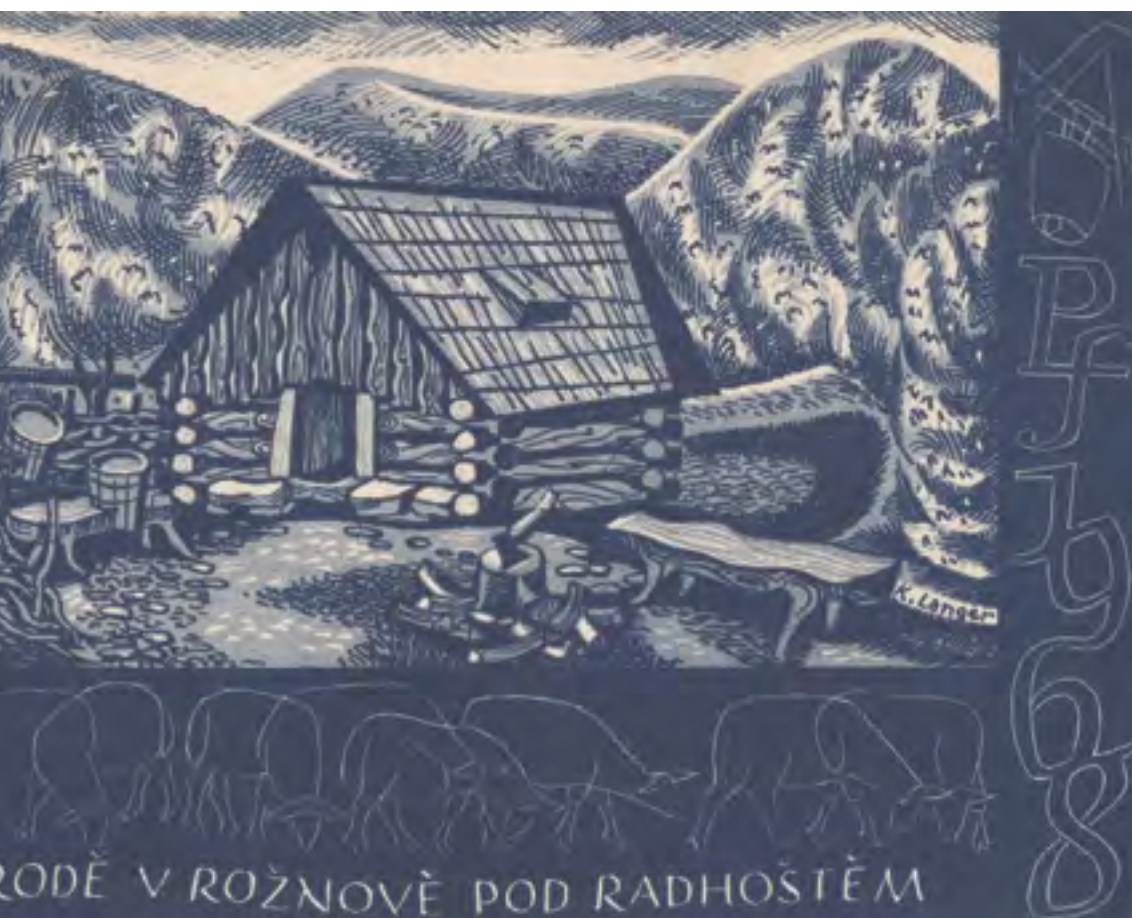

musí se činit řada kompromisů, což se v současnosti jeví jako nejzávažnější problém práce muzeí v přírodě. Nesoulad může být zjevný již při situování objektů, kdy by se měla dodržet *požární odstupová vzdálenost*, zatímco dokumentovaný urbanismus byl hromadný s malými mezerami. Taková vyhláška se snaží stavby ochránit při požáru některé z nich. Stavby muzea jsou podle *sbírkového zákona* sbírkovými předměty, vyžadují proto režim stejný jako jakýkoli drobný artefakt, ale na druhou stranu by měly mít mnohé náležitosti jako současná výstava. Rozhodnutí pro správnou cestu je tedy velmi těžké.

Zcela rozdílný je systém provozu původních obydlí ve srovnání s muzejní expozicí. Dříve se pravidelně topilo, větralo, zamazávala se podlaha, na které se žilo... Průběžná základní péče je nutná a probíhá, ale přirozený koloběh nejsme v muzeu schopni navodit. Občasné oživení a změna užívání stavbě příliš neprospívá a přináší některé problémy, přestože je to velmi poutavý a názorný způsob předávání informací. V tradičním prostředí bylo původně zcela běžné vaření na otevřeném ohni, a toho je alespoň při muzejním programu třeba docílit. Zkušenost a zručnost dávné hospodyně nenahradí občasny sebelepsi výkon demonstrátorky – muzejní pracovnice.³ Největší problém ale nastává při nutné požární ochraně

objektu. Ještě v polovině 20. století ústily v některých dochovaných usedlostech v terénu dymníky do půdního prostoru pod šindelovou krytinu, kde se kouř rozptyloval a vycházel otvory štítu a netěsnostmi. I takové způsoby najdeme na domech v muzeu, avšak z pohledu dnešní požární ochrany je jejich provoz nepředstavitelný. Normám zdánlivě neodpovídají ani technická řešení novějších typů topenišť v muzeu se sporáky a troubami. Valašské muzeum se pokusilo tato úskalí řešit v kompromisu zachování autenticity a výpovědní hodnoty původních otopných systémů s potřebou jejich živé prezentace. Externí pomoc znalců se specializací na komíny a topidla a srovnání s terénní stavebnětechnickou dokumentací a fotodokumentací zajistily možnost použití původních otopných zařízení a komínů s drobnými úpravami. Nejdůležitější je stanovení optimálního režimu provozu a údržby topidel a komínů.⁴ Na půdní vyústění používaného dymníku byla nainstalována síť proti výletu jisker a zemní i střešní prostor kolem vyústění byl obložen nehořlavými deskami. Exponujeme-li život v domě a k jeho přiblížení přispěje provoz na archaickém topeništi i dým vycházející ze střešního prostoru, lze takovou nedestruktivní protipožární úpravu na návštěvníkům nepřístupné půdě tolerovat. Naopak do jiného podstřeší

1. Primárním předpokladem seznámení veřejnosti se stavebními památkami je vhodná forma propagace. Zejména v minulosti byla vizuální propagace areálů a aktivit Valašského muzea v přírodě na vysoké úrovni, 1967, K. Langer, Oddělení výzkumu a sbírkových fondů VMP. A suitable form of promotion is a primary prerequisite needed to acquaint the public with building monuments. The visual promotion of the complexes and activities of the Wallachian Open-Air Museum was at a high level especially in the past. Primäre Voraussetzung, wie die Öffentlichkeit die Bauwerke kennenlernen kann, ist eine geeignete Form von Werbung. Insbesondere in den vergangenen Jahrzehnten erlangten die Werbespektive von den Arealen und Aktivitäten des Walachischen Freilichtmuseums ein hohes Niveau.

2. Muzeum v přírodě poskytuje prostor pro představení urbanistických a krajinných vztahů. Tzv. hrozenkovská terasa ve Valašském muzeu v přírodě je snahou o rekonstrukci původního prostředí v jádru Nového Hrozenkova, 2016, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. An open-air museum provides space for the presentation of urbanistic and landscape relationships. The so-called Hrozenkov Terrace in the Wallachian Open-Air Museum is an example of an effort to reconstruct the real milieu of the centre of Nový Hrozenkov. Das Freilichtmuseum bietet den Raum dazu, dass urbanistische und landschaftliche Beziehungen dargestellt werden können. In der sog. Hrosenkauer Terasse im Walachischen Freilichtmuseum bemüht man sich um die Rekonstruktion realer Bebauung im Kern des Dorfes Nový Hrozenkov (Neu Hrosenkau).

bychom měli zájemce nechat nahlédnout na tento starobylý způsob oddýmení. Zmiňme ještě rozpory současné normy pro výšku komínů se stavem v muzeu. Řešení bylo definováno odbornými posudky v souladu se zjištěními v terénní dokumentaci vyústěním komína alespoň nad výšku hřebene.

Dalším problémem ideje živého muzea je ustájení hospodářských zvířat v originálních objektech. Zjišťujeme, že s dodržením běžné konstrukční ochrany staveb nejsou zvířata zásadním destruktivním činitelem. Složitější je spíše otázka veterinárních a hygienických předpisů v souvislosti s velikostí okenních otvorů, dostatečným místem pro stání zvířat nebo připojením vody k napájení. Prostor hnojiště, který byl v minulosti řešen jednoduchými způsoby přímo na terénu nebo s mírným zahlobením, by v současnosti měl ležet na nepropustné desce, což si vyžaduje opět řešení konstrukčními detaily pro její ukrytí. Nutná je rovněž objemná jímka na močůvku. Tyto problémy jistě nepřispívají k autentičnosti

hospodářského dvora a nutí muzejníky a projektanty k mnohým kompromisům současných potřeb ve vztahu k tradičnímu stavitelství.

Zejména snaha o navození přirozeného vzhledu dvora a expozice v exteriérech může být v nesouladu s potřebou zachování stavebních objektů, pro které je důležité maximální oddálení povrchové vody od objektu. Víme však, že i v minulosti se v terénu používala různá odvodnění dvorů rozumným spádováním a mělkými stružkami. Okapy přibývaly až postupně hlavně v místech nad komunikacemi nebo v kritických partiích. Se znalostí historických reálií a v přijatelném kompromisu tradičních úprav s požadavky na trvanlivost staveb lze řešit v současné expozici i takové problémy.

K udržování a revitalizaci tradičních technologií se vyjadřuje průběžně řada autorů⁵ a jistě by to vydalo na samostatnou studii. Valašské muzeum v přírodě má k rozvíjení tohoto tématu zvláště příhodné podmínky a nutno přiznat, že v současnosti nejsou plně využity.

Muzeum disponuje vlastní stavební skupinou se zastoupením tesařů, zedníků, kameníka, stolařů a dalších profesí, které využívají kvalitní dílenské zázemí. Péče o unikátní sbírku stavitelství je při zodpovědném přístupu výbornou příležitostí pro uplatnění různých technologií. Pro jejich ověření by měly sloužit experimentální vzorky, které u nás nejsou takřka využívány. Také průběžný rozvoj muzea dovoluje uplatňovat historické technologie na nově realizovaných stavbách různého charakteru. Archivní potenciál muzea s obsáhlou stavebnětechnickou, fotografickou a písemnou dokumentací je výborným východiskem k práci. Pokud právě historické technologie jen *alibisticky nepředstíráme*, tak probíhající stavební činnosti v areálech nemusíme vnímat jako omezení pro návštěvníky, ale můžeme je právě naopak zdůraznit s náležitou informací jako přidanou hodnotu při prohlídce muzea. Pravidelnou příležitostí, kdy muzejní pracovníci i pozvaní odborníci ukazují různé stavební technologie, jsou letní dvoudenní *Dny řemesel a setkání kovářů*.

Při rekonstrukcích se zpravidla objevuje potřeba zachování maximálního objemu původních dochovaných prvků, což může kontrastovat s přirozeným přístupem původního majitele. Jistě i on chtěl ušetřit, proto dělal opravy průběžně a sešlé prvky různě provizorně nadsta-

voval, ale jeho přístup měl daleko k dnešním názorům a postupům profesionálních restaurátorů. Pro zachování materiálu je restaurátorská preciznost jistě přínosná, ale může kolidovat s přirozeným charakterem prezentovaného prostředí. U rekonstruované stavby je proto nutné vymezení podstaty ochrany včetně úlohy a významu konkrétního objektu pro jeho uchování i následnou prezentaci. Kvalifikovaným podkladem k posouzení stavu poškozených dřevěných konstrukcí je spolupráce s externími subjekty, provádějícími nedestruktivní analýzy materiálu.⁶ Nezbytné je přirozeně využít zkušeností techniků a řemeslníků muzea.

Nutnou prevencí i řešením mimořádného stavu je chemická ochrana proti biotickým škůdcům. Jedině důkladná znalost vlastností materiálu a chování škůdců může být zárukou úspěchu při takových zásazích. Nedílným úkolem provozní složky muzea je zajištění běžných úklidových prací, problematika ochrany staveb před vniknutím a před požárem.

Prezentace stavebních památek

Jedním z důležitých předpokladů prezentace stavebních památek veřejnosti je jejich vhodná propagace, která může probíhat několika způsoby. Valašské

3. Interiérové expozice Valašského muzea v přírodě představují zpravidla život konkrétních osob na pozadí obecných historických událostí, 2014, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. Interior expositions in the Wallachian Open-Air Museum usually present the life of particular people on the background of social events. Im Inneren der Häuser im Walachischen Freilichtmuseum wird in der Regel das Leben von konkreten Personen auf der Folie der gesellschaftlichen Ereignisse präsentiert.

muzeum jako tradiční kulturní instituce v ČR má jistě výhodu proti mladším a méně známým muzeím. Také zpravidla kladné osobní reference návštěvníků mohou motivovat další. Systematická je spolupráce s televizí a rozhlasem, samozřejmě jsou internetové platformy. V každé instituci je spolu s analýzou návštěvnosti nutné definování marketingové strategie, která určuje vhodné způsoby propagace.⁷ Nezasťujeme, že v současnosti je především vizuální kvalita většiny propagačních materiálů rožnovského muzea z více důvodů na spíše průměrné úrovni. Na tento aspekt však nekladou důraz ani v některých dalších kulturních institucích v naší zemi. Seznámení s formální i obsahovou stránkou propagačních médií evropských muzeí i přehled o zajímavých českých aktivitách může být jistě inspirativní. S pomocí současného marketingu a efektního designu může na první dojem nepříliš přitažlivé téma historického stavitelství konkurovat mnohým atraktivitám 21. století také u mladší cílové skupiny. Specifickým problémem následně zůstává hledání optimální míry návštěvnosti a vyvarování se masovosti návštěvníckého provozu.

Na stavbách v expozici Valašského muzea můžeme představit urbanistické uspořádání v sídle se vztahem ke komunikacím a okolnímu terénu, strukturu dvora s jeho nedílnými prvky a porostem. Členění interiérových prostor s odpovídajícím vybavením poskytuje možnost přiblížit život konkrétní rodiny. Samostatnou kategorií je využití stavebních materiálů a způsoby práce s nimi. Samozřejmě jsou různé formy oživení celého prostředí.

4. Statickou expozici lze oživit doplněním o atributy právě prováděných sezónních činností, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, Polsko, 2014, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. A static exposition can be livened up using attributes of currently performed seasonal activities; Museum of the Mazovian Countryside in Sierpc, Poland. Eine statische Exposition kann um Attribute der bereits ausgeführten Saisonsarbeiten bereichert und belebt werden, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, Polen.

Nedílnou součástí ve všech uvedených případech je zasažení expozic do odpovídajícího období, místa a společenského prostředí.

Posláním každého muzea je zároveň vhodná forma předání těchto vědomostí návštěvníkům z řad odborné a laické veřejnosti. Ve všech areálech Valašského muzea v přírodě je možnost prohlídkového okruhu s průvodcem, přičemž do Mlýnské doliny je přítomnost průvodce podmínkou. Návštěvníkům, kteří doprovod v Dřevěném městečku a Valašské dědině nevyužijí, jsou ve vybraných objektech k dispozici poučené osoby nebo demonstrátoři, kteří podají výklad podle zájmu hostů. Pro zájemce se nabízí možnost zakoupení letákových i obsáhlejších knižních průvodců k jednotlivým areálům a k příbuzným tématům, kde je důraz kladen také na problematiku stavitelství. Zejména odborné veřejnosti jsou určeny studie věnující se historii i aktuálním záležitostem rožnovské sbírky památek.⁸

Objekty muzea byly situovány podle dobových okolností, prostorových možností i stavu poznání osídlení v regionu. Ve Valašském muzeu najdeme dva hlavní přístupy. Dřevěné městečko vzešlo z velké části při nadšeném shromažďování staveb s touhou po jejich zachování při okouzlení charakterem lidové kultury na Valašsku. Ve druhé polovině 20. století přibýly z důvodu potřeby záchrany další památky. Přestože po celou dobu existence muzea cítíme snahy o přiblížení se urbanismu starého rožnovského náměstí, zůstává Dřevěné městečko doposud poutavou sbírkou staveb z různého prostředí s dobovým duchem jeho zakladatelů.

5. Zřetelné a poutavé je představení různých časových vrstev určitého objektu v jedné expozici, Muzeum v přírodě Glentleiten, Německo, 2013, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. A clear and engaging method is the presentation of various time layers of a particular building within one exposition; the Open-Air Museum in Glentleiten, Germany. Belehrend und spannend ist die Darstellung von unterschiedlichen Zeitebenen von einem Objekt in einer Exposition, Freilichtmuseum Glentleiten, Deutschland.

6. Některá muzea pojednávají o určitém fenoménu formou mementa. Expozice kolektivizace v Maďarském muzeu v přírodě Szentendre představuje v moderním podání základní prvky spjaté s tímto obdobím, 2015, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. Expositions in some museums deal with a certain phenomenon in the form of a memento. The exposition of collectivization in the Hungarian Open-Air Museum Szentendre shows the basic elements connected with this period in a modern way. Expositionen in einigen Museen behandeln ein bestimmtes Phänomen in Memento-Form. Die Exposition über die Kollektivierung im ungarischen Freilichtmuseum Szentendre präsentiert in moderner Darlegung die wichtigsten Elemente dieses historischen Prozesses.

7. Program Jaro na dědině ve Valašském muzeu v přírodě. Oživení expozic při běžném provozu i během tematických pořadů poskytuje návštěvníkovi informace a intenzivnější zážitek z návštěvy, 2016, foto Š. Kramolišová, Oddělení dokumentace VMP. The programme "Spring in the Village" in the Wallachian Open-Air Museum. Enlivening of the exhibitions both during ordinary operation and by means of thematic programmes provides a visitor with information and a stronger experience from the visit. Programm *Frühling auf dem Lande* im Walachischen Freilichtmuseum. Dadurch, dass sowohl die Exposition während des normalen Betriebs, als auch die thematischen Programme aufgefrischt werden, werden dem Besucher nicht nur Informationen, sondern auch eindrucksvolle Erlebnisse dargeboten.

8. Využití otopných zařízení a komínů při oživování objektů ve Valašském muzeu v přírodě s sebou nese bezpečnostní opatření i konstrukční kompromisy s původním stavem, 2000, foto M. Parma, Oddělení dokumentace VMP. Use of the heating equipment and chimneys as a part of enlivening of the complexes in the Wallachian Open-Air Museum requires safety measures as well as construction compromises with the original state. Das Ausnutzen der Heizeinrichtungen und Schornsteine beim Beleben der Objekte im Walachischen Freilichtmuseum ist mit Sicherheitsmaßnahmen, sowie Kompromissen hinsichtlich des ursprünglichen Zustandes verbunden.

9. Základní ochranou stavebních památek by měla být vhodná úprava terénu zamezující přístupu vlhkosti, 2015, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. The basic protection of monuments should have the form of appropriate landscaping in order to prevent moistening. Zu den grundlegenden Schutzmaßnahmen der Bauwerke sollte die passende Aufbereitung des Geländes gehören, wodurch das Übergreifen von Feuchtigkeit auf die Objekte vermieden wird.

Druhým způsobem představení urbanismu v rožnovském muzeu v přírodě je vytvoření tzv. *expozičního modelu*,⁹ který zachycuje nejcharakterističtější jevy v prostředí prezentovaného regionu. Situace areálu Valašská dědina tak po několika úpravách ukazuje soustředěnou údolní vesnici, na kterou navazují alespoň ve zmenšených odstupech pasekářské usedlosti. Pouze některé stavby zůstávají jako solitéry, přičemž je zde alespoň snaha o navození jejich vnitřních vztahů. Po náležitém představení návštěvníkovi může být i informace o sídelní situaci zajímavá, zvláště proto, že právě takový způsob osídlení může sledovat přímo v regionu.

Problematické bývá věrné zobrazení hospodářského dvora skládajícího se z více objektů, které se z různých důvodů nepodařilo získat jako celek. Ve Valašském muzeu se soustředilo a rekonstruovalo jen málo kompletních usedlostí. Jako příklad uveďme alespoň Šturalovu usedlost z Velkých Karlovic s obytným domem, sklepem, chlévem a stodolou. Dalším způsobem může být nahrazení chybějící, zpravidla hospodářské stavby objektem ze stejné lokality a sociálního prostředí nebo stavbou odpovídající původní situaci. Takto se dá přiblížit maximální pravdivosti prezentovaného dvora nejen pro laika, ale i odborníka.

V počátcích činnosti muzea byly v interiérech staveb instalovány v dobovém duchu zejména výrazné národopisné a umělecké sbírky. Od přelomu 60. a 70. let

20. století se začínaly koncipovat expozice přibližující život konkrétních rodin, vytvářené na základě studia archivních pramenů a výpovědí pamětníků, vybavené příslušným inventářem.¹⁰ Příběh skutečného člověka by měl být zároveň prostředníkem k představení obecných dějin. Tento princip se až do současnosti v muzeu jeví jako vhodné představení minulosti v objektech, někdy také v souvislosti s životními událostmi – narození, svatba, pohřeb aj. Poutavé je rovněž obohacení o předměty vztahující se k významným výročním událostem (Vánoce, Velikonoce, masopust) a instalované přímo během těchto svátků ve vybraných objektech. I v takových typech expozic je možné vytvářet další sezónní instalace, které by přiblížily aktuální situaci podle hospodářského roku a výročního obyčejového cyklu. Další možností je netradiční forma tematických interiérových instalací, kde jsou na východisku *skanzenové* expozice užívány nejrůznější současné prostředky, jak to známe z evropských zemí.¹¹ Takový způsob nebyl dosud v Rožnově více využit. K tematickým výstavám slouží rozměrné hospodářské objekty – výstavní prostor v sýpce z Prostřední Suché, polygonální stodola z Hodslavic, vozovna z Ostravice nebo samostatná expoziční budova. Spíše provozním problémem zůstává forma zabezpečení expozic a způsoby jejich zpřístupnění a možných průhledů do interiérů.

Dodnes slouží několik hospodářských objektů jako depozitáře kolekcí různých oborů ze sběrné oblasti muzea. Některé domy byly v minulosti využívány také jako

byty pro muzejní zaměstnance. Nezbytné pro muzejní provoz jsou účelové stavby, řešené buď jako součást expozice v tradiční podobě nebo *moderní* architektura vně i uvnitř areálů. Při takové výstavbě je bezpodmínečně nutná znalost rozvojových materiálů muzea a důkladná analýza problému urbanistou a architektem, aby se vyvarovalo vzájemné pohledové a objemové kolizi expozičních a provozních částí.

K pravidelnému programu rožnovského muzea patří národopisné pořady, kdy jsou v mnoha usedlostech předváděny činnosti spojené přímo s jejich historií nebo odpovídající jejich časovému a sociálnímu zařazení. I u této problematiky můžeme rozlišit několik způsobů. Nejen ze zahraničních muzeí známe takřka herecké navození určité situace v domácnosti, ukrývající přirozeně také zásadní informace o domě samotném.¹² V našem prostředí se více uplatňuje dobový oděv, probíhá ukázka prací a jejich komentář pro návštěvníky. Jako nejméně věrohodné se zdá představení činnosti za použití moderních prostředků, navíc v současném oděvu. To však může být příkladem životnosti tohoto procesu v proti-

kladu ke snaze o pouhé *historické divadlo*. Ve všech případech by však mělo být podkladem k prováděné aktivitě důkladné poznání minulosti. Vztah mezi muzeem a návštěvníkem a především snahu o jeho optimální poznání je třeba zdokonalovat na základě současných trendů v interpretaci kulturního dědictví.¹³

Dalším příkladem, jak lze prezentovat objekty lidové architektury, je realizace edukačních pořadů.¹⁴ *Autenticita* muzeí v přírodě je nezpochybnitelnou výhodou ve vztahu ke klasickým kamenným muzeím. Díky ní jsou podněty při edukaci intenzivnější a poznání je tudíž hlubší a má trvalejší charakter. Prostřednictvím stavebních památek společně s jejich promyšleným zasažením do areálu není návštěvníkův zájem upřen pouze na expozice vystavované uvnitř těchto památek, ale dostává se mu komplexnějšího zážitku. Těto skutečnosti se snažíme využívat právě při realizaci již zmíněných edukačních programů.

Návštěvníci tak v konkrétních pořadech mají možnost přímo v objektech lidové architektury za přítomnosti znalého lektora zjišťovat informace o roubených

10. Provádění akustické detekce dřevokazného hmyzu ve Valašském muzeu v přírodě. Výchozím předpokladem jakéhokoli zásahu na stavební památce by měla být analýza stávajícího stavu, 2015, foto R. Bryol, Oddělení dokumentace VMP. The implementation of acoustic detection of wood-destroying insects in the Wallachian Open-Air Museum. An analysis of the current condition should be a prerequisite of any intervention in the monument. Akustische Detektion von holzschädlichen Insekten im Walachischen Freilichtmuseum. Der Ausgangspunkt für jeglichen Eingriff am Bauwerk sollte die Analyse des bestehenden Zustandes bilden.

stavbách, jako je členění a vybavení obytných domů, či o hospodářských budovách poblíž stavení. Přímou na místě je pak možné srovnání bydlení různých sociálních vrstev obyvatelstva nebo porovnání bydlení v minulosti se současnou situací. V případě, kdy by přece jen samotné stavební památky nebylo zcela vhodné využít k novým poznatkům, nastupuje zmenšený rozkládací model roubené chalupy. Na něm pak žáci a studenti lehce pochopí členění prostorů i některé konstrukční detaily.

Zatím nepříliš rozvinutou je spolupráce s dobrovolníky, přestože již počátky muzea provázely nezištné aktivity nadšenců. Na pořadech s národopisnou tematikou v současnosti spolupracují především členové rožnovského Valašského muzejního a národopisného spolku. Pomáhají svou přítomností oživit vybrané usedlosti. Zapojení místních komunit do činnosti muzea může být jistě dobrou cestou k jeho dlouhodobé udržitelnosti, ale také vede k posílení místní identity i kladného nazírání na instituci.¹⁵ Vlastní činnost instituce však musí být natolik efektivní, aby místním poskytovala pocit potřebnosti a skutečné sounáležitosti.

Specifickou záležitostí je prezentování památek hendikepovaným osobám. Ve Valašském muzeu se uskučtečňují některé aktivity, jako zprovoznění koňské bryčky pro vozíčkáře nebo provedení nájezdových ramp do některých objektů. Bezbariérovým je expoziční objekt

Sušák i mnohé zázemí v areálech. Při zajištění pohodlné sjízdnosti některých komunikací může utrpět jejich autentická podoba. Vytvoření bezbariérové sítě a systému tradičně vyhlížejících expozičních cest může problém vyřešit. Nutné jsou jistě i aktivity pro osoby s jinými druhy postižení, přičemž se nabízí rozvinutí spolupráce se studijními obory speciální pedagogiky i organizacemi zastřešujícími hendikepované.

Zkušenosti s údržbou a komplexní prezentací stavebních památek za posledních 90 let činnosti Valašského muzea v přírodě mohou být inspirující nejen pro další subjekty pečující o památky, ale také pro muzeum samotné. Jeho pracovníci se podle aktuálních možností vždy snažili sledovat dění v této problematice i příbuzných oborech, což osobitým způsobem rozvíjeli, jak cítíme z dochovaných expozic i publikovaných prací. Tyto zásady je potřeba kreativně udržovat a zdokonalovat také v současnosti. Navázání na principy, které položily minulé generace rožnovských muzejníků spolu se sledováním současného mezioborového republikového i zahraničního dění, může jistě vést i nadále k vhodnému uchování i prezentaci jedinečných dokladů stavebních památek. Popsané způsoby práce patrně povedou k úspěchům i v dalších institucích pečujících o historickou architekturu.

11. Péče o stavební památky ve Valašském muzeu obnáší celou řadu operací s využitím tradičních i moderních technologií, 2013, foto J. Kolář, Oddělení dokumentace VMP. The care for monuments in the Wallachian Open-Air Museum involves numerous operations using both traditional and modern technologies. Die Pflege der Bauwerke im Walachischen Museum umfasst zahlreiche Operationen, wo sowohl moderne als auch traditionelle Technologien angewandt werden.

Poznámky

- 1 JARONĚK, Bohumír. Živé muzeum Valašska. *Naše Valašsko*. 1929–1930, 1, s. 31–36.
- 2 Zejména Zákon o státní památkové péči a další, Zákon o ochraně sbírek muzejní povahy, Zákon o územním plánování a stavebním řádu.
- 3 ŠTIKA, Jaroslav a HABUSTOVÁ, Milena. *Život kolem Valašské pece. Malé tisky – Svazek 9*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1976.
- 4 ADAMUS, Zbygniew Ondřej. *[Soubor 8 znaleckých posudků komínů a otopných systémů.]* Třinec, 2015.
- 5 Z aktuálnější produkce uveďme alespoň NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavitelství na Moravě a evropské souvislosti*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014; MICHALIČKA, Václav. Některé aspekty revitalizace tradičních technologií lidového stavitelství. *Národopisná revue*. 2010, 2, s. 79–83.
- 6 Např. KLOIBER, Michal a DRDÁČKÝ, Miloš. *Diagnostika dřevěných konstrukcí*. Praha: Informační centrum ČKAIT, 2015.
- 7 *Strategie rozvoje Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm do roku 2023*. [Konceptní materiál zpracovaný pro VMP Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta managementu a ekonomiky, Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva]. Rožnov pod Radhoštěm – Zlín, 2013, s. 138–153.
- 8 Z knižních průvodců např. CVIKLOVÁ, Helena a kol. *Valašská dědina*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2010; Dále např. BRYOL, Radek. Historie výstavby areálů muzea. In: ROMÁNKOVÁ, Eva (ed.). *Uchováno budoucím generacím. Devadesát let sbírkotvorné činnosti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2015, s. 24–51.
- 9 LANGER, Jiří (ed.). *Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981, s. 37.
- 10 BRANDSTETTROVÁ, Marie a LANGER, Jiří. Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1980, 17, s. 321–327; VRLOVÁ, Vanda. 1960 – 35. výročí muzea a můj rok první. In: *Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2000, s. 102–104; DRÁPALOVÁ, Lenka. Sbírkové fondy muzea. Jejich tvorba a prezentace. In: ROMÁNKOVÁ, Eva (ed.). *Uchováno budoucím generacím. Devadesát let sbírkotvorné činnosti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2015, s. 56–65; RYŠICOVÁ, Lenka. Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum*. 2005, 1, s. 9–26.
- 11 DRÁPALA, Daniel. Předpoklady etnografických muzeí v přírodě k prezentaci lidové kultury. *Museum*. 2009, 1, s. 3–18; Dále např. moderně vizuálně zpracovaná expozice počátků kolektivizace v maďarském Szentendre, časté expozice přesídlování Poláků po II. světové válce v polských muzeích v přírodě, expozice stavebněhistorického vývoje domu a odhalování různých konstrukcí pro jejich lepší poznání v německých muzeích v přírodě nebo minimalistické upozornění na několik významných jevů ze života v domě. Specifickým způsobem je formou uměleckého ztvárnění vytvoření jakéhosi *mementa*,

12. Udržování a prezentace stavebních technologií veřejnosti patří k charakteristickým činnostem Valašského muzea v přírodě, nutné je jejich širší uplatňování v běžné praxi, 2015, foto J. Kolář, Oddělení dokumentace VMP. The maintenance and presentation of building technologies to the public are among the characteristic activities of the Wallachian Open-Air Museum; their broader application in common practice is necessary. Die Pflege und Präsentation der Bautechnologien vor der Öffentlichkeit gehören zu den charakteristischen Tätigkeiten des Walachischen Freilichtmuseums, notwendig ist ihre noch breitere Applizierung in der Alltagspraxis.

ta, jako např. expozice stodoly z Oorderen s nainstalovanými lodními kontejnery, připomínajícími zánik obce při budování přístavu v Antwerpách v belgickém muzeu v přírodě Bokrijk. Rovněž szentenderská expozice kolektivizace či polské expozice o přesídlování kladou důraz na emoce návštěvníka.

12 Poutavý je takový typ oživení staveb např. v norském muzeu Maihaugen v Lillehammeru nebo v belgickém Bokrijk.

13 Např. PTÁČEK, Ladislav. *Jak pře(d)kládat svět: základy dobré interpretace*. Brno: Nadace Partnerství, 2012.

14 Za doplnění této kapitoly děkuji kolegyni Kristýně Pončíkové, muzejní pedagožce VMP. V různých institucích, ale také v literatuře jsou tyto pořady označovány různě – výchovně vzdělávací, animační, lektorské atd. Ve VMP se od ostatních programů odlišují hlavně tím, že jsou určeny předem objednaným organizovaným skupinám, zejména pak žákům a studentům.

15 FABEROVÁ, Simona. Muzea v přírodě a jejich možné inspirace. *Museum vivum*. 2013, IX, s. 9–20.

Life of building monuments in Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm

Radek Bryol, Wallachian Open Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm

Keywords: Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm, building monuments, exposition, presentation, maintenance, traditional technologies

Long-term care for and presentation of building monuments in open-air museums and institutions of a similar character comprise a broad complex of tasks. An ideological conception of a museum should include a framework definition of the purpose of the individual buildings, while it is, of course, necessary to alter the content according to current needs and trends. In view of today's wide offer of cultural activities organized by various institutions, it is primarily necessary to use all available marketing strategies for a successful but also sensitive offer of the *product*, in our case of a museum with historical buildings. This forms the basis for a visual style using a suitable graphic design.

The approach to visitors needs to be supported by the knowledge of psychology, pedagogy and the theory of cultural heritage presentation. The presentation of architecture in open-air museums includes, besides the indication of the settlement situation, predominantly the presentation of the way of life as well as of the technical issues concerning the buildings themselves. This can be achieved by several forms, the most impressive of which is perhaps the presence of a real human being – a *demonstrator* who can convey the content of the presentation in various ways. Even a *static* exposition can offer several options; the most commonly used of them, not only in the Rožnov museum, is the complete furnishing of a complex with items from a certain period. The aim is to manifest not only the life of a particular family but also the general history of the particular epoch. This form can also be appropriately combined with educational boards, or it is possible to create a specialized thematic museum exposition dealing with a certain historical phenomenon.

Besides a mere presence of people, the performance of a certain activity can also help portraying life in the past. While many activities can be performed without serious complications, heating using old types of fire chambers and chimneys, for example, does not comply with the present regulations. A similar problem is posed by the stabling of farming animals in the original buildings, which may moreover negatively affect the physical condition of the monument. Common maintenance such as replacement of roof shingles or landscaping falls is a routine affair, but even there it is necessary to keep the authenticity of the presented milieu, which requires some compromises. The physical condition of the buildings needs to be maintained not only using modern technologies but above all with a thorough knowledge of the original technologies, which can enrich the presentations for the visitors. In relation to the preservation and research of historical technologies, an open-air museum ought to function as a laboratory confronting theoretical knowledge with practical findings. An open-air museum needs not only a presentation background but also other facilities such as a kitchen, sanitary facilities, storerooms and depositories, which require modern equipment and certain compromises whether they are located in historical buildings or in new ones. Inspiration by the work of our ancestors and monitoring of events on the national or international level seems to be the most suitable approach to the presentation of building monuments in the Wallachian museum and in other institutions. This approach should be based on general interdisciplinary knowledge of various branches of technical and social sciences.

Das Leben der Bauwerke im Walachischen Freilichtmuseum in Rožnov pod Radhoštěm

Radek Bryol, Walachisches Freilichtmuseum in Rosenau (Rožnov pod Radhoštěm)

Schlüsselwörter: Walachisches Freilichtmuseum in Rožnov pod Radhoštěm, Bauwerke, Exposition, Präsentation, Pflege, traditionelle Technologien

Die nachhaltige Pflege und die Präsentation von Bauwerken in den Freilichtmuseen und Institutionen ähnlichen Charakters umfassen einen breiten Komplex von Aufgaben. Schon die ideelle Konzeption des Museums sollte in etwa die Funktion der einzelnen Bauten definieren, wobei es notwendig ist, dass der Inhalt nach den aktuellen Erfordernissen und Trends verändert wird. Hinsichtlich des derzeitigen Kulturangebots von verschiedensten Institutionen ist es primär erforderlich, die zugänglichen Marketingstrategien auszunutzen, um erfolgreich, aber gleichzeitig sensibel, das *Produkt* (in unserem Fall ein Museum mit historischen Bauwerken) vermarkten zu können. Davon leitet sich das Erscheinungsbild der jeweiligen Institution ab, nämlich dass ein passendes Grafikdesign gebraucht wird.

Man sollte seinen Zugang zum Besucher auch auf den Kenntnissen aus dem Bereich der Psychologie, Pädagogik und Theorie der Präsentation kulturellen Erbes stützen. Die Präsentation des Bauwesens in den Freilichtmuseen soll außer dem Ansatz der Siedlungssituation insbesondere die Lebensweise, sowie technische Aspekte der Bauten, zeigen. Dies kann durch mehrere Mittel und Modi dargestellt werden. Am spannendsten für die Besucher ist wohl, wenn ein lebendiger Mensch, ein *Demonstrator*, anwesend ist, welcher mittels verschiedener Formen den Inhalt der Präsentation vermitteln kann. Auch bei einer *statischen* Exposition kann man mehrere Möglichkeiten unterscheiden, im Freilichtmuseum in Rožnov pod Radhoštěm überwiegt eine komplette Ausstattung der Objekte durch Gegenstände, die zu einem Zeitabschnitt in Bezug stehen. Es soll nicht nur das ersichtliche Leben einer konkreten Familie veranschaulicht werden, sondern auch die für die jeweilige Epoche charakteristischen Vorgänge. Diese Form lässt sich freilich mit Lehrtafeln kombinieren, oder man kann eine spezialisierte, museale Exposition entwerfen, welche sich mit einem historischen Phänomen beschäftigt.

Damit man dem Publikum das Leben auf dem Lande anschaulich nahe bringt, hilft neben einer bloßen

Anwesenheit von Personen auch, dass diese eine Tätigkeit ausüben. Man kann eine große Anzahl von Tätigkeiten ohne größere Komplikationen vorführen, aber das Heizen in alten Typen von Feuerstellen und Kaminen z. B. ist mit einem Verstoß gegen die gegenwärtigen Normen verbunden. Ein ähnliches Problem bringt auch die Unterbringung von Vieh im Stall des ursprünglichen Objekts, was außerdem negative Auswirkung auf den Bauzustand des Bauwerkes haben kann. Zu den Routinarbeiten gehören demgegenüber gewöhnliche Wartungsarbeiten, wie die Erneuerung der Schindeldächer oder Terrainarbeiten, aber auch die Ausführung von diesen Tätigkeiten fordert, dass die Authentizität des präsentierten Milieus beibehalten bleibt, was zu einigen Kompromisslösungen führt. Der physische Stand der Objekte ist eben nicht nur unter der Anwendung von modernen Technologien, sondern auch mit einer gründlichen Kenntnis der ursprünglichen Bautechniken zu pflegen, welche wiederum sehr interessant für die Besucher sein können. Das Freilichtmuseum sollte sich hinsichtlich Erhaltung und Erforschung von historischen Technologien wie ein Labor verhalten, wo das theoretische Wissen mit praktischen Erkenntnissen konfrontiert wird. Ein Freilichtmuseum bedarf neben den Expositionsräumlichkeiten auch verschiedener Zweckeinrichtungen wie Küche, Sanitärräume, Lager und Depositare, welche modern eingerichtet werden müssen, was nach bestimmten Kompromisslösungen verlangt, einerlei, ob sie sich in historischen Gebäuden oder in Neubauten befinden. Die Inspiration durch die Arbeit unserer Vorfahren und die Verfolgung von historischen Ereignissen auf nationaler oder internationaler Ebene erwiesen sich im Walachischen Freilichtmuseum als geeignete Zugänge bei der Präsentation von Bauwerken, was auch in anderen Institutionen zur Geltung gebracht werden kann. Diese Zugänge sollten durch einen Überblick im interdisziplinären Rahmen verschiedener technischer und humanwissenschaftlicher Fächer ergänzt werden.

Památky v současné vesnici – Soubor lidových staveb Rymice

Památky v současné vesnici – Soubor lidových staveb Rymice

Markéta Hnilicová

Klíčová slova: Soubor lidových staveb Rymice, Muzeum Kroměřížska, východní Haná, lidová architektura, muzeum v přírodě

Muzeum v přírodě, muzeum vesnice či muzeum lidového stavitelství vnímáme jako instituci prezentující usedlosti, sídla, sídelní krajinu a zaniklý způsob života pomocí historické rekonstrukce.¹ Soustředí lidové stavby, technické památky a jiné objekty včetně jejich vybavení na jednom místě nebo v rámci jedné vesnice. Jednou z forem vzniku je přenesení staveb na určené místo, kde vzniká uzavřený areál muzea v přírodě, druhou je vznik muzea v souboru staveb stojících na původním místě, jak tomu bylo také v obci Rymice nedaleko Holešova.² Druhý přístup je prioritou pracovníků památkové péče, neboť zůstávají alespoň částečně zachovány složité vztahy, které se zformovaly v průběhu staletí.³ Třetí možností je vznik muzea v přírodě kombinací předešlých dvou přístupů

Muzeum v přírodě v Rymicích vznikalo pod správou Muzea Kroměřížska (MK) od 70. let 20. století, kdy se začalo s vykupováním prvních domů v obci, datovaných ke konci 18. a počátku 19. století,⁴ od původních majitelů. Postupně probíhaly také rekonstrukce

jednotlivých objektů a byla jim částečně navracena jejich dřívější podoba. V domech se ještě do jejich převzetí muzeem bydlelo, je tedy zřejmé, že také stavební úpravy byly podmíněny potřebami majitelů a nedbalo se na respektování historického vývoje bydlení či jeho vývoje na hanácké vesnici. K rekonstrukcím se přistupovalo s myšlenkou vybudování expozice⁵ vesnického bydlení východní Hané v jednotlivých časových obdobích.⁶ Rozsáhlou ideu vybudování nejen muzea v přírodě, ale také zemědělského muzea a *archeoskanzenu*⁷ sebohužel nepodařilo realizovat. V tehdejší době pracovala na obnově objektů velká stavební skupina, kterou řídili odborní pracovníci muzea a dohlíželi na správnost technických postupů a dodržování rekonstrukcí podle požadavků památkové péče a starých řemeslných postupů. První objekty muzea v přírodě byly veřejnosti zpřístupněny roku 1977.

V dnešní době spravuje Muzeum Kroměřížska sedm objektů lidových staveb, renesanční tvrz a větrný mlýn, který je jedinou přenesenou stavbou celého

1. Dům čp. 65, Hejnice v Rymicích, 2015, foto R. Bašta, fotoarchiv MK. House No. 65, Hejnice in Rymice. Haus Nr. 65, Hejnice in Rymice.

areálu muzea v přírodě. Muzeum respektuje oblast, ve které se nachází, a také ji vhodným způsobem prezentuje. Lidové objekty, které se nacházejí na původním místě, tedy in situ, jsou hanáckou variantou pomoravsko-panonského lidového domu.⁸ Jedná se převážně o hliněné stavby, někdy doplněné srubovou konstrukcí, kryté doškovou střechou, které jsou okapově orientované a jejichž charakteristickým rysem je zvýšené polopatro, které vzniklo stavbou horní komory.⁹ V 90. letech 20. století byla rekonstruována také tvrz, ve které se od roku 2006 nacházejí stálé expozice věnované mlynářství a lidové kultuře a etnografické depozitáře.

Muzeum má sezónní provoz, během měsíců duben, květen a září se konají prohlídkové okruhy o víkendech. Hlavní sezona je směřována od června do srpna, kdy je muzeum zpřístupněno denně mimo pondělí. K provozu se váže také personální zajištění, se kterým souvisí zajištění proškolených průvodců, kteří jsou návštěvníkům k dispozici a v určitou hodinu s nimi procházejí veškeré objekty muzea. Častokrát se jedná o opakovanou práci odborného pracovníka, který musí průvodce vhodně vybavit potřebnými informacemi, ovšem s vědomím, že vložené úsilí se vztahuje v podstatě jen na jednu sezonu.¹⁰ Rozšířenou nabídkou muzea v Rymicích jsou akce pořádané v průběhu celého roku. Ty zpřístupňují veřejnosti jednotlivé objekty i mimo prohlídkový okruh a jsou vázány na roční cyklus či jsou tematicky zaměřeny. Oblíbenými a hojně navštěvovanými se v průběhu posledních let staly velikonoční a vánoční programy, renesanční odpoledne na tvrzi, výstavy, kovářská sobota či program zaměřený na včelařství. Vhodně zvolenými se jeví také lektorské programy zaměřené na školní třídy

2. Lektorský program v Medové zahradě, 2015, foto D. Kočner, fotoarchív MK. Educational programme in Honey Garden. Workshop im sog. Honiggarten.

a zájmové kroužky.¹¹ Při programu věnovaném včelařství či bylinkářství pracují odborní pracovníci muzea v exteriérech lidových domů, z nichž jeden je vhodně upraven a poskytuje zázemí pro tuto činnost.

Lidové stavby jsou i v současné vesnici významným dokladem tradiční lidové kultury, která se dochovala v názorné a přístupné podobě. Stavby jsou autentické, stejně jako konkrétní místo a lokalita. Společně tak vytvářejí nenapodobitelnou atmosféru (genius loci).¹² Samotné památkově chráněné objekty mají potom velkou historickou hodnotu. Alespoň částečně nám také naznačují původní sídelní situaci konkrétní vesnice daného regionu i vývoj lidového stavitelství v něm. V muzeu v přírodě je poukazováno na vztah objektů k prostoru, jejich součást v přírodě i zástavbě. Možná

3. Rekonstrukce domu čp. 64 v Rymicích, 1982, foto J. Langer, Oddělení dokumentace VMP. Reconstruction of house No. 64 in Rymice. Rekonstruktion des Hauses Nr. 64 in Rymice.

4. Renesanční tvrz v Rymicích, 2015, foto R. Bašta, fotoarchiv MK. Renaissance stronghold in Rymice. Renaissancefest in Rymice.

je také alespoň částečná rekonstrukce sociálních vztahů a vazeb původních majitelů objektů a jejich sociálního postavení. Celkově se tedy jedná o vhodnou formu prezentování lidové kultury a stavitelství široké veřejnosti.

Z pohledu muzejnictví jsou jednotlivé objekty využívány k prezentaci sbírkových předmětů v autentických interiérech. Zdůraznění původní funkčnosti, názornost a vhodná instalace je přístupná a srozumitelná i nejmenším návštěvníkům. Právě díky těmto podmínkám v domech lidového stavitelství je možné realizovat snahy o věrohodné zobrazení zaniklé minulosti. V neposlední řadě prostory poskytují možnost interaktivního programu či ukázkou řemeslné práce přímo na místě, kde probíhala.

Muzeum v přírodě, které spravuje objekty na původním místě, se ovšem setkává i s problémy, které souvisí s běžným životem obce. Častokrát převažují zaběhlé stereotypy a samotní obyvatelé obce považují muzeum spíše za komplikaci svého života. Především se to týká vesnické památkové rezervace. Stává se, že řada negativních zkušeností je jen šířena bez podkladů a volně předávána z dřívějších dob. Práce muzea je tedy důležitá i v tomto ohledu, je nezbytné neustále otevírat muzeum i pro místní obyvatele, navazovat kontakt, komunikovat a získávat tak jejich důvěru. Ceněná je v tomto směru dobrá spolupráce muzea s obcí a jejím vedením, ale také s místní základní školou, která pomáhá budovat kladný vztah k muzeu u tamějších dětí.

Poznámky

- 1 jlg [LANGER, Jiří]. Muzeum v přírodě. In: BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. sv. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 586–587.
- 2 VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jeho záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. 1978, s. 19–23.
- 3 BUREŠ, Pavel. Národopis a památková péče. *Národopisný věstník*. 2009, XXVI, s. 221–229.
- 4 VÁLKA, Miroslav. *Rymice u Holešova – soubor lidových staveb východní Hané*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1980.
- 5 Expoziční objekt obsahuje kulturní a historické hodnoty, plní dokumentační a výchovnou funkci.
- 6 Především se zaměřením na druhou polovinu 19. století a počátek 20. století.
- 7 FÍŠER, Zdeněk. *Rymice – muzeum zemědělství: minulost, přítomnost a budoucnost památkového areálu v Rymicích*. [rukopis závěrečné práce.] Brno: FF UJEP v Brně, 1986. Muzeum zemědělství mělo zachytit vznik a vývoj zemědělství jako nezbytné a podmiňující součásti materiálního bytí, upozornit na jeho smysl a postavení v novodobých dějinách. Z hlediska historické tradice mělo zemědělství v regionu i v samotné obci velký význam a umístění muzea bylo myšleno v rozsáhlém areálu tvrze.
- 8 Lidový dům nížinného typu, z hlediska stavebního materiálu se jedná o dům zděný (hliněný, vyplétané stěny

omazané hlinou, nepálené cihly). FROLEC, Václav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada, 2007, s. 223. FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974.

9 VÁLKA, Miroslav. Lidový dům na Hané a jeho kulturně historické souvislosti. In: *Proměny hanácké vesnice: lidová kultura na Hané: sborník příspěvků z IX. odborné konference v Kroměříži*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska ve spolupráci s Krajskou knihovnou Františka Bartoše, 2003, s. 23–35.

10 Více k problematice průvodců v muzeu v přírodě viz LUKEŠOVÁ, Markéta a RÝPALOVÁ, Eva. *Způsoby prezentace*

tradiční lidové kultury v muzeích v přírodě. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012, s. 12–14.

11 Více o muzeu jako vzdělávací instituci a o spolupráci muzea a školy viz ŽALMAN, Jiří. Obecné problémy práce muzeí s dětmi a mládeží. In: *Acta musealia. Supplementa. Sborník příspěvků z konference Muzeum a škola a zkušenosti z programu Brána muzea otevřená*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2003, s. 5–11. ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

12 Viz také BUREŠ, Pavel. *Národopis a památková péče. Národopisný věstník*. 2009, XXVI, s. 221–229.

Life of monuments in a current village – The collection of vernacular buildings in Rymice

Markéta Hnilicová, Museum of the Kroměříž District

Keywords: Collection of vernacular buildings in Rymice, Museum of the Kroměříž District, Eastern Haná region, vernacular architecture

The article titled *Life of monuments in a current village* illustrated on the *Collection of vernacular buildings in Rymice* explains the foundation and functioning of an open-air museum from several points of view. The introduction describes the beginnings of the museum and its thematic focus. The next part of the text compares the present appearance of the museum and its extent. An inseparable part of the article is the information concerning not only the functioning and operation of the museum but also the importance of vernacular buildings

in a village. Listed buildings are becoming a means of a suitable presentation of collection objects, bringing the form of the village life in the past to completeness. The present time requires also an extended range of thematic programmes for the public or educational programmes for school and hobby groups. An important element influencing the whole functioning of the museum is the cooperation with the municipality and with the local school, which eliminates complications within their coexistence.

Das Leben der Bauwerke im Dorf von heute – Das Freilichtmuseum Rymice

Markéta Hnilicová, Museum der Region Kremsier

Schlüsselwörter: Freilichtmuseum Rymice, Museum der Region Kremsier, östliche Hanna, ländliches Bauwesen

Der Artikel mit dem Titel *Das Leben der Bauwerke im Dorf von heute* veranschaulicht am Beispiel des Freilichtmuseums Rymice (Soubor lidových staveb v Rymicích) aus verschiedenen Perspektiven das Entstehen und Funktionieren eines Freilichtmuseums. Einleitend werden die Anfänge des Museums und dessen thematische Schwerpunkte erläutert. Weiter werden das heutige Aussehen und der Umfang des Freilichtmuseums beschrieben. Die Auskünfte, nicht nur über das Funktionieren und den Betrieb, sondern auch über die Bedeutung der bäuerlich-ländlichen Bauten, bilden dabei einen untrennbaren Bestandteil der Erläuterungen.

Die unter Denkmalschutz stehenden Objekte werden zum Mittel, wie Sammlungsgegenstände, die das vergangene Leben am Lande nahebringen, geeignet präsentiert werden können. Das heutige Zeitalter erfordert aber auch ein erweitertes Angebot von thematisch ausgerichteten Programmen für die Öffentlichkeit oder Workshops für Schulklassen und Freizeitgruppen. Ein wichtiges Element, das den ganzen Museumsbetrieb beeinflusst, ist zudem die Zusammenarbeit des Museums mit der Gemeinde und der örtlichen Schule, wodurch mögliche Komplikationen im Zusammenleben vermieden werden.

ZASPL...
...OV...
...NI

Příklad obnovy venkovské usedlosti – dům čp. 37 ve Zlámanci

Příklad obnovy venkovské usedlosti – dům čp. 37 ve Zlámanci

Vladislava Říhová

Klíčová slova: lidová architektura, hliněný dům, dotace, stavební obnova

Obnova lidové architektury může mít různé investory. Náš příklad bude prezentovat přístup poučeného soukromého vlastníka, který má relativní dostatek času, ale omezené finanční zdroje.

Situace a dějiny usedlosti

Usedlost čp. 37 ve Zlámanci vznikla v poslední třetině 18. století jako soubor staveb seskupených na úpatí kopce kolem nepravidelného dvora.¹ Do návsi se okapovou stranou obrací obytný dům s komorou a průjezdem, vystavěný z nepálených cihel. Východně od něj v hloubi dvora je do svahu zasazen samostatně stojící výměnek vyzděný

z nepálených cihel nad kamennou konstrukcí sklepa. Protější severozápadní stranu dvora uzavírá stodola a ve svahu zasazené chlévy s krytým zápražím, postavené z pálených cihel a kryté na sedlových střechách pálenou krytinou. Postupný vývoj usedlosti je možné vyčíst ze série katastrálních map. Jejich informace je někdy nutné doplnit průzkumem samotných stavebních objektů a drobných zmínek archivních pramenů. Nejstarší částí souboru budov je obytný dům z konce 18. století, ke kterému byl někdy na začátku 19. století v severní části přistavěn průjezd (tehdy spíše chlév). Asi z poloviny 19. století pochází výměnek,² který vznikl nejspíše na místě původní, samostatně stojící podsklepené komory

1. Obytný dům čp. 37 ve Zlámanci, před 1959, archiv autorky. Residential house No. 37 in Zlámánek, before 1959. Wohnhaus Hs.-Nr. 37 in Zlámánek, vor 1959.

2. Obytný dům – dvorní fasáda před započatím obnovy, 2010, foto V. Říhová. Residential house – courtyard facade before the beginning of the reconstruction. Wohnhaus – Hoffassade vor der Erneuerung.

a byl rozšiřován. Původní roubenou stodolu a roubené nebo bedněné chlévy nahradily po roce 1935 stávající budovy. Ve 30. letech 20. století ještě obytný dům čp. 37 nepřipadal výzkumníkům ani výtvarníkům nijak zajímavý. Rozhodně ne natolik, aby jej zachytili pro přípravu knihy Luhačovské Zálesí.³ Nezaměřil se na něj ani tým vedený Antonínem Kurialem, který se svými studenty v polovině 20. století ve vsi zdokumentoval tři objekty, z toho dva archaické sruby v kožichu.⁴ Až na počátku 60. let 20. století se s postupnou modernizací venkovské zástavby stalo na návsi stojící obílené stavení s modrou podrovnávkou jedním z posledních dokladů tradiční venkovské architektury v okolí. Dům byl půdorysně zachycen v rámci plošné dokumentace lidové architektury⁵ a v roce 1963 byl zapsán do Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek.⁶ To už ale byl několik let v exteriéru i interiéru výrazně proměněný – sporák a pec ve světnici byly vybourány a nahrazeny průmyslově vyráběnými kamny a dům získal nový tvar střechy (místo valbové konstrukce polovalbu), s níž souvisela nadezdívka, na níž byl krov usazen a nová azbestocementová krytina. Zde však modernizace skončily a v podstatě až do roku

2010 se po půl století v obytném domě neodehrály žádné zásadní změny. Péče o soukromý obytný dům plně odráží názory, přání, možnosti a schopnosti jeho majitele. V roce 1963, v době prohlášení venkovského domu čp. 37 za památku, byl majitelem usedlosti Josef Talaš. Místní knihovník a kronikář, starý mládenec, který byl posledním mužským potomkem několika generací hospodářů stejného příjmení, údajně chtěl studovat na kněze, místo toho však musel v roce 1953 nastoupit vojenskou službu u Pomocného technického praporu (PTP) v Podolínci, odkud byl vzhledem k podlomenému zdraví propuštěn už po dvaceti měsících. V jeho případě se setkáváme s majitelem, který byl zřejmě velmi konzervativní a kromě zmíněných modernizačních zásahů, neměl ambice a ani finanční možnosti do podoby usedlosti více zasáhnout. Její stav tak kromě zmíněné aktivity zůstal zakonzervovaný v podobě, v jaké fungovala v meziválečném období a těsně po druhé světové válce.

Vztah majitele ke zděděnému hospodářství se plně projevil v době kolektivizace zemědělství. Je možné jej vyčíst z dopisu zaslaného MNV Zlámanec, kterým se snažil *zemědělský závod* u čp. 37 pronajmout

3. Chlévy, 2010, foto V. Říhová. Cowsheds. Ställe.

místnímu JZD, místo aby do družstva sám vstoupil. Naivní plán se pochopitelně nepodařil, hospodářství bylo JZD přikázáno do užívání úředně v polovině roku 1959, čímž byl Josef Talaš jako samostatný zemědělec zlikvidován. V péči rodiny Talašových (sestavující ze zmíněného Josefa, jeho neprovdané starší sestry a ovdovělé matky) nadále zůstaly jen obytný dům, zahrada a pole ve sva-hu za domem. Ostatní pozemky i budovy na dvoře do-stalo do užívání vznikající JZD – stodolu chtělo využít jako sklad píce a ve chlévech bylo podle předběžného odhadu možné *po adaptaci* ustájit 10 dojníc. Z chléva usedlosti se po vybourání vnitřních příček opravdu stal na další tři roky družstevní kravín.⁷ Výměnkářská chalupa byla v původní obytné části (vstupní chodba a světnice) užívána jako kancelář JZD.⁸

JZD po výstavbě nové budovy velkokapacitního kra-vína prostory usedlosti čp. 37 postupně opustilo, majitel zde žil dál. Památková ochrana nejstarší části v podobě obytného domu mohla souznít s jeho snahou bránit se dalším aktivitám kolektivního hospodaření na vlastním dvoře. Josef Talaš zemřel v polovině 90. let 20. sto-letí. Dědicové usedlost přenechali jeho synovci žijícímu

ve Zlámanci. Ten měl ale svůj vlastní dům a *danajský dar* v podobě památkově chráněného domu čp. 37 nebyl schopen zvládnout. Chráněná památka tak po 15 let chátrala s minimální údržbou a i přes snahu pracovníků památkové péče se jí nepodařilo nijak zajistit.⁹ Bohužel ani řešení, které se nabízelo – tedy odkup domu obcí a zřízení vesnického muzea, nakonec nenašlo v zastupitelstvu Zlámance odezvu. Chátrající památku nakonec *nadšenecky* zakoupili soukromí investoři – Karel a Vladislava Říhovi.

Obnova usedlosti z pohledu investora¹⁰

Usedlost čp. 37 jsme se rozhodli *zachránit* v roce 2009, zakoupili jsme ji na konci prosince a hned první volný den (shodou okolností 1. 1. 2010) jsme věnovali opravě dřev ve střeše domu, pod nimiž se na hliněných mazanicích podlah podkroví tvořily hromádky sněhu. Součástí základního zajištění střechy bylo i snesení konstrukce komína, jehož rozrušeným zdívkem do objektu zatékalo. Zakoupená usedlost byla – ironicky řečeno – v autentickém stavu. Památkově chráněný obytný dům

měl několik široce rozestoupených šikmých statických trhlin v obvodovém zdivu a především zcela destruované stěny dymníku a černé kuchyně ve středu dispozice. Na hliněné podlaze chodby a černé kuchyně bylo položeno linoleum, v některých místech však pod kusy opadané omítky a vypadlých nepálených cihel nebylo patrné. U paty dveří vedoucích na dvůr scházela část zdiva a samotná zárubeň s dvevní výplní byla vyklopená tak, že dveře nešly otevřít. Vlivem zatékání byly v komorové části domu ve třech úrovních propadlé dřevěné záklopové stropy. Exteriér měl z velké části zachované hliněné omítky i s vápenným líčkem – na uliční fasádě tradiční bílou s modrou podrovnávkou, směrem do dvora byl nátěr růžový. V interiéru bylo možné vstoupit do prostoru světnice s trámovým stropem s překládaným záklopem a s dřevěnou prkennou podlahou. Ostatní prostory přízemí, černá kuchyně naplněná sutí, zapuštěná komora a chodba měly hliněné podlahy. Komory v patře měly podlahu nad světnicí hliněnou a v dalších částech prkennou a trámové stropy se záklopem z prken na sraz.

V horším stavu byl výměnek. Drobná obytná stavba sestávala ze samostatně přístupného chléva a světnice s chodbou, v níž byla původně situována kuchyně. Objektu zcela scházely dvevní výplně a z okenních výplní se zachovala jen torza. Staticky narušená budova postrádala i velkou část zdiva jižní stěny a v souvislosti s touto poruchou se zřítila též většina valené kamenné klenby sklepa a s ní i podlaha světnice. Jen střecha s pálenou

krytinou byla v relativně dobrém stavu. Novější budova stodoly měla narušený zadní štít vysunutý vně zešikmené severní stěny. Chlévy působily poměrně stabilně, ačkoliv zde bylo vlivem tlaku ujíždějícího svahu zahrady vychýleno průčelí a celá budova byla promočená.

Za prioritní práci jsme považovali provizorní opravu střechy památkově chráněného domu. Když začal tát sníh napadaný na dvoře a v zahradě svažující se k usedlosti, ukázalo se hlavní riziko objektů založených v jílovitém svahu – voda protékala i chodbou domu, v komoře vytvářela louže a přímo prostupovala zadní stěnou chlévů, které byly zasazeny do svahu až 20 cm pod okap. Odvedení srážkové vody jsme provedli výkopem šikmé rýhy v zahradě nad usedlostí, posléze jsme od hlíny osvobodili i zadní stěnu chléva.

V podstatě od počátku roku 2010 jsme začali připravovat první žádosti o dotace na obnovu památkově chráněného objektu. V této době bylo možné využít (dnes už neexistující) dotaci Fondu kultury Zlínského kraje, který podporoval předprojektovou přípravu obnovy památek.² Z jeho prostředků se podařilo dofinancovat průzkum stavu dřevěných konstrukcí obytného domu, zaměření, stavebnětechnický průzkum založený také na datech geologického průzkumu, stavebněhistorický průzkum a projekt obnovy. Jediným specifickým průzkumem, který se v případě lidové architektury používá jen výjimečně, byl restaurátorský průzkum fasády a interiérových líček, sledující stratigrafii nátěrů a výzdobné prvky

4. Výměnek před započatím obnovy, 2009, foto V. Říhová. *Reservatum rusticum* before the reconstruction. Ausgedinge vor der Erneuerung.

(např. vlys s dekorem vytvořeným bramborovými tiskátky v chodbě). Projektové práce se ujala Ivana Žabičková, specialistka na statiku staveb z nepálených cihel.

Stavební obnova usedlosti začala kromě zmíněných drobných prací na střeše domu opravou střechy stodoly. Vyztužení krovu a výměna části střešní krytiny ukázaly limity práce řemeslníků zvyklých na standardní zakázky na opravě starších konstrukcí. Tesaře a pokrývače jsme si ale *vychovali* i pro opravu dalších dvou střech – výměnku a také obytného domu. Posledně zmíněná oprava (nahrazení části pozednice a několika krokví, výměna laťování a nová beternitová krytina) byla financována z dotace Ministerstva kultury ČR *Podpora kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností*.¹²

Naprostou většinu dalších obnovovacích prací jsme prováděli svépomocí. Protože dům čekal na zhotovení projektu a dotační finance, které byly vázány mj. na činnost specializovaných řemeslníků, věnovali jsme se zajištění výměnku. Posloužil jako modelový příklad našich možností a dovedností. Vzhledem k tomu, že objekt nebyl chráněn jako nemovitá kulturní památka, uplatnili jsme zde menší míru pietního zacházení

a adaptovali jsme jej pro bydlení mj. i změnou dispozice (scelení původní kuchyňky a světnice v jeden budoucí obytný prostor, proražení nového otvoru pro dveře vedoucí ze světnice do bývalého chléva). Po vyklizení suti a provizorním zajištění budovy (např. podepření zbytku kamenné klenby sklepa) bylo možné snést střechu a posléze i trámový strop se záklopem z prken na sraz, krytý mazanicí. Zvláště hliněný materiál jsme uložili do sucha pro další použití. Časově nejnáročnější prací této stavby bylo podbetonování základů, které u tohoto v prudkém svahu zasazeného objektu, musely být založeny ve velké hloubce. Následovalo ztužení objektu kombinací betonového věnce skrytého mezi nepálené cihly, dubových trámů stropu a nově i podlahy a kovových táhel zajištěných dubovými a kovovými deskami. Do stěn a nad strop byly uloženy rozvody vody a elektřiny, byla položena prkenná podlaha světnice a v bývalém chlévě předěleném na vstupní chodbičku a koupelnu byly položeny půdovky. Vnější i vnitřní stěny dostaly nové hliněné omítky, které jsme vyráběli svépomocí z rozmočených vepřovic, písku a srnčích chlupů zakoupených v koželužně v Solnici. Podle částečně zachovaných vzorů jsme nechali

5. Destruovaná boční stěna výměnku před započítím obnovy, 2010, foto V. Říhová. Destroyed side wall of *reservatum rusticum* before the reconstruction. Zerstörte Seitenwand des Ausgedinges vor der Erneuerung.

vyrobit nové okenní výplně do původních ráků, a protože zde nebyly ani jedny zachované dveře, museli jsme nechat zhotovit nové zárubně a obložky, do nichž byla upravena starší dveřní křídla získaná z demolice domů v okolních vesnicích (jedny dveře byly též vyrobeny nově). Po dvou stavebních sezónách jsme se v prosinci roku 2011 mohli do výměnku nastěhovat.

Mezitím probíhala také obnova památkově chráněného domu. První etapa prací v roce 2010 zahrnovala už zmíněnou opravu střechy. Na ni navázala druhá etapa (2011) se statickým zajištěním stavby (podezdění základů, stažení objektu systémem táhel), rozebráním a novým vyzdáním střední části obvodového zdiva domu směrem do dvora a obvodového zdiva černé kuchyně a dymníku. Ve třetí etapě (2012) byly prováděny další práce v interiéru – např. obnova vnějších a vnitřních omítek a vápenných nátěrů, provedení lokální výměny i celkového ošetření stropních trámů světnice a komor, překlátování uhníklých zhlaví trámů, instalace dubových sloupků pod průvlak ve světnici, položení nové dřevěné podlahy světnice a podlahy ze starých prken v chodbě, ošetření a repase okenních a dveřních výplní, budování komínu a osazení kamen. Většinu z těchto prací prováděli specializovaní řemeslníci sdružení pod hlavičkou *Hliněné stavby Josef Morkus*.¹³ Drobnější dokončovací činnosti pokračující až do roku 2013 už byly opět svépomocné – obnova špalíčkové dlažby v průjezdu, vydláždění černé kuchyně půdovkami a celková obnova interiéru polo-zapuštěné komory včetně opravy záklopového stropu. Obnovu završila stavba repliky pece a kachlových kamen ve světnici v roce 2014. Kamnář a keramik Jiří Jindra navrhl rozměry pece podle otisků odhalených při rekonstrukčních pracích na stěně světnice, kde bylo možné odečíst výšku zařízení, a viditelných ve staré prkenné podlaze, která vloženou částí dávala představu o půdorysu původního tělesa. Výšku a podobu kachlových kamen stanovil hypoteticky podle velikosti kachlů nalezených v zadržkách černé kuchyně. Obnova pece byla financována z velké části prostřednictvím projektu Místní akční skupiny Dolní Pošávi, financovaného z Programu rozvoje venkova Ministerstva zemědělství.¹⁴ Příjemcem dotace už jsme nebyli jako soukromí majitelé, ale byl jím spolek *Krajina a památky*, který jsme založili a který historický dům využívá jako kancelář, zázemí knihovny a různých dalších aktivit (např. jej zpřístupňuje veřejnosti). Kromě samotných budov bylo nutné upravit také okolí domu. V letech 2012, 2015 a 2016 probíhalo postupné dláždění dvora a příjezdové cesty. V roce 2013 obec Zlámanec odstranila nástěnky a plakátovací plochy před domem, vysadila na přilehlých obecních pozemcích trávu, osázela předzahrádku a instalovala lavičku.¹⁵

6. Výměnek po obnově, 2012, foto V. Říhová. *Reservatum rusticum* after the reconstruction. Ausgedinge nach der Erneuerung.

Při obnově jsme směřovali k zachování co největší autenticity stavby. Zmizela sice romantická omšelost, ale díky důrazu na detaily a zpracování se podařilo zachovat ducha místa. Celkové vyznění obnovy usedlosti je poměrně citlivé. Budovy i dvůr si zachovaly malebný ráz i díky tomu, že jsme druhotně uplatnili starší materiál. Například pro pokrytí některých střech jsme používali starou, pouze očištěnou pálenou krytinu, pro interiéry staré dubové trámy. Snažili jsme se též dodržet *oku lahodící* nerovnost omítek plasticky kopírujících povrch stěn z nepálených cihel a kladli jsme důraz na detail. Nakonec totiž i při vši snaze o plastický reliéf stěny či obnovu segmentového záklenku nad oknem vytváří atmosféru místností především recyklované bakelitové vypínače a zásuvky. Některé brutální zásahy v interiéru se nám nechtělo skrývat. Tak zůstaly ve světnici dobře patrné technické detaily protézování zhlaví stropních trámů, které vyznačují barevné rozdíly nenatřených protéz a původních trámů a záklopu se starší vrstvou světle modré barvy.

7. Interiér výměnku po dokončení obnovy, 2012, foto V. Říhová. Interior of *reservatum rusticum* after finishing the restoration. Das Innere vom Ausgedinge nach der Erneuerung.

Klíčové zásady úspěšné obnovy z pohledu finančně nezaopatřeného investora

Základem úspěšné obnovy usedlosti čp. 37 byl především kvalitní projekt zohledňující celou sérii předběžných průzkumů.¹⁶ Samotné provedení stavby z tradičních materiálů, pečlivá práce a především smysl pro detail, dávají stavbě konečný výraz. Pro zdárný průběh prací bylo navíc nutné:

- 1) Komunikace, především s orgány památkové péče, je nutným předpokladem pro dosažení dobrého výsledku prací v prostředí nemovité kulturní památky a zaručuje také podporu při vyřizování dotačních žádostí.
- 2) Recyklace přináší značné finanční úspory, ať jde o využití materiálu z rozebraných částí stavby (např. poničených nepálených cihel na výrobu hliněné omítky, kamene ze stěn jako dlažby či zasazení z části zničené dřevěné podlahy z větší místnosti do menších prostor) nebo získávání materiálu z demolic v blízkém okolí (stropní trámy, nepálené cihly, vypínače).
- 3) Svépomocná práce stejně jako předchozí recyklace

šetří finanční zdroje. Zároveň je nejlepší průpravou pro budoucí péči o stavby, jejichž technologie, struktury a detaily jsou majiteli dobře známé.

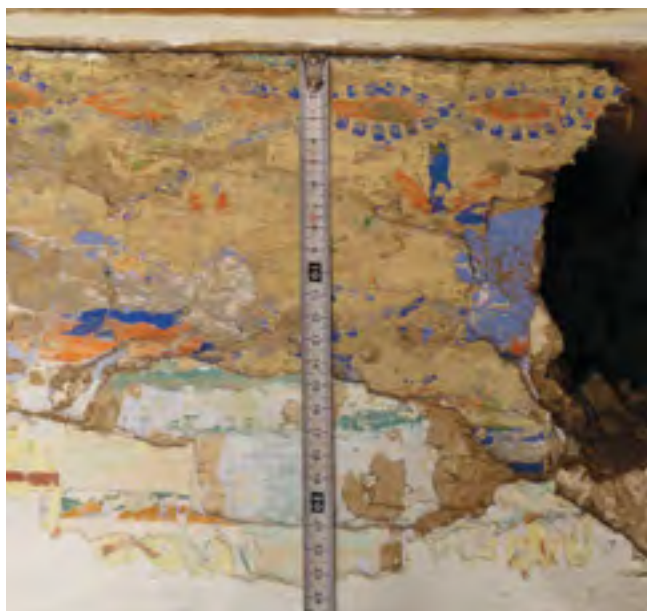
Příkladem za všechny *recyklace*, které by bylo možné při opravě usedlosti uvést, je obnova dlažby dvora. V roce 2010 dvůr pokrýval souvislý travní porost. Pod ním se podařilo najít (vykopat) starší kamennou dlažbu, místy značně poničenou, uloženou přímo na jílovém podkladu. Nepravidelně rozmístěné kameny (droba) dostaly těžkou ránu při manipulaci techniky na dvoře. Nové dláždění jsme sháněli v okolí. Původní kameny nepochybně pochází z těžebních jam v lese za vsí, kde se historicky získával stavební materiál. Na zápraží obytného domu jsme po podezdění základů instalovali původní velké šleďy, z větších kamenů staré zádlažby se ale podařilo vyskládat jen malou část plochy dvora. Další materiál jsme museli získávat postupně a rozličnými způsoby – darem od sousedů a příbuzných ve vesnici (většinou se jednalo o materiál ze zbouraných konstrukcí starších hospodářských budov), jindy těžbou valounů – *placáků* z lesního potoka či z navážek u cest. Část dlažby pochází také

8. Obytný dům – přezdění části obvodového zdiva, 2012, foto V. Říhová. Residential house – re-bricking of a part of the outside walls. Wohnhaus – Wiedervermauern eines Teils vom Umfassungsmauerwerk.

9. Sňh obytného domu – sonda barevných vrstev s dekorem, 2011, foto V. Říhová. Hall of the residential house – probe of colour layers with decor. Flur des Wohnhauses – freigelegte Farbschichten mit Verzierung.

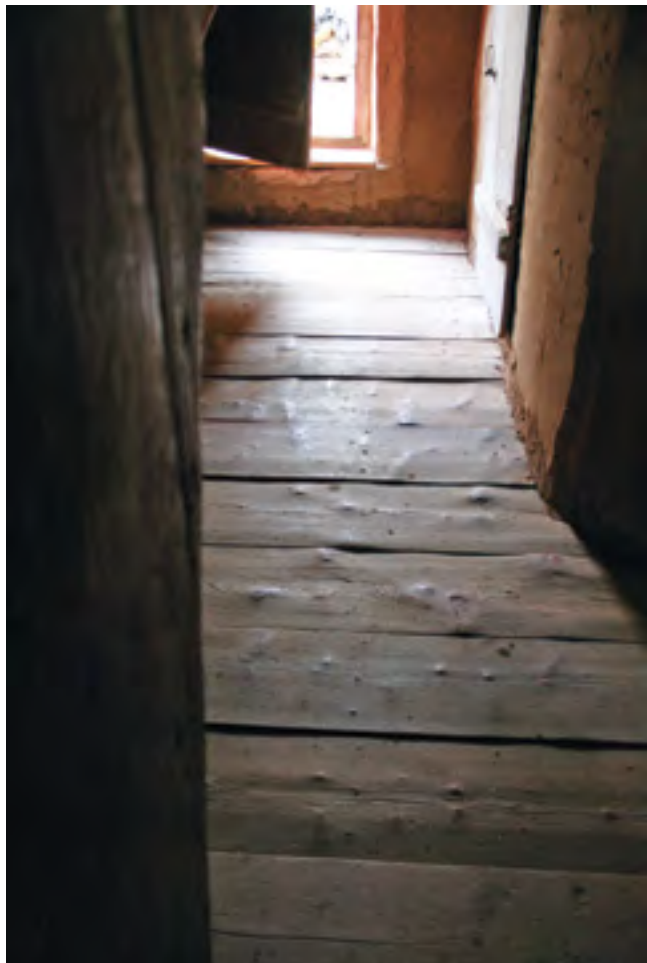
10. Detail instalace táhel při statickém zajištění obytného domu, 2011, foto V. Říhová. Detail of the installation of construction rods during the securing protection of the residential house. Detail der Anbringung von Zugstangen bei der statischen Sicherstellung des Wohnhauses.

z rozebraného pilíře a podezdívky stodoly v sousední vesnici a poslední kameny byly letos vytěženy z rostlé skály narušené při výkopu kanalizace nových domů na okraji vesnice.

Svépomocná práce má jistě význam především jako průprava pro budoucí péči o stavbu. V usedlosti známe dobře každou zeď, víme, jak vypadají základy, jak jsou tvořeny omítky, střechy, kudy vedou rozvody, kdy a jakým způsobem probíhaly jednotlivé stavební práce. Víme, jak se použité materiály chovají za různých podmínek a jaké zásahy je na nich možné realizovat. O vlastní práci nebylo možné uvažovat v případě specializovaných činností (např. u tesařských zásahů, protézování zhlaví trámů, truhlářských prací, výstavbě pece atp.). Ale i u nich je vhodné vidět *pod povrch* činnosti a mít možnost nahlédnout do procesu a postupu prací řemeslníkům *pod rukama*. Je paradoxem obnovy památek, že proti svépomocné práci často stojí pravidla

11. Podlaha síně obytného domu z druhotně využitých prken původní podlahy světnice, 2012, foto V. Říhová. Floor of the residential house hall from secondarily used floorboards of the original sitting room floor. Der Boden vom Flur des Wohnhauses, errichtet unter sekundärer Verwendung der Bretter vom ursprünglichen Boden in der Stube.

financování obnovy. Pokud chce investor získat dotaci z titulů Ministerstva kultury ČR, musí mít pro stavební akci hotový rozpočet od stavební firmy nebo řemeslníka etablovaných v oblasti obnovy památek. Ačkoliv peníze z dotací byly pro obnovu usedlosti čp. 37 podstatnou finanční injekcí, bez níž by obnova nemohla být provedena v krátkém časovém úseku tří let, musíme vyzdvihnout i jiné praktické stránky svépomocné činnosti. Například ji lze lépe naplánovat. Přiznání finanční podpory a s ní související objednávka realizace prací u řemeslníků mohly přijít až v závěru stavební sezóny, bylo nutné je překotně realizovat a v témže roce vyúčtovat.

Závěr

Do stavebních prací obnovy usedlosti jsme se pouštěli s vizí, která se nakonec neuskutečnila. Usedlost jsme svým představám přizpůsobili jen částečně. Postupně si nás sama *vychovala* a *vnutila* nám své vlastní principy užívání, svůj rytmus a svou estetiku. Původní záměr výstavby moderního rodinného domu zabudovaného dovnitř historické konstrukce stodoly ztroskotal na tom, že jsme při obnově výměnku a domu potřebovali kryté skladiště pro stavební materiál. Nerealizovalo se ani zobytnění chlévů, ačkoliv na ně byla vytvořena architektonicky zajímavá studie. Ačkoliv jsme nikdy nepředpokládali, že by nám dlouhodobě stačila k bydlení jedna místnost, žijeme ve výměnku, o němž jsme při nákupu usedlosti na konci roku 2009 prohlásili, že bude poslední budovou, kterou budeme opravovat. Opak byl pravdou. Chátrající výměnkářská chaloupka nás svým stavem *na spadnutí* přinutila, abychom se o ni postarali mezi prvními. Získali jsme malý, ale útulný domov, jehož komfort se výrazně zvýšil, když byla po III. etapě obnovy památkově chráněného domu (2013) hotova tamní světnice, v níž vznikla pracovna s knihovnou, a kterou je možné využívat také jako hostinský pokoj a místo pro aktivity občanského sdružení. Závěrem je možné na základě vlastních zkušeností shrnout, že obnova tradiční venkovské architektury není činností pro lenochy. I bydlení v opravené usedlosti vyžaduje zvýšenou aktivitu a nároky plynoucí nejen z menšího počtu obytných prostor. Historickým budovám obytného domu a výměnku je nutné věnovat častou pozornost, zvláště při opravách drobných poškození vnějšího pláště (upadlé hliněné omítky a vápenné nátěry atp.), které by při neúdržbě hrozily rozrůst se do větších poruch.

12. Dlažba dvora, 2011, foto V. Říhová. Courtyard paving. Pflasterung im Hof.

13. Recyklace starých vypínačů a zásuvek, 2011, foto V. Říhová. "Recycling" of old switches and sockets. Wiederverwertung von alten elektrischen Schaltern und Steckdosen.

Poznámky

- 1 Archiv autorky. ŘÍHOVÁ, Vladislava a BLÁHA, Jiří. *Zlámanec čp. 37, stavebně-historický průzkum*, červen 2010.
- 2 Tamtéž. s. 24–25. Při převodu majetku Josefa Talaše na syna Vincenta v roce 1837 si odstupující hospodář s manželkou vymíňují „freie Wohnung“, v roce 1907 měl nový nabyvatel František Talaš k „výměnické chalupě na dvoře“ přistavět na svůj náklad komoru a chlév pro jednu krávu.
- 3 VÁCLAVÍK, Antonín. *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930.
- 4 KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury*, část pátá, Okres Uherské Hradiště. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody – Muzejní a vlastivědná společnost, 1986.
- 5 Archiv NPÚ ÚOP Zlínského kraje v Kroměříži. Evidenční list nemovité kulturní památky – Zlámanec čp. 37. Zachycení půdorysu domu v měřítku 1 : 200 zhotovil Jaroslav Vajdiš v rámci ateliéru lidové architektury SÚRPMO, byl také autorem textu evidenčního listu. V zaměření zachytil nový stav, ale použil zde tvar původní střechy, kterou znal ze svého staršího plošného výzkumu lidové architektury Slovácka.
- 6 Archiv autorky. Rozhodnutí č. 2974 ze dne 29. 11. 1963.
- 7 Tento zásah do budovy narušil její statickou stabilitu a v dalších letech vedl k deformaci objektu, vyklonění průčelí o cca 15 cm a zřícení jednoho pole stájové klenby.
- 8 Dle vzpomínek paní Jiřiny Malinové, která zde v letech 1959–1960 pracovala jako účetní.
- 9 V roce 2003 byl zhotoven statický posudek konstatující, že praskliny ve zdivu ohrožují existenci objektu. Majitel Jan Masařík v této době jednal s odborem památkové péče o dotaci na opravu střechy.
- 10 Komplexní obnova usedlosti získala v roce 2014 ocenění Lidová stavba roku Zlínského kraje [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.denik.cz/zlinsky-kraj/oceneni-lidova-stavba-roku-ve-zlinskem-kraji-putuje-do-zlamance-20140918-73v2.html>
- 11 Program Fondu kultury Zlínského kraje, Podpora obnovy kulturních památek a památek místního významu.
- 12 *Podpora kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností* [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/podpora-obnovy-kulturnich-pamatek-prostrednictvim-obci-s-rozsirenou-pusobnosti-274.html>
- 13 *Hliněné stavby Josef Morkus* [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.propamatky.info/cs/katalog-sluzeb/zlinsky-kraj/remesla-a-odborne-firmy/hlinene-stavby-josef-morkus/1179/>
- 14 Program rozvoje venkova Ministerstva zemědělství [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.dolni-poolsavi.cz/doc/42/element/496/download>
- 15 Financování těchto aktivit bylo opět podpořeno z projektů Rozvoje venkova Ministerstva zemědělství.
- 16 Typy provedených průzkumů: Stavebněhistorický, restaurátorský průzkum stratigrafie nátěrů a omítek, statický posudek, průzkum stavu dřevěných konstrukcí, geologický průzkum.

14. Celkový pohled na usedlost po dokončení obnovy – vlevo stodola, ve středu obytný dům, vpravo výměnek, 2013, foto V. Říhová. Overall view of the farmstead after the reconstruction – barn on the left, residential house in the middle, *reservatum rusticum* on the right. Gesamtansicht des Bauerhauses nach der Erneuerung – links die Scheune, in der Mitte das Wohnhaus, rechts das Ausgedinge.

Reconstruction of the Farmstead No. 37 in Zlámanec

Vladislava Říhová, Faculty of Restoration, University of Pardubice

Keywords: vernacular architecture, clay house, grant, building renovation

The renovation of a rural building may have various investors – our example presents the approach of an informed private owner who has a relative abundance of time but limited financial resources.

The farmstead No. 37 in Zlámanec (Uherské Hradiště District) was developing from the last third of the 18th century as a complex of buildings clustered at the foot of a hill around an irregular courtyard. The gutter side of the residential house built from unfired bricks with a chamber and a courtyard entry faces the

village square. Deeper in the courtyard, east of the house and nestled into the hillside there is a detached dwelling for retired former owners of the farmstead (*reservatum rusticum*) from the middle of the 19th century built from unfired bricks above the stone construction of a cellar. The opposite western side of the courtyard is enclosed by a barn and cowsheds nestled into the hillside with a covered doorstep built from fired bricks and covered by fired roofing on the saddle roofs, both built after 1935.

From its beginning, the farmstead was passed down from father to son within the Talaš family. The last owner, Josef Talaš, died in the middle of the 1990s. It was during his ownership, in 1963, that the residential house was listed as an immovable cultural monument. The very conservative and undemanding bachelor modernized the complex of buildings only minimally. After his death, the house had deteriorated without any maintenance for more than fifteen years until 2009, when it was bought by Karel and Vladislava Říha.

The new owners started to repair the farmstead in 2010. The residential house had significant structural defects caused above all by faulty roofing and long-term rainwater leakage. The *reservatum rusticum* had the cellar vault caved in and the floor, the wall between the chamber and the hall and a large part of the southern perimeter wall collapsed. The front wall of the cowsheds was inclined with one field of the vault collapsed. In the end, it was the barn that was in the best condition as it only had the roof truss disrupted.

The basic renovation took place in several stages in 2010–2013. The reconstruction of the *reservatum rusticum*, barn, cowsheds and landscaping around the house were financed from the owners' sources. The reconstruction of the residential house, which is a listed monument, was partially supported by grants (The Culture Fund of the Zlín Region, the Ministry of Culture of the Czech Republic). The projects for the reconstruction of the residential house and of the *reservatum rusticum* were prepared by Ivana Žabičková, a specialist in structural defects of unfired masonry buildings. The solution suggested for both buildings consisted in the underpin-

ning of the existing foundations laid on the ground and in fastening of the torn walls by connecting rods. The masonry was taken into pieces and bricked up again in the places of the most serious defects (the southern wall of the *reservatum rusticum*, the central part of the northern wall of the residential house and the perimeter walls of the smoke kitchen and chimney hood). The reconstructed farmstead is used for year-round living (*reservatum rusticum*), as a guest house and office (residential house) and as storerooms (cowshed, barn).

A successful reconstruction of vernacular architecture buildings is based on a quality project, good implementation from traditional materials and particularly on the attention to details, which make the appearance of the whole complete. The following was also necessary for the success of the works on the farmstead No. 37:

1) Communication, primarily with the monument preservation authorities, is a prerequisite for achieving a good result of reconstruction works in the environment of an immovable cultural monument, and it also guarantees a support in the processing of grant applications.

2) Recycling brings significant financial savings in the form of utilisation of material from dismantled parts of buildings (e.g. damaged unfired bricks used to make clay plaster, stone from the walls for paving, or re-laying of a partly damaged wooden floor from a larger room in a smaller one) and from nearby demolitions (ceiling beams, unfired bricks, switches).

3) Self-help work also saves financial means. At the same time, it is the best preparation for the future care for the buildings, as the owners become well acquainted with their technologies, structures and details.

Erneuerung des Bauernhofs Hs.-Nr. 37 in Zlámanec

Vladislava Říhová, Universität Pardubitz (Pardubice), Fakultät für Restaurierung, Lehrstuhl für Humanwissenschaften

Schlüsselwörter: ländliche Architektur, Lehm- und Ziegelmasonry, Subventionen, bauliche Erneuerung

Die Erneuerung eines Dorfhauses kann unterschiedlich finanziert werden – unser Beispiel präsentiert den Zugang eines aufgeklärten Privatbesitzers zur Erneuerung eines ländlichen Bauwerkes, welcher zwar über relativ viel Zeit verfügt, dessen finanzielle Möglichkeiten aber beschränkt sind.

Der Bauernhof Hs.-Nr. 37 in Zlámanec (Zlamanetz, Bezirk Uherské Hradiště/Ungarisch Hradisch) entstand ab dem letzten Drittel des 18. Jahrhunderts als eine Grup-

pe von Bauten, welche am Fuß eines Hügels um einen unregelmäßigen Hof errichtet wurden. Das aus luftgetrockneten Ziegeln erbaute Wohnhaus mit einer Kammer und einer Durchfahrt wendet sich mit seiner Traufseite dem Dorfplatz zu. Östlich vom Wohnhaus, zur anderen Seite des Hofes, ist im Hang ein alleinstehendes, auf einer Konstruktion aus Stein und aus luftgetrockneten Ziegeln gemauertes Ausgedinge aus der Mitte des 19. Jahrhunderts eingesetzt. Eine Scheune und im Hang eingesetzte

Stallungen mit überdachtem Traufengang, gebaut aus gebrannten Ziegeln und versehen mit Satteldächern mit Dachziegeln, schließen die gegenüberliegende Westseite des Hofes ab. Beide Objekte wurden nach 1935 erbaut.

Der Bauernhof wurde seit seiner Entstehung vom Vater der Familie Talaš dem Sohn übergeben. Der letzte Besitzer Josef Talaš verschied Mitte der 1990er Jahre. Zu seinen Lebzeiten wurde 1963 das Haus in die Liste der unbeweglichen Kulturdenkmäler eingetragen. Der Jungeselle war sehr konservativ und anspruchslos, sodass das Gebäudeensemble nur minimal modernisiert wurde. Nach seinem Tod verfiel das Haus mehr als 15 Jahre lang ohne jegliche Pflege, bis es von Karel Říha und Vladislava Říhová im Jahre 2009 erworben wurde.

Die neuen Besitzer nahmen die Instandsetzung des Bauernhofes im Jahre 2010 in Angriff. Das Wohnhaus wies zahlreiche statische Störungen auf, welche insbesondere durch defekte Dachhaut und das langwierige Einfließen des Regenwassers ins Mauerwerk verursacht waren. Das Kellergewölbe, der Boden, die Wand zwischen Stube und Gang, sowie großer Teil der südlichen Außenmauer vom Ausgedinge, waren eingestürzt. Die Stirnwand der Stallungen war gekippt und ein Gewölbejoch der Kappendecke war eingestürzt, sodass sich schlussendlich die Scheune im besten Erhaltungszustand befand, wo „lediglich“ der Dachstuhl beschädigt war.

Die elementare Erneuerung verlief in mehreren Etappen in den Jahren 2010–2013. Die Instandsetzung von Ausgedinge, Scheune, Ställen und die Aufbereitung von der Umgebung des Hauses wurden aus privaten Ressourcen der Besitzer finanziert, die Erneuerung des unter Denkmalschutz stehenden Wohnhauses wurde teils von Subventionen (Kulturfonds des Landkreises Zlín, Ministerium für Kultur der Tschechischen Republik) unterstützt. Die Bauentwürfe zur Erneuerung des Wohnhauses und des Ausgedinges wurden von Ivana Žabičková ausgearbeitet, einer Fachfrau für statische Störungen an Bauten aus luftgetrockneten Ziegeln. Die vorgeschlagene Lösung bestand bei beiden Bauten im Untermauern der bestehenden, auf dem Gelände gelegten, Fundamente und im Zusammenbinden der zerrissenen Wände mit

Zugstangen. Bei den schwerwiegendsten Beschädigungen wurde das Mauerwerk auseinandergenommen und die betroffene Stelle neu ausgemauert (Südseite des Ausgedinges, Mittelteil der Nordwand vom Wohnhaus und Umfassungsmauern der Rauchküche und des Rauchschlotts). Seitdem die Erneuerung abgeschlossen wurde, wird der Bauernhof zum ganzjährigen Wohnen (Ausgedinge), als Gästehaus und Büro (Wohnhaus) und Lagerräume (Stall, Scheune) genutzt.

Die Grundlage für eine erfolgreiche Erneuerung eines ländlichen Hausbaus sind ein hochwertiger Bauentwurf, eine gute Ausführung der erneuerten Teile unter dem Gebrauch von traditionellen Materialien und hauptsächlich ein Sinn für Details, welcher den Gesamteindruck vervollständigt. Für einen erfolgreichen Verlauf der Arbeiten am Bauernhof Hs.-Nr. 37 wurde darüber hinaus Folgendes nötig:

- 1) Kommunikation, insbesondere die Kommunikation mit den Organen der Denkmalpflege, ist eine notwendige Voraussetzung für das Erreichen eines guten Ergebnisses der Erneuerungsarbeiten an einem unbeweglichen Kulturdenkmal und sie gewährleistet auch eine Unterstützung beim Beantragen vom Subventionsgeld.
- 2) Wiederverwertung bringt zahlreiche finanzielle Ersparnisse, etwa wenn es sich nun um den wiederholten Gebrauch von Materialien aus den auseinandergenommenen Teilen des Baus handelt (z. B. beschädigte ungebrannte Ziegel können für die Herstellung des Lehmputzes genutzt werden, mit den Steinen von den Mauern kann der Fußboden belegt werden, der teilweise zerstörte Holzboden in einem größeren Raum kann in einen kleineren Raum versetzt werden) oder wenn das Material von den zum Abriss bestimmten Bauten in der nahen Umgebung gewonnen wird (Deckenbalken, luftgetrocknete Ziegel, Schalter).
- 3) Wenn in Selbsthilfe gebaut wird, werden Finanzen genauso gespart, wie bei der Wiederverwendung von Baumaterial. Zugleich handelt es sich um die beste Vorbereitung auf die künftige Pflege des Bauwerks, denn der Besitzer wird sehr gut über Technologien, Strukturen und Details am Objekt aufgeklärt.

Mravín u Vysokého Mýta – průzkum vesnických staveb aneb co dál?

Mravín u Vysokého Mýta – průzkum vesnických staveb aneb co dál?

Zuzana Vařeková

Klíčová slova: Mravín, plošný průzkum, vesnice, územní plán, obyvatelé vesnice

Předkládaný text shrnuje výsledky plošného průzkumu vesnice realizovaného v Mravíně (okr. Chrudim) v letech 2011–2012¹ a možnosti, jak s těmito výsledky naložit. Jedná se o zajímavou ukázkou, jak může stavebněhistorický průzkum přispět k možnosti trvalé a udržitelné péče o lidové stavby a vesnické celky, které nejsou pod památkovou ochranou. Druhou polovinu textu tvoří stručná ukáзка z provedeného průzkumu, který se snaží představit zjištěné výsledky o urbanistickém a stavebním vývoji vesnice a jejích staveb.

Vesnice Mravín leží 7 km na západ od Vysokého Mýta v geomorfologicky měkce modelovaném terénu v nadmořské výšce 334 metrů nad mořem. Vysokomýtsko patří mezi známou oblast s pozdně středověkými vesnickými domy,² ale především se jedná o region s charakteristickou vesnickou zděnou architekturou převážně z 19. století.³

Mravín představuje kvalitně dochovaný sídlištní útvar reprezentující menší zemědělskou vesnici návesního typu v dochované podobě z 19. století, která dosud nebyla podchycena v žádném ze seznamu hodnotných sídel.⁴ Stavební fond vesnice reprezentuje řada zděných budov pocházejících převážně z 19. století. Nejedná se o výjimečné stavby, ale o běžné hmotově tradiční objekty, které v návaznosti na dochovaný půdorys vesnice vytvářejí velice kvalitní prostředí.

Spolupráce s obyvateli

Zpracování plošného průzkumu vesnice bylo provedeno na vyžádání místními obyvateli, manželi Vinteroými, které k tomuto kroku vedl zájem o historii a touha po nových vědomostech o stavbách a prostředí, ve kterém žijí. Petra a Jaroslav Vinterovi se přistěhovali

1. Mravín (okres Chrudim), současný pohled na severní stranu návsi, 2011, foto Z. Vařeková. Mravín (Chrudim District), present view of the northern side of the village square. Mravín (Bezirk Chrudim), Nordseite des Dorfplatzes von heute.

2. Mravín, srovnání leteckých snímků vesnice z roku 1937 a 2012, archiv Z. Vařeková. Mravín, comparison of aerial photographs of the village from 1937 and 2012. Mravín, Luftaufnahmen des Dorfes vom Jahre 1937 und 2012 im Vergleich.

do vesnice do domu po prarodičích, kde rozvinuli své podnikání v zemědělství a začali se aktivně podílet na společenském a politickém životě vesnice. Zpracování plošného průzkumu, který zahrnuje podrobnou archivní rešerši a terénní průzkum s podrobnou dokumentací všech staveb včetně interiérů, je činnost náročná a zdlouhavá. Neomezený přístup do objektů ve vesnici je klíčový pro zpracování kvalitního průzkumu staveb, ale vlivem změn a nálady ve společnosti představuje obecně problematický požadavek. Majitelé objektů se obávají cizích osob a nechtějí pouštět badatele do svých domů. Proto je pro úspěch průzkumu potřebné mít ve vesnici spřízněné osoby a pokusit se přátelsky si naklonit místní obyvatele, což vyžaduje velkou dávku času, vnímavosti vůči jejich potřebám a *zprostředkování protislužby*, kterou v tomto případě suplují historické informace o jejich domech dohledané v předstihu v archivních pramenech. V případě průzkumu v Mravíně se po několika měsících strávených pochůzkami po vesnici podařilo navštívit téměř všechny stavby, včetně průzkumu interiérů, a navázat s obyvateli přátelské vztahy.

Mezi místními obyvateli se vyskytují i poněkud netradiční majitelé domů, a těmi jsou divadelníci. Ve vesnici dlouhodobě působí divadlo Jülie & spol.,⁵ jehož někteří členové zde natrvalo zakotvili a v létě odsud vyjíždí na cesty po českých vesnicích, při kterých hrají loutkové divadlo nejen pro děti. Divadelníci v čele s Ladislavem Suchochlebem představují hlavní postavy, které se aktivně podílejí na obnově vesnických tradic a vymyšlení různých taškařic (např. založení vesnické hospody U vzduchoplavce, masopust, Mravínské olympijské hry apod.).

Po dokončení průzkumu vesnice byla uspořádána přednáška o historickém vývoji a zástavbě vesnice, která měla velký úspěch, podpořila u místních obyvatel pocit hrdosti a podnítila zájem o historii. Na přednášku byli obyvatelé dlouhodobě zvědaví a divadelníci pro tuto příležitost složili písničku *Mravínské baráky*.

Zájem obyvatel o vesnici podpořený novými znalostmi o hodnotách zástavby se následně přetavil i do založení občanského sdružení Mravín nám, o. s., a píseň *Mravínské baráky* se stala základní písní

3. Mravín, současný pohled na domkářskou zástavbu v západní části vesnice zachycuje domy zleva čp. 9, 10, 11, 2010, foto Z. Vařeková. Mravín, present view of a cottage built-up area in the western part of the village; from the left: houses Nos. 9, 10, 11. Mravín, Häuslerbauten im Westen des Dorfes von heute, zu sehen sind von links die Häuser Nr. 9, 10, 11.

5. Mravín, zahájení masopustní slavnosti před kovárnou čp. 20, rok 2010, foto Z. Vařeková. Mravín, opening of a carnival outside the blacksmith's shop No. 20. Mravín, Eröffnung des Faschingsfestes vor der Schmiede Hs.-Nr. 20.

občanského sdružení. Hlavními představiteli sdružení jsou manželé Vinterovi, kteří nadále pokračují ve sběru historických materiálů pro dějiny vesnice a do budoucna zamýšlí vydat kvalitní publikaci o Mravíně. Ač sami vlastnili již jednu nemovitost, při prodeji historicky zajímavé usedlosti ve vesnici neváhali s její koupí, aby nedošlo k poškození nebo demolici stavby. Jejich záměrem je postupná *památková* obnova stavby a vybudování malého muzea Mravína.

Snahou pracovníků památkové péče je být nápomocní sdružení a obyvatelům a v rámci svých možností pozitivně působit formou přednášek o tradicích a péči o lidové stavby. Lepší poznání obecně umožní lépe porozumět lidovému stavitelství a začít vnímat stavby a sídelní celky jako hodnotné a historicky cenné, což je základem dobré péče o ně. Pozitivní prezentace a zapojení místních obyvatel do aktivního života ve vesnici je tak jedním ze základních kroků, jak se pokusit o zachování genia loci. Po zhodnocení zástavby vesnice a prezentaci vý-

4. Mravín, pohled na západní stranu návsi, kde je v popředí situovaná bývalá kovárna čp. 20, 2010, foto Z. Vařeková. Mravín, view of the western side of the village square with house No. 20, a former blacksmith's shop, in the foreground. Mravín, westlicher Teil des Dorfplatzes, im Vordergrund ist die ehemalige Schmiede Hs.-Nr. 20 zu sehen.

6. Mravín, masopustní průvod kolem nádrže na návsi, 2010, foto Z. Vařeková. Mravín, carnival parade around the village square reservoir. Mravín, Faschingsumzug um dem Speicher auf dem Dorfplatz.

sledků laické i odborné veřejnosti se jako logický krok jeví prohlášení za vesnickou památkovou zónu. Jedná se ovšem o dlouhodobý proces, který představuje zásah do práv vlastníků nemovitostí a kterého se místní obyvatelé prozatím obávají. Přesto s ohledem na hodnoty sídla bylo nanejvýš žádoucí pokusit se o ochranu vesnice. Tato možnost se naskytlá při zpracování územního plánu.

Územní plán vesnice

Zkušenost s devastací a degradující stavební tvorbou na vesnicích od poloviny 20. století dává za pravdu snahám o udržení tradičního vzhledu vesnic. Množina stávajících historických staveb a kvalitních sídelních celků je konečná, tudíž jakýkoliv destruktivní zásah je definitivní ztrátou. *Novostavby* z 19. a začátku 20. století se obvykle nenásilně začlenily do organismu vesnice, což je v očividném protikladu s trendem stavební tvorby

v současné a i nedávné době. Proto je nutné podotknout, že by památková péče, a nejen ona, měla začít uvažovat o způsobech ochrany historických celků, které sice nejsou výjimečné, ale jsou velmi cenné pro udržení specifického tradičního regionálního charakteru venkovského prostředí. Jednu z možností nastavení mantinelů pro rozvoj a přitom zachování vesnice představují územní plány.⁶

V roce 2013 byl zpracováván územní plán vesnice Jenišovice, jejíž je Mravín součástí. Manželé Vinterovi spojili pracovníky památkové péče s urbanistkou zpracovávající územní plán a díky této spolupráci byly do územního plánu zaneseny limity rozvoje vesnice tak, aby byl zachován kvalitní obraz sídla.

V dnešní době je obecně velmi problematický rozvoj výstavby nových objektů mimo intravilán vesnice. V případě Mravína se podařilo upravit územní plán vesnice tak, že byla vymezena pouze jedna rozvojová plocha pro výstavbu jednoho domu, která logicky navazuje na intravilán a je situovaná podél cesty. Jiné rozvojové plochy nebyly akceptovány. V textové části územního plánu je deklarováno: „Je třeba zajistit intaktnost celku z urbanistického a architektonického hlediska, ochranu specifického *genia loci* a uplatnění celku zástavby s dominantou tvrzíště v krajině. Za tímto účelem se pro stabilizované území vymezené tímto územním plánem stanovují specifické podmínky využití. S výjimkou staveb, které budou funkčně doplňovat stavbu hlavní a nelze v zastavěném území (vymezeném tímto územním plánem) umístit nové

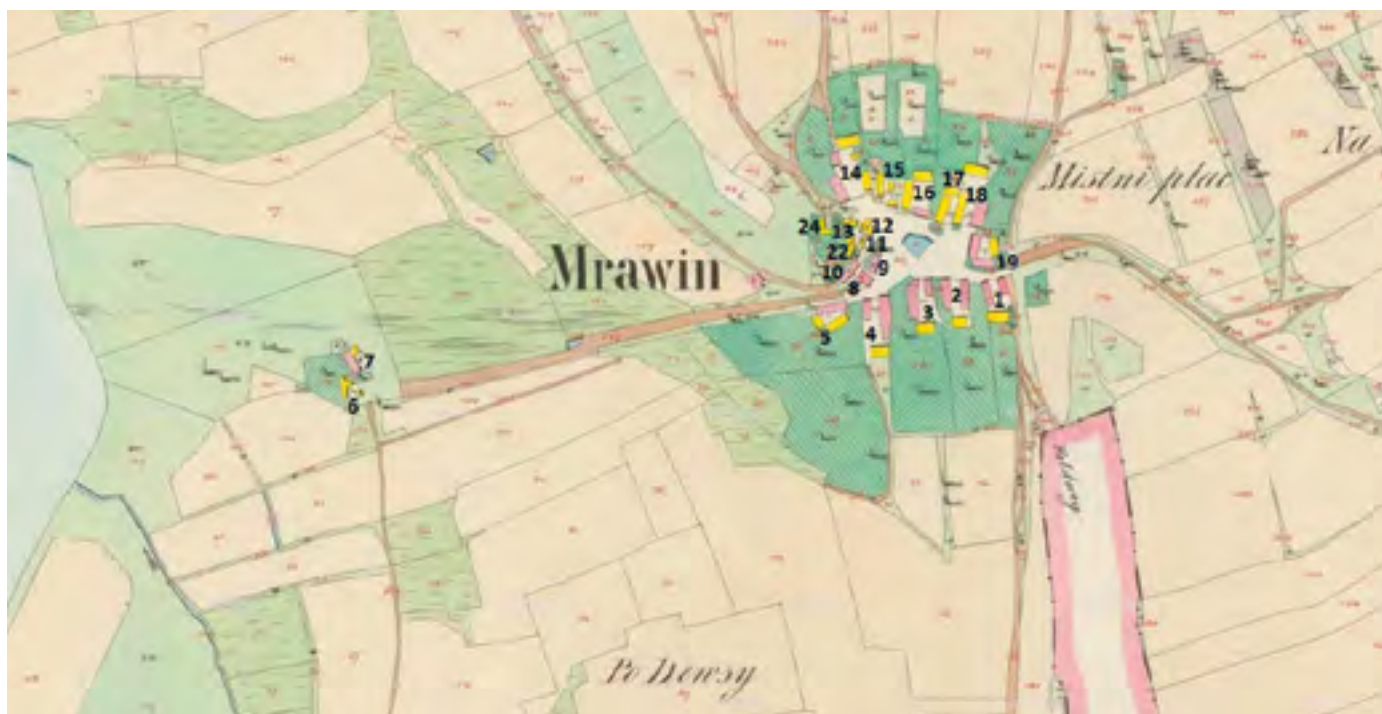
stavby.“⁷ Pro nové stavby je stanoveno omezení podlažnosti a zastavěnosti parcely. Dále je v textové části uvedeno: „V tomto vymezeném území je třeba veškeré změny staveb a změny využití území podřídít hledisku zachování urbanisticko-historických hodnot, které bude sledováno odborným pracovištěm NPÚ.“ Jedná se sice spíše o přání zpracovatelů plánů a zainteresovaných osob a realitu naplňování, či nenaplňování tohoto požadavku ukáže až čas. Stanovenými mantinely jsou obyvatelům, samosprávě a státní správě dány možnosti pro zachování kvality vesnice.

Na základě výše uvedené zkušenosti považují za velice přínosné, aby před zpracováním územních plánů u hodnotných sídel místní obyvatelé, občanská sdružení a samosprávy oslovili odborníky, a zajistili tak zpracování alespoň stručného průzkumu sídla, který stanoví hodnoty a určí limity a možnosti dalšího rozvoje zástavby s ohledem na historický urbanismus a dochované hodnotné stavby. Tento postup lze v současné době považovat za málo pravděpodobný, ale pro udržení obrazu našich vesnic a jedinečného *genia loci* venkova více než žádoucí.

Stručný urbanistický vývoj

Vesnice Mravín je položena na mírně nakloněné plošině k severu při úpatí Vraclavského hřbetu na východě a vrchu Hradisko⁸ na západě. Půdorys vesnice tvoří náves obdélníkového tvaru s usedlostmi uspořádanými

7. Mravín na mapě stabilního katastru z roku 1839, vlevo zachycena část rybníku Mirkovec, archiv Z. Vařeková. Mravín in the map of the 1839 stable Land Registry, with a part of the pond Mirkovec in the left. Mravín im Plan des Stablen Katasters vom Jahre 1839, links ein Teil des Teiches Mirkovec.

po obvodu severní, jižní a východní strany návsi a na západní straně s domkářskou zástavbou⁹. Uprostřed návsi leží vodní nádrž, jejíž dnešní tvar je totožný s tvarem zachyceným na mapě stabilního katastru. Zhruba půl kilometru od návsi jihovýchodním směrem leží enkláva domů nazývaná *Dolní Mravín*, která zřejmě souvisela s rybníkem, který se zde rozkládal v raném novověku¹⁰.

Pozůstatkem středověkého vysazení vesnice je půdorys a tvar návsního jádra, který byl zřejmě pravidelně rozměřen kolem trojstranné obdélné návsi přiléhající otevřenou stranou k úpatí Hradiska. Ze současného půdorysu vesnice je na první pohled patrný návsní typ vesnice, který odpovídá vysazení vesnice ve vrcholném středověku. Dodnes lze při pohledu na zástavbu kolem návsi zřetelně lokalizovat sociální rozložení obyvatel a jejich stavení, kde statky sedláků jsou situované na severní a jižní straně návsi, zatímco na západní straně identifikujeme mladší zástavbu domkářů.

Pro vesnici je dochována souvislá řada pozemkových knih od roku 1571 až do 19. století, a proto lze určit statky, které se ve vesnici nacházely už v předbělohorské době.¹¹ Z pozemkových knih vyplývá, že základní rozvržení usedlostí kolem návsi bylo stejné se stavem, který známe z pozdějších pramenů, i se stavem dnešním. V nejstarší pozemkové knize je evidováno 11 usedlostí; 8 gruntů (čp. 1, 2, 3, 4, 14, 16, 18, 19) a 3 zahradníci (čp. 5, 15, 17).¹² Vývoj vesnice až do začátku 18. století byl pozvolný a ve fázi z roku 1714 byl zachycen stejný počet usedlostí a navíc dvě chalupy podruhů, které prozatím nelze identifikovat kvůli chybějícím archivním podkladům. Tak jako jinde bylo 18. století pro vesnici ve znamení nárůstu chudších chalup a do jeho závěru jich přibýlo celkem 7. Při prvním číslování domů prováděném v roce 1770/1771 stálo v Mravíně 19 čísel popisných a rekonstrukcí prvního okruhu číslování byly zachyceny v jádru vesnice

nové stavby domkářů (čp. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13), které byly situovány převážně na západní straně návsi a v *Dolním Mravíně*. K roku 1788 bylo v Josefském katastru zaznamenáno ještě jedno popisné číslo.¹³ V průběhu 18. století se tedy dotvořil dnešní půdorys vesnice, který byl při pozdějším vývoji již pouze zahušťován. Pozvolný nárůst domů pokračoval i v 19. století, kdy v jeho závěru stálo ve vesnici 28 domů. 20. století do urbanistického vývoje vesnice v podstatě nezasáhlo na rozdíl od obecného vývoje českých vesnic.¹⁴

Rozložení usedlostí, které bylo zachyceno mapou stabilního katastru, bylo ve vesnici řešeno téměř podle shodné typologie. Trojstranný půdorys dvora (popř. dvojstranný) byl uzavřen ohradní zdí s klenutou bránou a brankou při návsi či komunikaci. Jednotlivé objekty dvora usedlosti byly situovány při hranicích stavební parcely vždy s pravidelným pravoúhlým tvarem slučujícím v podélném traktu více jednotlivých funkčních prostor pod jednu střechu. K obytným domům v usedlostech byly paralelně stavěny samostatné výměnky, jejichž existence nebo výstavba je v písmenných pramenech zachycena až v 18. století.¹⁵ Dvory byly uzavírány v zadní části obdélnými roubenými stodolami. Domy a výměnky byly zaznamenány na mapě převážně se štítovou orientací směrem k veřejnému prostranství, což se udrželo až dosud.¹⁶ Usedlosti chalupníků a zahradníků byly nejčastěji stavěny v tzv. hákové dispozici, což představuje úhlově zalomené stavby, kde na domy bezprostředně kolmo navazuje nutné hospodářské minimum.

K celkovému obrazu vesnice náleží kromě intravilánu také extravilán, který je z velké části tvořen navazující plužinou. Ve vesnici zůstaly zachovány záhumenicové zahrady a ovocné sady, navazující na usedlosti v rozsahu zachyceném mapou stabilního katastru,

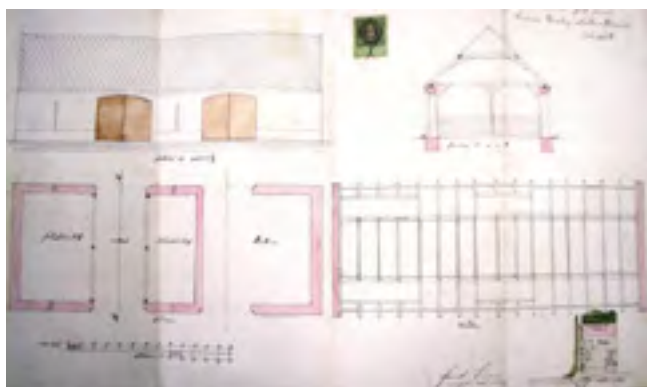
8. Mravín, historická kresba usedlosti čp. 14 z roku 1900, kreslil J. Kubát. Mravín, historical drawing of farmstead No. 14 from 1900. Mravín, historische Zeichnung des Bauernhofes Hs.-Nr. 14 vom Jahre 1900.

9. Mravín, historická fotografie stodoly ze začátku 20. století, fotografie ze sbírky p. Novotného, Mravín čp. 14. Mravín, historical photograph of a barn from the early 20th century. Mravín, historische Fotografie der Scheune vom Anfang des 20. Jahrhunderts.

10. Plán na výstavbu nové stodoly pro Antonína Novotného z Mravína čp. 1, SOkA Chrudim. Plan for the construction of a new barn for Mr Antonín Novotný from Mravín No. 1. Plan für den Neubau einer neuen Scheune für Antonín Novotný aus Mravín Hs.-Nr. 1.

a síť cest, zaznamenaných již mapou prvního vojenského mapování a dochovaných do dnešních dnů téměř beze změn. V terénu zůstaly zachovány i terénní relikty řady prvků souvisejících s tehdejší životem na vesnici, např. hráz po rybníku Měrkovec, historický úvoz směrem do Popovce apod.

Stručný stavební vývoj

Historický stavební fond vesnice reprezentuje řada zděných budov pocházejících převážně z 19. století. Ve vesnici zůstal dochován pouze jeden dům čp. 24 s částí obvodových stěn světnice roubené konstrukce. O stavební činnosti a vývoji domů ve vesnici ve starším období – v 16., 17. i 18. století – toho víme málo, protože starší fáze byla překryta pozdější stavební činností. Cenné informace nám proto poskytují archivní prameny, historické kresby a fotografie. Kresba usedlosti čp. 14 z roku 1900 zachytila dům odpovídající stavební charakteristice pozdně středověkého domu – dům s roubeným předním dílem, zděnou patrovou síní a patrovými komorami.¹⁷ Tyto stavby lze poznat podle specifického uspořádání, které se vyznačuje vysokou roubenou obytnou místností, na kterou navazovaly patrové síně a komory.¹⁸ Obdobnou stavební charakteristiku domů lze předpokládat i u ostatních domů v usedlostech, což nám potvrzují útržkovité zmínky v pozemkových knihách, např. „komora nad síní¹⁹ ... horní komora²⁰...dolní komora²¹...“.

Archivní prameny dosvědčují převažující zastoupení dřevěných konstrukcí u zdejších domů i hospodářských staveb až do začátku 19. století. Mapa stabilního katastru z roku 1839 zaznamenala velké množství staveb značených žlutě, tedy objektů ze spalných konstrukcí, pravděpodobně dřevěných, roubených. Ale i u objektů označených na mapě červeně, tedy nespalných, byla díky archivním pramenům potvrzena roubená konstrukce

11. Stavební plán přestavby světnice a kuchyňské části pro Jana Svatoše, majitele domu čp. 19 v Mravíně, SOkA Chrudim. Building plan for the reconstruction of the sitting room and the kitchen part for Jan Svatoš, the owner of house No. 19 in Mravín. Bauplan für den Umbau der Stube und des Küchenteiles für Jan Svatoš, Besitzer des Hauses Nr. 19 in Mravín.

obvodových stěn. Na mapě stabilního katastru byly zobrazeny i požárně vyhovující stavby, značené červeně, které představovaly zděné přízemní domy z opuky, se sedlovou střechou s polovalbou, lichoběžníkovým štítem a krytým zápražím (čp. 3, 5). Zděné domy první poloviny 19. století byly stavěny s tradiční trojdílnou dispozicí, jednotraktové, komorového typu, s tradičním způsobem vytápění ze síně. Zadní část síně byla celá vyhrazena kuchyňskému provozu nebo zde byla při světnici vyzděna kuchyňská nika s otevřeným ústím dymníku, vynášeným klenutým pasem.

Impulsem ke stavební činnosti v druhé polovině 19. století byly ve vesnici požáry, které vyvolaly přestavbu domů do dnešní podoby. Roku 1864 vypukl ve stodole usedlosti čp. 4 velký požár, který byl větrem rozšířen na usedlosti čp. 16 a 17, které se v popel obrátily,²² a poté byl ve vesnici postaven první patrový dům v zahradnické usedlosti čp. 17.

Kolem poloviny 19. století byl ve vesnici vystavěn typ domu, který lze označit za pozdně klasicistní stavbu (čp. 18 a 27). Typologicky shodný vzhled a dispozice

12. Mapa stavebněhistorického hodnocení Mravína dle stavu průzkumu v roce 2012, doplnění hodnocení Z. Vařeková, vypracoval J. Jaroš. Map of a construction-historical assessment of Mravín based on the 2012 survey. Plan der bauhistorischen Auswertung von Mravín nach dem Stand der Erforschung im Jahre 2012.

domů již svědčí o projektech z rukou školených stavitelů²³ a je zřejmé, že výstavba domů v této době byla podložena stavebními projekty. Výstavba hmotově stejného typu domu, která navazovala na klasicistní přízemní stavby této oblasti, pokračovala až do závěru 70. let 19. století a promítla se i do stavební obnovy v domkářské oblasti, kde v roce 1877 rozsáhlý požár vyvolal výstavbu pěti novostaveb (čp. 8, 10, 11, 12, 13, 22).²⁴ Hmota a dispozice domů byla shodná.

V poslední třetině 19. století přichází do vesnice řada inovací v používání stavebních konstrukcí, jako byla proměna způsobu vytápění a postupné zavádění tahového komínu a sporáků. Výraznou změnou, projevující se ve vzhledu stavby, byl přechod od používání hambalkových konstrukcí krovu k vaznicovým, s čímž souvisela realizace půdních polopater a zrušení tradičního krytého zápraží, které vytvářelo asymetrické nasazení střechy. Stavební činnost v tomto období se zde orientovala na zvětšování úložných a skladovacích prostor, a proto typickou stavbou poslední třetiny 19. století se staly zděné stodoly uzavírající zadní stranu dvora nebo nové stodoly na *zelené louce*.

K roku 1922 si stěžuje ve svých zápiscích František Dobrkovský, mladý majitel usedlosti čp. 18 a v pozdějších letech starosta vesnice, na úroveň bydlení v Mravíně:

*„bytové poměry neodpovídají době, bylo by třeba vše přestavěti k získané suchosti a vzduchosti a světlosti bytů“.*²⁵ První třetina 19. století představovala ve vesnici období rozvoje a rozsáhlejších stavebních obnov domů a celých usedlostí, což souviselo i s obecným ekonomickým vývojem společnosti a hospodaření na vesnicích v této době. Právě usedlost Františka Dobrkovského čp. 18 je ukázkou prosperující usedlosti výrazně modernizované ve 20. a 30. letech 20. století.²⁶

Nejmladší fázi zděných novostaveb domů představují domy na návsi v usedlosti čp. 16 z 30. a čp. 15 ze 40. let 19. století, které potvrzují trvání zažitých a funkčních modelů tradičního stavitelství, jako je hmota, půdorys, trojdílná dispozice domu a situování stavby na parcele, až do poloviny 19. století. I tato relativně mladá stavební vrstva už dnes vykazuje nezpochybnitelné kvality pro tradiční prostředí vesnice a jeho vnímání.

Velká část zástavby vesnice Mravín je v současnosti dochována v autentickém stavu a dílčí nevhodné zásahy jsou rehabilitovatelné. Vesnici zůstala cenná sevřenost s kvalitním dochovaným krajinným rámcem, s volnými zemědělskými plochami, se zahradami, sady a sítí cest. Mravín představuje ukázkou *obyčejné* malé vesnice, která právě svojí *obyčejností* se stává velmi zajímavou vesnicí v regionu a je potřebné se snažit o její zachování.

Ukázka hodnotných staveb a usedlostí

Vybrané usedlosti či domy jsou charakteristickými zástupci výše uvedených etap stavebního vývoje vesnice. Za číslem popisným je uvedena sociální kategorie, protože pro stavební vývoj zástavby naznačuje předpoklad pro vzhled a vývoj usedlosti, domu a užitých konstrukcí. Uvedené sociální kategorie jsou přebrány z duplikátu stabilního katastru.²⁷ Dále jsou vybrány stručné charakteristické informace, které naznačují vývoj stavby, či usedlosti; první zachycení v písemných pramenech, situaci na mapě stabilního katastru, stručnou historii a vývoj a současnou situaci.

Čp. 1, zahradnická usedlost

Usedlost s krčmou²⁸ byla zapsána k roku 1577. Na mapě stabilního katastru jsou zachyceny tři objekty; štítově orientovaný dům a výměnek značený červeně a žlutě značená stodola. V roce 1881 byla schválena výstavba nové stodoly, roku 1883 povolena přestavba domu – hostince.²⁹ Dům v roce 1967 prošel stavební úpravou, při které byla odstraněna fasáda a radikálně přestavěno první patro. Stodola byla odstraněna v roce 1982, výměnek v roce 1995.³⁰

13. Mravín čp. 1, historický snímek z druhé světové války zachycuje průčelí hostince, který byl postaven v roce 1883, fotografie ze sbírky rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21. Mravín No. 1, a historical picture from WWII capturing the facade of the inn built in 1883. Mravín Hs.-Nr. 1, die historische Aufnahme aus dem Zweiten Weltkrieg zeigt die Hausfront der im Jahre 1883 erbauten Gastwirtschaft.

Dnes z usedlosti zůstal stát pouze patrový dům štítové orientace směrem ke komunikaci a doplněný klenutou bránou.

Čp. 3, selská usedlost

Usedlost zapsána v roce 1568. Na mapě stabilního katastru jsou zachyceny tři objekty, štítově orientovaný dům a výměnek značené červeně, žlutě značená stodola. V roce 1930 byl výměnek a dům přestavěn,³¹ výměnek upraven v roce 1980.³²

Selská usedlost situovaná v jižní návěsí frontě představuje trojstranný dvůr, uzavřený v předním průčelí pilířovou bránou a brankou. Obytný dům i výměnek jsou štítově orientace směrem k návsi, zadní část dvora uzavírá zděná stodola z poslední třetiny 19. století. Dům i výměnek byl postaven v první polovině 19. století

14. Stavební plán průčelí domu v usedlosti čp. 2, SOkA Chrudim. Building plan of the house facade of farmstead No. 2. Bauplan der Hausfront vom Bauernhof Hs.-Nr. 2.

15. Mravín čp. 3, pohled na průčelí usedlosti situované na jižní straně návsi, 2010, foto Z. Vařeková. Mravín No. 3, a view of the facade of a farmstead situated in the southern part of the village square. Mravín Hs.-Nr. 3, Fassade eines Gehöftes im Süden des Dorfplatzes.

a v následujících desetiletích proběhly stavební úpravy; dochovaná černá kuchyně a originální výmalba světnice z 30. let 20. století.

Čp. 10, domkář

Dům byl poprvé zachycen při prvním číslování roku 1770/1. Na mapě stabilního katastru je zaznamenán jeden objekt značený červeně. Roku 1877 dům shořel³³ a byl postaven nově na shodném půdorysu.

Dům je situován v západní části vesnice a představuje stavení hákového půdorysu s okapově orientovaným domem, k jehož zadnímu dílu je přistavěna zděná stodůlka.

Čp. 18, selská usedlost

V roce 1577 je zapsána selská usedlost. Na mapě stabilního katastru jsou zachyceny čtyři objekty, dům značen červeně, hospodářské křídlo, stodola a sušárna ovoce žlutě. Usedlost byla zabrána JZD v druhé polovině 20. století.

Selská usedlost situovaná v severní návěsí frontě. Jedná se o čtyřstranný dvůr, uzavřený v předním průčelí pilířovou bránou. Dům v usedlosti byl postavený v roce 1861 jako zděný přízemní dům s navazujícími chlévy a v rámci modernizace usedlosti po roce 1926 byly přední dva díly domu odstraněny a postavena nová patrová část (sklep a část obvodového zdiva přízemí zachovány ze staršího domu). Při čelní straně návsi je situována zděná patrová sýpka z 3. čtvrtiny 19. století, kolmo na sýpku navazuje hospodářské křídlo modernizované ve 30. letech 20. století.³⁴ Zadní stranu dvora uzavírá stodola vystavěná v 3. čtvrtině 19. století.

Čp. 20, kovárna

Roku 1894 bylo povoleno Josefovi Šišánovi provozovat živnost kovářskou a podkovářskou při čp. 12, pro ni bylo vedle domu postaveno nové stavení bez čp.³⁵ Kovárna byla v roce 1927 přestavěna na výminek a zřejmě v této době obdržela čp. 20.³⁶

Samostatně stojící zděná patrová stavba s valbovou střechou situovaná v západní části návsi. Na původní funkci kovárny upozorňují cihelné pasy v pravé části stavby, které otevíraly prostor do exteriéru, a za nimi se nacházel prostor pro kování koní.

Čp. 25, chalupnická usedlost

Chalupa byla poprvé zachycena v Josefském katastru v roce 1788.³⁷ K roku 1848 je uvedeno, že byl v chalupnické usedlosti vystavěn domek.³⁸ V roce 1869 postaveny kolmo

nad přední díl domu nové chlévy s průjezdem do dvora. Roku 1906 byla povolena výstavba stodoly za domem.³⁹

Chalupnické stavení představuje trojbokou usedlost s přízemním zděným domem štitové orientace, kolmo na přední část domu je postavena kolna s chlévy a kolmo na zadní část domu situováno hospodářské křídlo, za domem samostatně stojící stodola. Dům byl do dnešní podoby zřejmě vystavěn ve 40. letech 19. století. Chlévy s průjezdem postavené po roce 1869 byly stavebně upraveny v 1. třetině 20. století (nové zaklenutí, nová střešní konstrukce).

Závěrem

Předložený příklad vesnice a přístupu obyvatel (především manželů Vinterových) by mohl sloužit jako pozitivní vzor pro jeden ze způsobů udržení tradičního prostředí vesnice. Základním předpokladem je zájem ze strany obyvatel nebo alespoň části z nich. Prozatím není kvůli obavám obyvatel z památkové ochrany jisté, zda Mravín bude prohlášen za vesnickou památkovou zónu, je ale nepochybné, že jako jedna z mála našich vesnic má položené předpoklady k zachování vesnice jako celku i jednotlivých staveb. Tyto předpoklady jsou zakotveny v územním plánu, což je klíčový dokument pro rozvoj vesnice, a především jsou zasety v srdcích a povědomí vlastníků domů.

Poznámky

1 Plošný průzkum vesnice Mravín vznikl v rámci plnění výzkumného úkolu cíle Národního památkového ústavu *Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře*, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace. Výsledky jsou shrnuty ve zprávě uložené v NPÚ ÚOP Pardubice, VAŘEKOVÁ, Zuzana. *Plošný průzkum vesnice Mravín*. Pardubice: Národní památkový ústav, 2012. Výsledky průzkumu byly publikovány VAŘEKOVÁ, Zuzana. Plošný průzkum vesnice Mravín. *Průzkumy památek*. 2013, II, s. 67–82.

2 ŠKABRADA, Jiří (ed.). *Vesnický dům 16. a 17. století*. Praha: České vysoké učení technické, 1992.

3 Vysokomýtsko je specifický region se stavební kulturou, která náleží k typu domu českomoravského pomezí, viz ŠTĚPÁN, Luděk a KŘIVANOVÁ, Magda. *Lidové stavitelství východních Čech*. Hradec Králové: Garamon, 2001. Podrobněji o stavební tradici dané oblasti viz URBÁNEK, Radim. *Dřevo, hlína opuka. Stavitelství na Vysokomýtsku*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum, 2004.

4 Základní soupis hodnotných vesnických sídel je uveden v publikaci KUČA, Karel a KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Praha: Státní ústav památkové péče, 2000.

5 Divadlo představuje pražsko-královéhradecké uskupení v sestavě Jaroslav Chmelík, Jan Freiburg, Jiří Šilhán, František

16. Mravín čp. 3, pohled na zazděná ústí obslužných otvorů (zleva kamna, pec) pod dymníkem v kuchyňské nische v zadní části síně, 2011, foto Z. Vařeková. Mravín No. 3, view of the bricked up utility holes (from the left: stove, oven) under the chimney hood in the kitchen niche in the rear part of the hall. Mravín Hs.-Nr. 3, vermauerte Wandöffnungen vom Ofen unter dem Rauchschlot in der Küchennische im hinteren Teil des Hausflurs.

19. Mravín čp. 18, historický snímek z poloviny 20. století zachycující průčelí usedlosti po modernizaci v 30. letech 20. století, fotografie ze sbírky rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21. Mravín No. 18, historical picture from the middle of the 20th century depicting the facade of the farmstead after modernisation in the 1930s. Mravín Hs.-Nr. 18, historische Aufnahme vom Mitte des 20. Jahrhunderts zeigt die Hausfront des Bauernhofes nach der Modernisierung in den 1930er Jahren.

17. Mravín čp. 10, pohled na průčelí domu domkáře, postaveného po požáru v roce 1877, 2011, foto Z. Vařeková. Mravín No. 10, view of the facade of a cottager house built after the 1877 fire. Mravín Hs.-Nr. 10, Fassade eines nach dem Brand im Jahre 1877 gebauten Häuslerhauses.

18. Mravín, historický snímek domu čp. 18 ze začátku 20. století, fotografie ze sbírky rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21. Mravín, historical picture of house No. 18 from the early 20th century. Mravín, historische Aufnahme des Hauses Nr. 18 vom Anfang des 20. Jahrhunderts.

20. Mravín čp. 18, detail štukové výzdoby fasády sýpky, šambrána okenního otvoru v patře dochované na dvorní štítové straně ze závěru 19. století, 2011, foto Z. Vařeková. Mravín No. 18, detail of the stucco decoration of the granary facade; the chambranle of the upstairs window on the court gable wall is preserved from the late 19th century. Mravín Hs.-Nr. 18, Detail des Stuckschmucks von der Speicherfassade, die Fensterumrahmung im ersten Stock auf der Hofgiebelfront stammt aus dem Ende des 19. Jahrhunderts.

21. Mravín čp. 20, pohled na vstupní stranu, 2011, foto Z. Vařeková. Mravín No. 20, view of the entrance side. Mravín Hs.-Nr. 20, Eingangsseite.

Watzl a další, kteří spolu od 80. let 20. století hrají a realizují letní putování s divadlem.

6 Na ochranu kulturních hodnot v území, které nejsou prohlášeny k ochraně podle památkového zákona, pamatuje v několika ustanoveních zákon č. 183/2006 o územním plánování a stavebním řádu. §18 mezi cíli územního plánování ukládá ve veřejném zájmu chránit a rozvíjet hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Mezi úkoly územního plánování v §19 zákon ukládá zejména: *stanovovat urbanistické, architektonické a estetické požadavky na využívání a prostorové uspořádání území a na jeho změny, zejména na umístění, uspořádání a řešení staveb; stanovovat podmínky pro provedení změn v území, zejména pak pro umístění a uspořádání staveb s ohledem na stávající charakter území.* Vyhláška 500/2006 Sb. o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti v Příloze 7.I. stanovuje mezi dalšími náležitostmi územního plánu obsah částí: *koncepce rozvoje území obce, ochrany a rozvoje hodnot; případně umožňuje vymezení architektonicky nebo urbanisticky významných staveb, pro které může vypracovávat architektonickou část projektové dokumentace jen autorizovaný architekt*. Na zapracování podmínek ochrany hodnot v území do územního plánu navazují další ustanovení stavebního zákona k rozhodování v území – v rámci územního řízení stavební úřad posuzuje soulad záměru s cíli a úkoly územního plánování, zejména s charakterem území, s požadavky na ochranu architektonických a urbanistických hodnot v území (§90). Stavební úřad tedy má pravomoc posoudit navržené úpravy nejen s ohledem na obecné požadavky na výstavbu, ale také s ohledem na hodnoty uvedené v územním plánu.

7 REGIO, projektový ateliér s.r.o. *Územní plán Jenišovice, místní část Mravín*. vydáno prosinec 2013, účinnost od 17. 2. 2014 [cit. 1. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.chrudim.eu/uzemne-planovaci-dokumentace/jenisovice.html>.

8 V literatuře z 30. let 20. století je zachyceno tvrziště na vrchu nad vesnicí, viz LEHKÝ, František a kol. Vysokomýtsko.

22. Mravín čp. 25, pohled na průčelí chalupnické usedlosti, 2011, foto Z. Vařeková. Mravín No. 25, view of the facade of a cottager house. Mravín Hs.-Nr. 25, Hausfront des Gehöfts von einem Chalupner.

Vlastivědné čtení o okrese Vysokomýtském a Skutečském. Vysoké Mýto: Vlastivědná komise školního okresu vysokomýtského, 1931, s. 78. Lokalita je prohlášena jako kulturní památka s předpokladem hradištní, či středověké polohy, který je založen na sběru archeologického materiálu, viz Archiv NPÚ ÚOP Pardubice, Karta památky; Jiná zmínka v literatuře ani v písemných pramenech prozatím nebyla nalezena.

9 Intravilán vesnice zachycen ve shodné podobě na mapách stabilního katastru (císařský otisk, indikační skica) [cit. 20. 9. 2012]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=c4871-1

10 K roku 1623 během pobělohorských přesunů majetku je uveden na panství Košumberk 5 rybníků. Jeden z nich nese název Mirkovský, viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého I*. Praha, 1882, s. 101.

11 Identifikaci provedla Z. Vařeková na základě těchto archivních pramenů: Národní archiv Praha, Berní rula, Chrudimsko sv. 13., inv. č. 13; Národní archiv Praha, Tereziánský katastr, panství Chroustovické, inv. č. 1181; Národní archiv Praha, Josefský katastr, inv. č. 1360, kt. 560; Národní archiv Praha, Duplikát Stabilního katastru, inv. č. 1373, kt. 621; Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 175 (z let 1578–1620), kn. 169 (z let 1696–1788), kn. 147 (z let 1791–1850), kn. 184 (z let 1571–1720), kn. 185 (z let 1666–1692); MATUŠÍKOVÁ, Lenka a PAZDEROVÁ, Alena (eds.). *Soupis obyvatel podle víry z roku 1651, Chrudimsko, svazek 1*. Praha: Státní ústřední archiv, 2000.

12 Státní oblastní v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 175.

13 Národní archiv Praha, Josefský katastr, inv. č. 1360, kt. 560.

14 V zahradě usedlosti čp. 18 byl v letech 1939–1940 vystavěn deputátní domek, v 2. polovině 20. století proběhly přestavby dvou stodol na rodinné domy a došlo ke zbourání výměnku a stodoly v usedlosti čp. 1.

15 Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 147, 169.

- 16 Bez prohloubení archivního průzkumu nebo archeologického výzkumu nelze jednoznačně konstatovat informace ohledně situování staveb vůči návsi ve starším období. DOHNAL, Martin. *Historická kulturní krajina v novověku: vývoj vsi a plužiny v Borovanech u Bechyně*. Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2003, s. 37. Zde je prokázána výrazná stavební diskontinuita v 17. století, posuny domů i usedlostí a oboustranné změny orientací domů.
- 17 Obrázek je majetkem pana Novotného, Mravín čp. 14.
- 18 Na Vysokomýtsku a blízkém Litomyšlsku se dochovalo několik příkladů domů, které náleží k nejstarší vrstvě vesnických pozdně středověkých roubených domů na našem území. ŠKABRADA, Jiří. K charakteru výstavby vesnického domu 16. a 17. století v Čechách. In: ŠKABRADA, Jiří (ed.). *Vesnický dům v 16. a 17. století*. Praha: ČVUT, s. 166; SYROVÍ, Zuzana a Jiří. *Od poslední (?) jizby k první (?) světnici (na Vysočině)*. In: ŠKABRADA, Jiří (ed.). *Vesnický dům v 16. a 17. století*. Praha: ČVUT, s. 111–129.
- 19 Dům v usedlosti čp. 3, r. 1779, čp. 14 r. 1788. Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 169.
- 20 Dům v usedlosti čp. 4, r. 1788. Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 169.
- 21 Dům v usedlosti čp. 17, r. 1817. Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 147, f. 38.
- 22 Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Mravín, inv. č. 1, kt. 2, nefol.
- 23 ŠKABRADA Jiří a EBEL, Martin. *Původní plánová dokumentace lidové architektury*. Praha: ČVUT, 1996, s. 76–91.
- 24 Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Mravín, inv. č. 1, kt. 2, nefol.
- 25 Zápisky Františka Dobrkovského, 1922–1948, v majetku rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21, nefol.
- 26 Mladý František Dobrkovský prováděl postupnou přestavbu usedlosti a zavedl ve svém hospodaření některé technické inovace, které mu pomohly k úspěchu. Specializoval se na rané brambory, které dovážel až do Pardubic. Důmyslně využil teplého vzduchu z chléva, který vedl vzduchovými kanály do prostoru, který sloužil ke klíčení brambor. Rozvoj hospodaření byl násilně přerušen na začátku 50. let.
- 27 Národní archiv Praha, Duplikát Stabilního katastru, inv. č. 1373, kt. 621.
- 28 Krčma zde fungovala nepřetržitě až do poloviny 20. století. V 17. století zde byla zaznamenána kovárna. Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 175, f. 527.
- 29 Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Mravín, inv. č. 25, kt. 2, nefol.
- 30 Obecní úřad Jenišovice, složka Mravín čp. 1, nefol.
- 31 Zápisky Františka Dobrkovského, 1922–1948, v majetku rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21, nefol.
- 32 Informace poskytnuté panem Nekvindou st., majitelem usedlosti, srpen 2012.
- 33 Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Mravín, inv. č. 1, kt. 2, nefol.
- 34 Zápisky Františka Dobrkovského, 1922–1948, v majetku rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21, nefol.
- 35 Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Mravín, inv. č. 1, kn. 1, nefol.
- 36 Zápisky Františka Dobrkovského 1922–1948, v majetku rodiny Dobrkovských, Mravín čp. 21, nefol.
- 37 Národní archiv Praha, Josefský katastr, inv. č. 1360, kt. 560.
- 38 Státní oblastní archiv v Zámrsku, Pozemkové knihy při okresním soudu Vysokého Mýta, kn. 147, f. 215.
- 39 Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Mravín, inv. č. 25, nefol.

Mravín near Vysoké Mýto – Village building survey, or How to go on?

Zuzana Vařeková, National Heritage Institute, Pardubice Regional Office

Keywords: Mravín, general survey, village, local plan

The present article summarizes the results of a general survey of a village and presents an example of how such results can be used to ensure permanent and sustainable care for rural complexes that are not under heritage protection.

The village of Mravín is a well-preserved unit representing a smaller agricultural settlement in a form preserved from the 19th century, which has not been captured in any of the lists of valuable settlements as yet. It is an example of a “ordinary” small village that has become interesting within the region precisely for its ordinariness.

The medieval origin of the village is reflected in the ground plan and the shape of the village core, which was probably measured out regularly around a trilateral rectangular village square that abutted by the open side on the foot of the hill Hradisko in a setting typical of the High Middle Ages. A continuous set of Land Registry books from 1571 until the 19th century has survived for the village. They imply that the basic arrangement of farmsteads around the village square in the period before 1620 was identical with the arrangements known from later sources and with today’s situation. Eleven households were recorded in the Land Registry book as of 1571: 8 full farmsteads (Nos. 1, 2, 3, 4, 14, 16, 18, 19) and three smaller, so-called “gardener houses” (Nos. 5, 15, 17). As of 1714, there was the same number of households plus two cottages of farm labourers. An increase in poorer cottages was not registered until the reconstruction of the first numbering circuit in 1770/1771, when there were 19 house numbers, and nine more houses were built until the beginning of the 20th century. An archival survey has proved that the structure of farmsteads registered in the period before 1621 has remained unchanged to this day. The creation of the village ground plan has been completed by the second third of the 18th century and was only densified later.

We know little about the building activities and the development of houses in the village in earlier periods such as the 16th, 17th and 18th centuries, because the earlier phase was overlapped by later building activities. The 1839 stable Land Registry map shows many buildings in yellow, which indicates flammable wooden and

timbered constructions. Buildings with satisfactory fire protection, marked in red, also appear, however. Brick houses from the first half of the 19th century were built with a traditional three-part disposition: single-wing, of a chamber type, with the traditional indirect heating system from the hall.

A fire was an impulse to the building activities of the second half of the 19th century. Single-storey brick houses of the same type were built in the village at that time; in terms of the mass, they can be described as classicistic buildings. New building innovations appeared in the last third of the 19th century. The most significant of them was a change in the way of heating and cooking and a change in the roof truss structure, which reflects in the appearance of the house. Building renovation and house construction continued in the first half of the 20th century.

A survey of the village was followed by a lecture that supported the feeling of pride among the local people and stimulated their interest in history. Local theatre actors composed a song named “*Mravínské baráky*” (Mravín Houses) for the occasion, and the Civic Association “Mravín nám” (Mravín for Us), aimed at the development of the village, was established subsequently.

The declaration of the village as a rural conservation zone seems to be a logical step following the assessment of the building development and the presentation of the results to the general and the professional public. However, this is a long-term process that would interfere with the property rights of the local people, and the locals are afraid of it for the time being.

An opportunity to protect the settlement appeared in 2013, during the preparation of the local plan for the village, in the form of cooperation with the authors of the plan on setting the limits of development in order to prevent damaging the image of the village by modern construction activity.

Mravín is one of the few villages that meet the preconditions for the preservation of the settlement as a whole. These preconditions have been not only embodied in the local plan but above all sowed in the hearts and the awareness of the individual house owners.

Mravín nahe Vysoké Mýto – Die Erforschung von Dorfbauten oder wie geht es weiter?

Zuzana Vařeková, Nationalinstitut für Denkmalpflege, Zweigstelle in Pardubitz (Pardubice)

Schlüsselwörter: Mravín, Raumforschung, Dorf, Regionalplanung

Dieser Artikel fasst die Ergebnisse der Erforschung eines Dorfraumes zusammen und stellt somit ein Beispiel dar, wie die Ergebnisse dieser Untersuchung zur Gewährleistung einer dauerhaften und nachhaltigen Pflege von Dorfensembles zu nutzen sind, welche unter keinerlei Denkmalschutz stehen.

Das Dorf Mravín stellt eine sehr gut erhaltene Siedlungsformation dar. Es handelt sich um eine kleinere landwirtschaftliche, noch in ihrem Aussehen aus dem 19. Jahrhundert erhalten gebliebene Ansiedlung, welche noch in keine Liste der wertvollen Siedlungen eingetragen wurde. Es geht um ein Beispiel eines „gewöhnlichen“ Kleindorfes, welches gerade durch seine „Gewöhnlichkeit“ zu einem der interessantesten Dörfer in der Region wird.

Der Grundriss, sowie die Form des Ansiedlungskernes um den Dorfplatz, stammen noch aus der Zeit der mittelalterlichen Gründung. Dieses Gebiet wurde wohl um einen dreiseitigen, länglichen Dorfplatz, welcher sich mit seiner offenen Seite an den Fuß einer Burgstätte schmiegte, regelmäßig ausgemessen, was der Gründung im Hohen Mittelalter entspricht. Vom Jahre 1571 bis in das 19. Jahrhundert ist das Dorf in einer kontinuierlichen Reihe von Grundbüchern greifbar. Aus ihnen geht hervor, dass die Grunddisposition der um den Dorfplatz gruppierten Bauernhöfe in der vorbarocken Zeit mit dem Zustand übereinstimmte, welcher sowohl aus jüngeren Quellen bekannt ist, als auch mit dem von heute. Zum Jahre 1571 zeichnete das Grundbuch 11 Höfe auf: 8 Bauer (Hs.-Nr. 1, 2, 3, 4, 14, 16, 18, 19) und drei Gärtner (Hs.-Nr. 5, 15, 17). Dieselbe Anzahl von Gehöften wurde auch zum Jahre 1714 erfasst, dazu kamen aber zwei Häuser von Instleuten hinzu. Erst die Rekonstruktion der ersten Hausnummerierung vom Jahre 1770/1771 zeigte einen Zuwachs von ärmeren Häusern. Damals standen im Dorf 19 Hausnummern, bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts wurden weitere neun Häuser erbaut. Die Erforschung des Archivmaterials konnte beweisen, dass die Struktur der Bauernhöfe in der Zeit vor 1620 bis zu heutigen Tagen unverändert erhalten blieb. Die Gestaltung des Dorfgrundrisses wurde im zweiten Drittel des 18. Jahrhunderts vollendet, später verdichtete sich lediglich die Bebauung.

Man weiß nur wenig über die Bautätigkeit und die Entwicklung der Häuser im Dorf in der Frühzeit, d. h. während des 16., 17. wie auch des 18. Jahrhunderts. Diese ältere Phase wurde nämlich durch die spätere Bautätigkeit überdeckt. Im Plan aus dem Stablen Kataster

vom Jahre 1839 sind viele Bauten gelb eingezeichnet, es handelte sich also um Objekte aus Brennstoffen, um Holz- und Blockbauten. Man findet aber auch in Rot dargestellte, brandsichere Bauten vor. Die gemauerten Häuser aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts sind traditionelle in der Grunddisposition dreiteilige, einbündige Wohnspeicherhäuser mit Hinter- und Vorderladeröfen.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts gaben zahlreiche Brände den Anstoß zur Bautätigkeit. Im Dorf wurden in dieser Zeit erdgeschossige, gemauerte Bauten gleichen Typs errichtet, welche man stilistisch dem Klassizismus zuschreiben kann. Im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts kamen Bauinnovationen auf, zu den wichtigsten gehörten Änderungen in der Art der Beheizung sowie des Kochens und die Verwandlung der Dachstuhlkonstruktion, welche freilich auch das Aussehen des Hauses beeinflusste. In der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts setzten sich die bauliche Erneuerung und der Hausbau kontinuierlich fort.

Nach dem Abschluss der Forschungsarbeiten im Dorf wurde ein Vortrag gehalten, der bei den Dorfbewohnern ihren Stolz und das Interesse für die Dorfgeschichte stimulierte. Die einheimische Theatergruppe komponierte zu diesem Anlass ein Lied namens „Mravíner Häuser“, daraufhin wurde eine Bürgerinitiative „Mravín uns“ gegründet, die sich um die Entwicklung des Ortes bemüht.

Nachdem der Wert der Dorfbauung festgelegt und die Ergebnisse der breiten, sowie Fachöffentlichkeit, präsentiert worden sind, scheint es der nächste logische Schritt zu sein, das Dorf zu einer Denkmalzone zu erklären. Dies stellt aber einen langwierigen Prozess dar, welcher mit Eingriffen in die Rechte der Immobilienbesitzer verbunden ist und vor welchem sich deshalb die Dorfbewohner vorerst fürchten.

Im Jahre 2013, als der Gebietsplan ausgearbeitet wurde, ergab sich im Rahmen der Bemühungen, dem Dorf mindestens einen gewissen Schutz zu gewährleisten, die Gelegenheit, sich an der Vorbereitung des Planes zu beteiligen und zusammen mit dessen Bearbeitern Grenzen und Limits der Siedlungsentwicklung so setzen, dass das Dorfbild nicht durch Neubauten gestört wird.

Mravín erfüllt als eines von wenigen Dörfern die Voraussetzungen, dass die Siedlung als Ganzes erhalten bleibt. Diese Voraussetzungen sind zwar im Gebietsplan festgeschrieben, aber sie gewannen insbesondere in den Herzen und im Bewusstsein der einzelnen Hausbesitzer ihren festen Platz.

Koncepce udržitelné péče a prezentace lidového kulturního dědictví českomoravského pomezí – obec Trstěnice

Koncepce udržitelné péče a prezentace lidového kulturního dědictví českomoravského pomezí – obec Trstěnice

Jiří Kmošek, Zuzana Křenková, Vojtěch Kmošek, Jan Kraut

Klíčová slova: Trstěnice, udržitelná péče, prezentace, usedlost, kulturní dědictví, lidová architektura, lidová kultura

Koncepce udržitelné péče a prezentace kulturního dědictví venkova českomoravského pomezí je součástí širší platformy aktivit, které si kladou za cíl vytyčit možnosti, jakými mohou být v budoucnu obnovovány, využívány, chráněny a prezentovány unikátní doklady kulturního dědictví doložené a předávané ve vesnickém prostředí regionu. Úkolem projektu *Záchrana a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí*, jehož segment představuje předložená koncepce, je vytvořit funkční modely pro soubor jmenovaných činností.

Na počátku projektu stál soubor bezprostředně ohrožených památek lidové architektury – roubený dům a polygonální stodola usedlosti čp. 97 v Čisté, roubený

dům čp. 2 v Trstěnici – a intenzivní snaha o jejich bezprostřední záchranu. Aktivity, zahájené v závěru roku 2014, směřovaly k podrobné dokumentaci a průzkumu všech objektů.¹ V létě roku 2015 se pozornost soustředila k zajištění staveb v Čisté, přípravě a realizaci jejich transferu, který byl jedinou cestou pro jejich zachování. Dokumentační, výzkumné i stavební aktivity koncentrované na vybrané stavební památky probíhaly souběžně s formováním plánu na jejich užití, údržbu a prezentaci. Vědomí, že záchrana památky není cílem, ale výchozím bodem práce, jehož metou je nalezení vhodného udržitelného využití objektu, vedlo okamžitě ke koncipování prvních záměrů. V návaznosti na jejich strukturu se pak rozvinula celá řada aktivit souvisejících

s hledáním optimálních cest k jejich naplnění. Stavby začaly být sledovány v širokém kontextu vesnického prostředí, v jeho prostorových, kulturních i sociálních souvislostech. Ústřední skupinu památek také brzy rozšířila zděná usedlost čp. 56 v Trstěnici, která se stala jedním z klíčových bodů projektu. Areál usedlosti tradičně nazývané po rodině hospodářů Mikšíkových poskytl prostor pro znovuvýstavbu transferované stodoly a přístřeší pro část plánovaných aktivit. Definována takto byla i ústřední lokalita zájmu projektu – obec Trstěnice neda-leko Litomyšle.

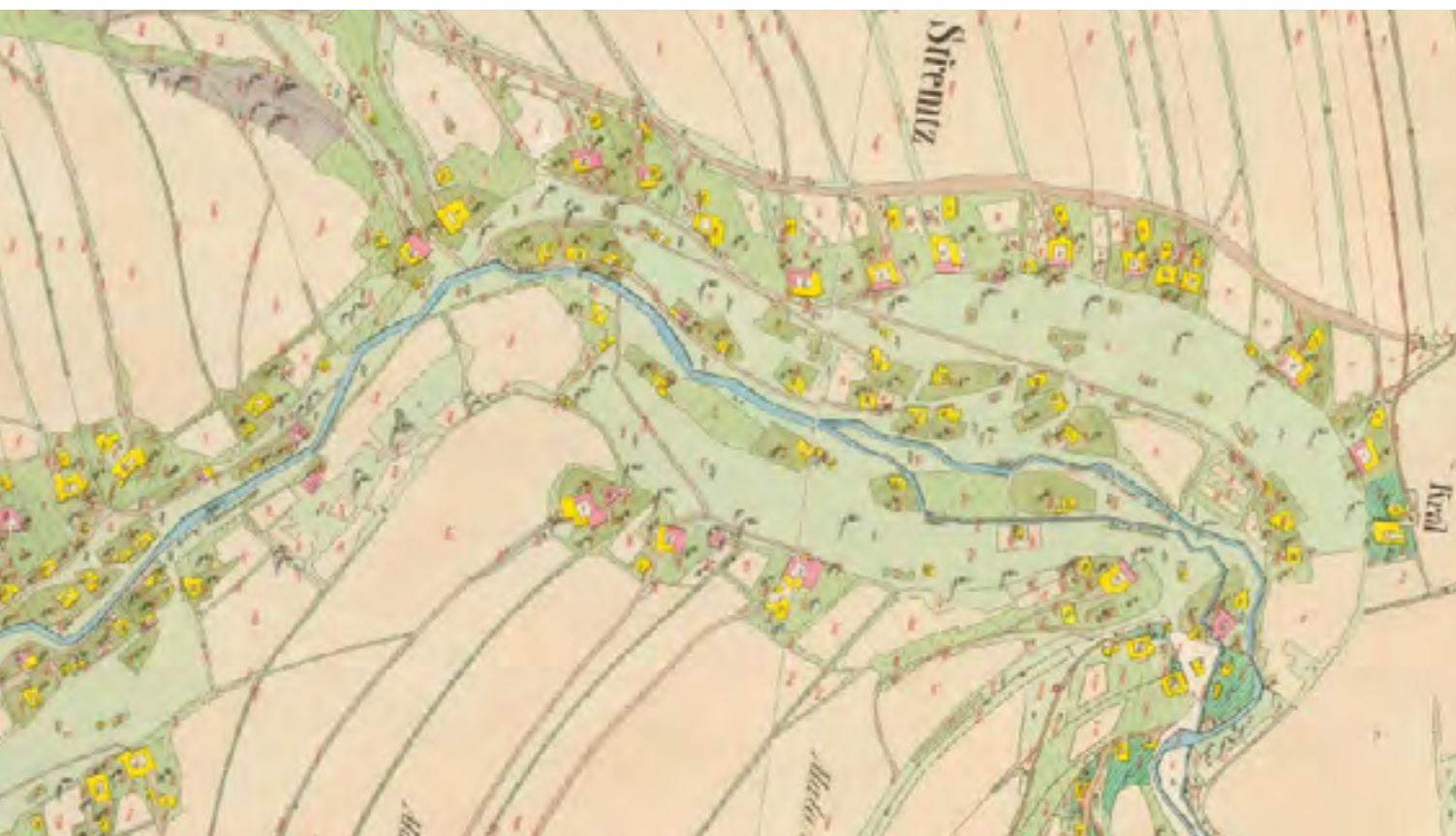
Spolu s úkoly se rozrostla i původní realizační skupina složená zejména z členů a sympatizantů Spolku archaických nadšenců. Odbornou bázi aktivitám zajistili zejména členové spolku Krajina a památky, z. s. a specialisté v nově založeném Institutu lidového kulturního dědictví, z. s. V rámci působení zmíněných sdružení, ale i celé řady dalších jednotlivců a organizací, proběhlo množství akcí, směřujících jak k vlastní fyzické obnově objektů, tak k jejich prezentaci. V rámci odborných seminářů byly hledány odpovědi na otázky jejich dokumentace, metodické přístupy pro jejich obnovu a využití, při prakticky zaměřených pracovních dílnách se pak pozornost zaměřila na rozvíjení řemeslných

technologií v historických i současných podobách. Využito bylo předchozích zkušeností realizátorů projektu v regionu, jejich vazeb na kraj a okolní obce, které se často aktivně do mnohých činností zapojily. Soubor aktivit, rozvinutý v souladu s pojetím kulturního dědictví venkova v co nejširších souvislostech, přinesl řadu podnětů pro formulování koncepce péče a prezentace obsažených hodnot. Plán získal své obrysy spojením s konkrétním místem a ve vazbě na něj a jeho obyvatele bude dále rozvíjen.

Kulturní dědictví venkova – udržitelná péče a prezentace

Lidovým kulturním dědictvím rozumíme soubor hmotných a nehmotných projevů lidové kultury, které zůstaly zachovány nebo jsou rehabilitovány v daném regionu. Pro náš projekt považujeme za klíčové především vzájemně provázané obory lidového stavitelství, tradiční zemědělské obživy a rukodělné činnosti, které spolu s duchovním prostředím člověka, jeho tradicemi, zvyky, věděním i vírou vytváří významné mezníky ve formování lidské společnosti. Zachování tohoto odkazu a praktické zkušenosti s kulturou vesnice považujeme za nezbytné

1. Trstěnice, mapa stabilního katastru, 1839, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Zeměměřičského úřadu. Trstěnice, map of the stable Land Registry, 1839. Trstěnice, Plan des Stablen Katasters, 1839.

pro zachování paměti celého národa i (mnohdy násilně přerušené) vazby jedinců k regionu. V oblasti českomoravského pomezí sousedili od 13. do poloviny 20. století příslušníci českého a německého etnika, kteří mezi Vysokým Mýtem, Litomyšlím, Poličkou, Svitavami a Moravskou Třebovou společně vytvářeli specifické kulturní prostředí. Domníváme se, že každá aktivita, vedoucí k zachování a udržení projevů kulturního dědictví této oblasti, je přínosem nejen pro region, ale také důležitou zprávou o podobě venkovského života a lidové kultury v širším nadregionálním měřítku. Cesta k udržitelné péči o kulturní dědictví pak vede především prostřednictvím znovunalezení kontinuity vývoje k obnovení vztahu jedince – komunity k sídlu – regionu.²

Předkládaná koncepce pracuje aktuálně s několika tematickými okruhy, které jsou řešeny s jednotným záměrem a ve vzájemné interakci. První okruh se rozvíjí v okolí hospodářství čp. 56 v Trstěnici s nově vztyčenou transferovanou stodolou, druhý hledá využití pro transferovaný roubený dům, který bude v Trstěnici jako Centrum lidového kulturního dědictví výchozím bodem pro prezentaci historické paměti místa i širšího regionu. Ta by měla být realizována aktuálními přístupy, které

si kladou za cíl oslovit nejen návštěvníky obce, ale i její domácí obyvatele. Vysoký potenciál sídla, tvořeného množstvím autenticky zachovaných usedlostí a domkářkou zástavbou koncentrovanou na březích potoka spolu se zachovalým krajinným rázem jeho okolí, vytváří pro tuto aktivitu ideální prostředí.

Zatímco záměr fungující v rámci areálu hospodářství čp. 56 se již plně rozvíjí, plán vhodného využití roubeného domu je v tuto chvíli ideovým konceptem, k jehož definitivní realizaci vede řada komplikovaných kroků. Na cestě k uskutečnění záměru stojí ale množství dílčích úkolů, které lze rozvíjet relativně nezávisle. Tyto úkoly směřují především k prezentaci kulturního dědictví v terénu obce samotné a postupně zúročují data, které přinesly podrobné průzkumy v archivech, ale i mezi pamětníky a místními obyvateli.

Hospodářství čp. 56 v Trstěnici

Hospodářská usedlost čp. 56 se nachází na výrazném terénním výběžku v jižní části obce Trstěnice. Zděný patrový objekt je zástupcem reflexe principů klasicistní architektury ve vesnickém prostředí druhé poloviny

19. století.³ Usedlost lichoběžného půdorysu je na místě současné stavby zachycena již na císařském otisku stabilního katastru z roku 1839.⁴ Rozměrná uzavřená dispozice skrývá v severním křídle obytné prostory. Východní křídlo stavby zaujímá klenutá maštal, v západním traktu se nachází několik klenutých chlévů, nad nimi je pak rozlehlá sýpka s povalovým stropem. Sýpka je přístupná z dřevěné pavlače, která spojuje patro nad hlavní obytnou částí areálu a výměnku v jižním traktu. Stavba je vybudována z lícované opuky, kterou doplňují kamenné architektonické detaily. Původní kontext usedlosti tvořila polygonální stodola, která byla v druhé polovině 19. století nahrazena stodolou zděnou, situovanou východně od statku. Usedlost, označovaná jako Mikšíkova,⁵ se zachovala v původní podobě bez výraznějších stavebních změn, a to i přesto, že její využití nebylo v posledním půlstoletí důstojné. Stavba byla ve všech částech využita k chovu prasat, což se razantně podepsalo na jejím stavu. Zahájená obnova objektu se nesoústředí jen na stavbu samotnou, ale i na širší kontext, krajinné prostředí s historickými kulturními stopami. Od jara roku 2016 zde také, na místě zaniklé polygonální stodoly, znovu vyrůstá roubená stodola z Čistě. Unikátní stavba

z konce 17. století se stane součástí autenticky zachované hospodářské usedlosti v obnovené zemědělské krajině bez moderní zástavby.

Po dokončení rekonstrukčních prací bude hospodářství čp. 56 zahrnovat zděnou usedlost, zděnou stodolu, roubenou polygonální stodolu, sušárnu na ovoce, sušárnu lnu a včelín. Objekty budou zasazeny do prostředí nově vytyčených užitkových zahrad, polností, sadů a pastviny. Krajinné úpravy v okolí hospodářství čp. 56 budou směřovat k obnovení tradičního členění zemědělské krajiny, které se v terénu zčásti zachovalo v podobě pozůstatků sadu, stop úvozových cest spojujících hospodářství a přilehlá stavení s polnostmi. Ovocný sad severně od usedlosti bude postupně obnoven starými odrůdami dřevin, stejně jako zásobárna pro sběr dešťové vody při východním traktu uzavřeného dvora budovy. Areál bude doplněn o cesty zpevněné štětováním a o dřevěné ploty obklopující sad a zahrádky.⁶ Členitý terén dokomponují solitérní užitkové dřeviny jako ořešák, líska nebo jeřabiny. Obnovená úvozová cesta zajistí přístup na polnosti přiléhající k hospodářství, které budou rozčleněny do menších dílů s cílem zachování větší biodiverzity, a umožňující tak návrat k tradičnímu

2. Trstěnice, ortofoto plán obce, 1954, © CENIA 2010 a GEODIS BRNO. 2010. Trstěnice, orthophoto plan of the municipality, 1954. Trstěnice, orthofotografischer Plan der Gemeinde, 1954.

způsobu hospodaření. Skladba pěstovaných plodin i způsoby jejich zpracování se budou řídit místními tradičními zvyklostmi a postupy. Dojde i k opětovnému hospodářskému využití dnes zarostlých strání pod usedlostí. Tím se obnoví, jak vizuální kontakt jednotlivých částí obce, tak celková prostupnost a otevřenost venkovského sídla.

Areál v hospodářství čp. 56 v Trstěnici bude po dobu rekonstrukce i po jejím ukončení zpřístupněn veřejnosti, která se zde bude moci během vymezených dnů seznámit s lidovým stavitelstvím a tradičními rukodělnými postupy. Autentické prostředí areálu umožní návštěvníkům přímý náhled *pod ruce* řemeslníků a zprostředkuje jim tak ucelenou představu o technologických postupech, materiálech, konstrukcích staveb a náročnosti jednotlivých pracovních úkonů. Nejedná se tak o standardní typ pasivní prezentace, ale o jedinečnou praktickou ukázkou lidového stavitelství a jeho obnovy.

Trvale obývaná usedlost v soukromém vlastnictví bude využívána ke svému původnímu účelu, jako zázemí pro hospodářství. Chov domácích zvířat, pěstování plodin, zemědělská výroba a zpracování produktů tak poskytnou prostor seznámit návštěvníky i s tradičními postupy hospodaření v kraji. Uvede také v život

transferovanou stodolu, která bude jako dříve sloužit ke skladování zemědělských produktů a strojů. Bude rovněž místem pro řemeslné dílny, zejména pro plánovanou výrobu došků.⁷

Udržitelnost provozu a údržby areálu bude zajišťována vlastníky objektu, členy domácnosti – hospodáři. Jejich aktivity se budou obracet k široké škále zájemců. Řemeslné kurzy se soustředí na návštěvníky školního věku, rodiny s dětmi i individuální hosty. Počítá se také s nabídkou regionálních zemědělských produktů a ubytování, jemuž poskytnou citlivě rekonstruovaný objekt vhodné prostředí.

Centrum lidového kulturního dědictví

Ideový záměr nazývaný pracovním Centrem lidového kulturního dědictví se soustřeďuje na znovuvýstavbu domu čp. 97 z Čisté, který se má stát středem veřejných prezentačních a vzdělávacích aktivit. Vytvářený záměr představuje mimořádně cenný objekt roubeného domu jako exponát, který bude zároveň živým společenským a výstavním prostorem a ohniskem pro aktivity rozvíjené na poli poznání a prezentace kulturního dědictví venkova.

4. Západní průčelí usedlosti čp. 56 v Trstěnici, kolem roku 1940, archiv rodiny Sotonových.
West-ern facade of farmstead No. 56 in Trstěnice, ca. 1940. Westfassade des Bauernhauses Hs.-Nr. 56 in Trstěnice, um 1940.

3. Trstěnice, ortofoto plán obce, 2009, podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009. Trstěnice, orthophoto plan of the municipality. Trstěnice, orthofotografischer Plan der Gemeinde.

Roubený dům je unikátním dokladem předbělohorské lidové architektury. Objekt má trojdílnou dispoziční skladbu. Na centrální síň se schodištěm do patra a topeništěm v severozápadním koutě navazuje ze západu světnice a z východu patrová komora. Z patra nad síní vedou vstupy do horní komory a na zaniklou pavlač. Mimořádná hodnota stavby spočívá v autentickém zachování jádra domu včetně stavebních detailů datovaných jednotně již do druhého desetiletí 17. století. Výrazněji byla památka upravena jen v roce 1836 v souvislosti s výměnou okenních otvorů vedoucích do světnice a změnami otopného systému.⁸ Stav historických stavebních konstrukcí, jejich stáří i celistvé zachování předurčují objekt citlivé konzervaci bez výraznějších zásahů do jeho stavební podstaty. Hledání forem využití stavby tak nemůže počítat s původními funkcemi (obývání, hospodaření), pro které by musel být dům, aby vyhovoval současným potřebám, výrazně adaptován. Stavba byla součástí uzavřeného dvora, v plánu je proto doplnit ji o novodobou přístavbu, která bude z původní situace vycházet.

Moderní doplněk umožní využití památky bez výraznějších stavebních zásahů, skryje v sobě sociální zázemí a další nezbytné prostory dle konečné specifikace funkce stavby (přednáškový sál, místnosti pro komunitní aktivity, knihovnu, kanceláře, informační centrum). Takto formovaný prostor by mohl poskytnout podmínky pro trvalé fungování veřejných služeb, které zajistí živost stavby a udržitelnou péči o ni, ať již zůstane v majetku některého ze spolků působících v regionu, nebo místní samosprávy. V citlivém dialogu mezi historickou a moderní architekturou budou moci nalézt své zázemí i aktivity na poli kulturního dědictví venkova.

Centrum lidového kulturního dědictví by mělo sloužit jako výchozí informační bod aktivit směřujících k poznávání vesnice i širšího regionu. Činnost se bude rozvíjet na poli tradiční prezentace, ale i s využitím moderních médií. Stavba poskytne zázemí pro specializované vzdělávací programy, přednášky a prostorově nenáročné kurzy. Ty se budou orientovat na regionální problematiku, ale prostřednictvím besed s odborníky by měly zvýšit informovanost obyvatel v oblastech

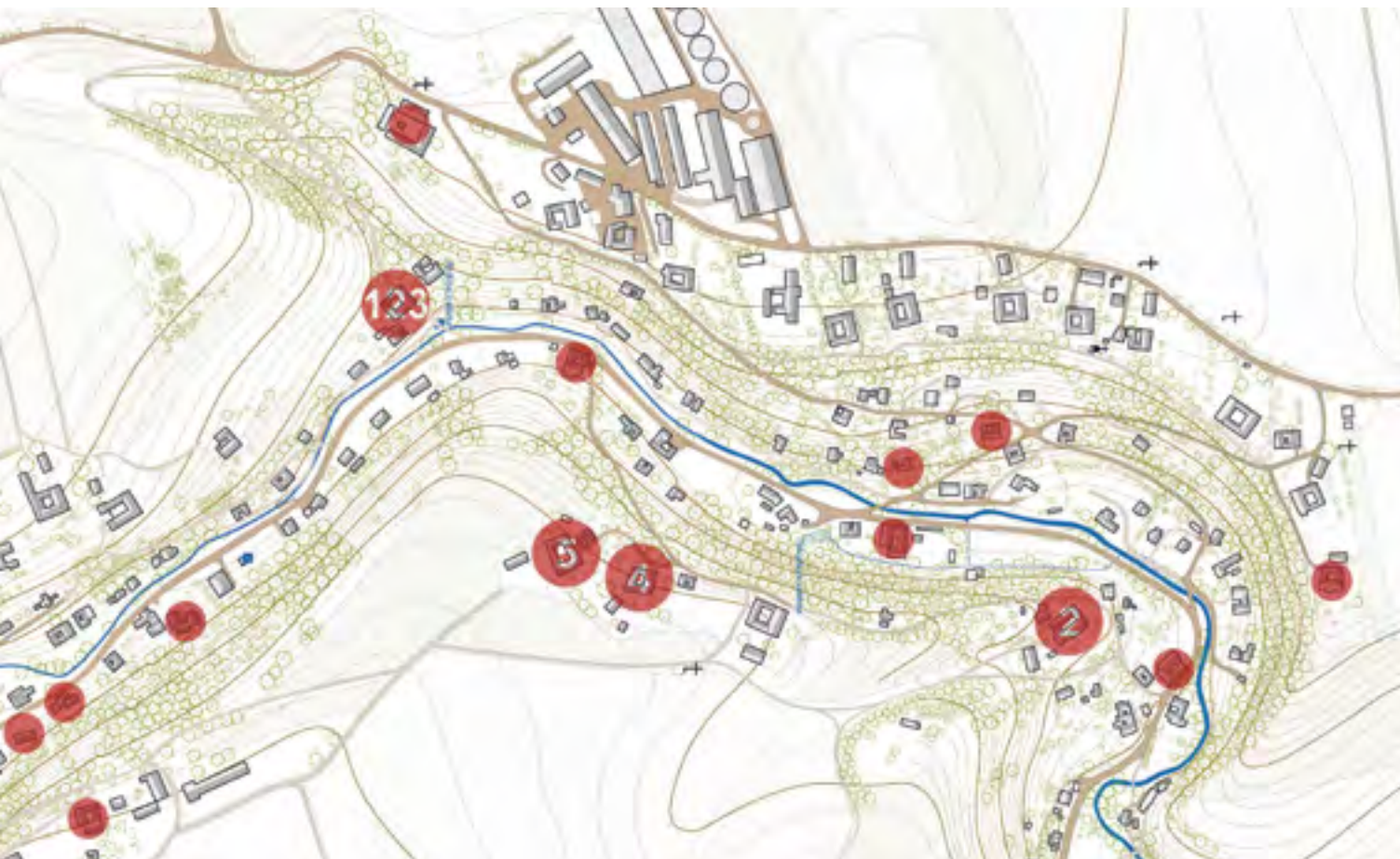

6. Prostor podstáje na východní straně usedlosti čp. 56 v Trstěnici, 1942, archiv rodiny Sotonových. Sub-stable space in eastern part of farmstead No. 56 in Trstěnice, 1942. Schuppen an der Ostseite des Bauernhofes Hs.-Nr. 56 in Trstěnice, 1942.

7. Hospodaření na polnostech náležících k usedlosti čp. 56 v Trstěnici, kolem roku 1950, archiv rodiny Sotonových. Farming on land belonging to farmstead No. 56 in Trstěnice, around 1950. Bewirtschaftung der Felder des Bauernhofes Hs.-Nr. 56 in Trstěnice, um 1950.

5. Trstěnice, schematický plán obce s vyznačenými hodnotnými stavbami, 2016, vypracoval Richard Ott. Trstěnice, schematic plan of the municipality with valuable buildings marked. Trstěnice, schematischer Plan der Gemeinde mit eingezeichneten wertvollen Bauten.

8. Koncepte hospodářství č.p. 56 v Trstěnici, 2016, vypracoval V. Kmošek. Conception of farmstead No. 56 in Trstěnice. Konzeption der Bewirtschaftung von Hs.-Nr. 56 in Trstěnice.

životního prostředí vesnice či obnovy památek. Místo v Centru naleznou také dlouhodobé výstavy, na kterých se bude moci návštěvník seznámit s tématy života na vesnici našich předků, sledovat stopy člověka v krajině, poznat místní osobnosti nebo dřívější spolkovou aktivitu. Na konkrétních příbězích věcí a lidí budou divákovi předkládat obraz živoucí vesnice, zasazené v reálném prostorovém a časovém kontextu. V závislosti na konkrétním tématu pak povedou návštěvníka z Centra k procházce obcí či regionem cestou hledání historických míst, kulturních stop v terénu a k novým pohledům na známá místa.

Prezentace lidového kulturního dědictví v prostoru obce a jejího okolí je jedním z aktuálně rozvíjených bodů aktivit. Tato forma osvojování si informací je založena

na aktivním přístupu návštěvníka, kterému je předkládáno široké spektrum témat, omezených daným prostorovým rámcem. Návštěvník si bude moci zvolit sám konkrétní oblast zájmu a způsob odhalování informací v prostoru. Nástrojem pro prezentaci je v první řadě vytvoření poznávací stezky, která provede zájemce obcí a jejím blízkým okolím. Informace budou divákovi předloženy formou tištěných podkladů (textů, map, návodů) nebo formou mobilních aplikací, které budou sledovat vybraná témata. Ta představí příběhy jednotlivých staveb a míst, ukáže staré pomístní názvy, na konkrétních příkladech umožní poznat lidová řemesla a tradice.

Rozsáhlou škálou možností skýtá multimediální prezentace informací, a to jak v bohatství možných forem představení dat, tak v oblastech jejich šíření. Aktivity

Centra lidového kulturního dědictví rozšíří i informační portál, který bude přístupný ve světových jazycích. Kromě zmíněných mobilních aplikací pro sdílení dat v terénu při procházce obcí, poskytnete prostor pro pasivní formy osvojování si kulturního a historického povědomí o dané problematice. Dílčí aplikace prezentace budou umožňovat virtuální prohlídky obcí i vybraných objektů a interaktivně prezentovat konkrétní příběhy míst, doplněné o historické souvislosti a dobové fotografie. Cílová skupina této formy prezentace je široká, různorodými způsoby uchopení témat může postihnout individuální zájemce z nejrůznějších věkových kategorií.

Závěr

Fungující hospodářství při usedlosti čp. 56, plánované Centrum lidového kulturního dědictví, poznávací stezka vsí a jejím okolím a další prezentační aktivity budou důležitým příspěvkem k posílení atraktivity oblasti českomoravského pomezí. Region v současnosti

postrádá plošně chráněná území s koncentrací cenné vesnické zástavby a nemá ani prezentaci v podobě skanzenů, které uchovávají lidové památky a kulturu sousedních oblastí. Z Trstěnice by tak bylo možné vytvořit cíl lehce dostupný z měst Litomyšle i Poličky, který bude pro turisty tvořit doplnění nebo žádanou alternativu návštěvy těchto historických sídel. Předložená koncepce projektu vytváří na příkladu konkrétní vsi pokus o alternativní uchopení péče o kulturní dědictví vesnice. Měla by být nástrojem, který přispěje k posílení vztahu jedince k sídlu, který považujeme za základní stavební článek udržitelné péče o památky a kulturu všeobecně, cestu k uchování paměti míst a pěstování hodnot kulturního dědictví.

9. Obec Trstěnice, pohled na východní svah údolí potoka Loučné. 1953, archiv Etnologického ústav Akademie věd České republiky, fond: Fotografická sbírka, inv. č. 4229. Municipality of Trstěnice, view of the eastern slope of the Loučná stream valley, 1953. Gemeinde Trstěnice, Blick zum südlichen Hang des Tales vom Bach Loučná, 1953.

Poznámky

1 Dokumentace a průzkumy objektů jsou posány v publikaci *Průzkum a dokumentace památek lidové architektury*, která je součástí této ediční řady.

2 Spolek archaických nadšenců [cit. 10. 9. 2015]. Dostupné z: www.sebranice.cz/san

3 KMOŠEK, Jiří, KŘENKOVÁ, Zuzana, KMOŠEK Vojtěch a ŘÍHOVÁ, Vladislava. Záchrana a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí. *Museum vivum*. 2014/2015, X, s. 140–149.

4 Císařský otisk mapy stabilního katastru, Trstěnice, 1839 [cit. 10. 9. 2015]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=c7998-1

5 Soukromý archiv, Josef ŽROUT, *Historie a paměti obce Třenice* [rukopis], s. 56–65.

6 Vzorem pro rekonstrukce je historická fotodokumentace objektu, ale i autentické prvky zachované nebo dokumentované u jiných stavení ve vesnici.

7 Aktivity navazují na předchozí činnost vlastníků. KMOŠKOVÁ, Lenka a KMOŠEK, Jiří. *Příběh lnu*. Sebranice: Spolek archaických nadšenců, 2013; KMOŠEK, Kmošek, et al. *Příběh obilí*. Sebranice: Spolek archaických nadšenců, 2010.

8 Více informací v kapitole Vladislavy Říhové a Zuzany Křenkové *Stavebněhistorický průzkum roubeného domu a polygonální stodoly usedlosti čp. 97 v Čisté* v publikaci *Průzkum a dokumentace památek lidové architektury*, která je součástí této ediční řady.

10. Kamenná zídka s prolézacím otvorem u usedlosti čp. 42 v Trstěnici. 1953, archiv Etnologického ústav Akademie věd České republiky, fond: Fotografická sbírka, inv. č. 4232. Stone wall with a climbing hole at farmstead No. 42 in Trstěnice, 1953. Mauerwand mit Öffnung zum Durchschlüpfen beim Bauernhof Hs.-Nr. 42 in Trstěnice, 1953.

11. Roubená stodola u usedlosti čp. 96 v Trstěnici, v pozadí je na terénní hraně patrná usedlost čp. 56. 1961, foto E. Baláš, archiv Etnologického ústav Akademie věd České republiky, fond: Fotografická sbírka, inv. č. 22435. Timbered barn at farmstead No. 96 in Trstěnice, farmstead No. 56 visible on the terrain edge in the background, 1961. Gezimmerte Scheune vom Bauernhof Hs.-Nr. 96 in Trstěnice, im Hintergrund ist der Bauernhof Hs.-Nr. 56 auf einer Geländekante zu sehen, 1961.

Conception of sustainable care and presentation of vernacular cultural heritage of the Bohemian-Moravian Borderland – Trstěnice

Jiří Kmošek, Vojtěch Kmošek, Association of Archaic Enthusiasts, Institute of Vernacular Cultural Heritage

Zuzana Křenková, University of Chemistry and Technology Prague, Faculty of Chemical Technology, Department of Chemical Technology of Monument Conservation; The Countryside and Monuments

Jan Kraut, Institute of Vernacular Cultural Heritage

Keywords: Trstěnice, sustainable care, presentation, farmstead, cultural heritage, vernacular architecture

The conception of a sustainable care and presentation of vernacular cultural heritage of the Bohemian-Moravian Borderland is part of a broader platform of activities aimed at laying out the possibilities of future renewal, use, protection and presentation of unique examples of cultural heritage within the region. The objective of the project *Protection and Presentation of Vernacular Cultural Heritage of the Bohemian-Moravian Borderland*, a part of which is presented within the present conception, is to create functional models for the complex of the above-mentioned activities.

At the beginning of the project there was a collection of imminently endangered monuments of vernacular architecture – the timbered house and polygonal barn of the farmstead No. 97 in Čistá, and the timbered house No. 2 in Trstěnice – and an intense effort aimed at their immediate rescue. The activities launched at the end of 2014 led to a detailed documentation and survey of all the monuments. In the second half of 2015, the attention was focused on securing of the buildings in Čistá and on the preparation and realization of a transfer which was the only way of preserving them. Documentary, explora-

tory and building activities concentrating on the selected monuments went hand in hand with the formation of a plan for their use, maintenance and presentation. The knowledge that the preservation of a monument is not a goal but a starting point of work that is aimed at finding a suitable and sustainable use for the monument led to the drafting of the first intentions. Many activities followed with the aim of finding the optimal ways of achieving them. The buildings started to be monitored within a broad context of the rural milieu. The brick farmstead No. 56 in Trstěnice was added to the central group of monuments, becoming one of the key points of the project. The complex of the farmstead traditionally called “U Mikšíků” provided space for the repeated construction of the transferred barn and a shelter for a part of the activities planned. Thus was also defined the central locality of the project’s interest – the municipality of Trstěnice near Litomyšl.

The presented conception is working with several thematic areas which are being solved based on a unified plan and in mutual interaction. The first area is developing within the farmstead No. 56 in Trstěnice with the newly erected transferred barn, the second one is searching for a usage of the transferred timbered house, which is to become the Centre of Vernacular Cultural Heritage in Trstěnice, a starting point for the presentation of the historical memory of the locality and of the broader region. It should be realized based on the latest approaches whose aim is to approach not only the visitors of the

municipality but also its inhabitants. High potential of the settlement consisting of numerous authentically preserved farmsteads and cottager buildings concentrated on the banks of the stream creates the ideal environment for this activity.

A functional farm belonging to the farmstead No. 56, the planned Centre of Vernacular Cultural Heritage, an educational trail through the village and its surroundings and other presentation activities will significantly add to the attractiveness of the Bohemian-Moravian Borderland. At present, the region lacks protected areas concentrating valuable rural development and it does not even have a presentation in the form of open-air museums such as those that preserve vernacular monuments and culture of the neighbouring regions. Trstěnice could serve as a destination easily accessible from the towns of Litomyšl and Polička, forming a tourist target completing a visit to these historic sites or its desirable alternative. The presented conception of the project uses a particular village as an example of an alternative approach to care for vernacular cultural heritage standing on the boundary between state and private care. It should serve as a tool contributing to the reinforcement of a relationship between an individual and a settlement, which we consider a basic construction element of sustainable care for monuments and culture generally and a way to preserve the memory of places and foster the values of cultural heritage.

Konzeption der nachhaltigen Pflege und Präsentation des kulturellen Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion – Gemeinde Trstěnice

Jiří Kmošek, Vojtěch Kmošek, Bund der Freunde des Archaischen, Institut für das kulturelle Volkserbe

Zuzana Křenková, Hochschule für Chemie und Technologie in Prag, Fakultät für chemische Technologie, Institut für chemische Technologie der Restaurierung von Denkmälern

Jan Kraut, Institut für das kulturelle Volkserbe

Schlüsselwörter: Trstěnice, nachhaltige Pflege, Präsentation, Bauernhof, ländliches Bauwesen

Die Konzeption der nachhaltigen Pflege und Präsentation des kulturellen Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion ist Bestandteil einer breiteren Plattform von Aktivitäten, welche die Möglichkeiten erkunden möchten, wie einzigartige Zeugnisse

des Kulturerbes einer bestimmten Region in der Zukunft erneuert, genutzt, geschützt und präsentiert werden können. Die Aufgabe des Projektes *Erhaltung und Präsentation des Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion* (*Záchrana a prezentace lidového kulturního*

dědictví Českomoravského pomezí), dessen Segment die vorgelegte Konzeption bildet, besteht darin, dass funktionierende Modelle für eine Gesamtheit von den oben genannten Tätigkeiten entworfen werden.

Am Anfang des Projektes standen eine Gruppe von unmittelbar bedrohten Bauwerken im bäuerlich-ländlichen Raum – Blockhaus und polygonale Scheune vom Bauernhaus Hs.-Nr. 97 in Čistá, Blockhaus Hs.-Nr. 2 in Trstěnice – sowie eine intensive Bemühung um die unmittelbare Rettung dieser Objekte. Die am Ende des Jahres 2014 eingeleiteten Aktivitäten führten zu einer ausführlichen Bestandsaufnahme und Untersuchung aller dieser Objekte. In der zweiten Jahreshälfte 2015 konzentrierte sich die Aufmerksamkeit auf das Sicherstellen der Bauten in Čistá, Vorbereitung sowie Ausführung von deren Transferierung, welche den einzigen Weg zur Erhaltung dieser Bauten darstellte. Die auf die ausgesuchten Bauwerke gerichteten Erfassungs-, Forschungs- und Bauaktivitäten gingen Hand in Hand mit dem Ausformen des Plans zu Ausnutzung, Pflege und Präsentation. Das Bewusstsein, dass die Rettung des Bauwerkes nicht das Ziel, sondern der Ausgangspunkt der ganzen Arbeit darstellt, welche im Finden eines passenden und nachhaltigen Nutzens für das Objekt münden soll, führte sofort dazu, dass erste Vorhaben konzipiert wurden. Im Anschluss an deren Struktur wurde eine ganze Reihe von Aktivitäten entfaltet, welche mit der Suche nach optimalen Wegen zur Verwirklichung dieser Vorhaben zusammenhing. Man fing an, die Bauten im breiten Kontext des ländlichen Raumes zu sehen. Die zentrale Gruppe der Denkmäler wurde auch bald um den gemauerten Bauernhof Hs.-Nr. 56 in Trstěnice erweitert, welcher zu einem der Mittelpunkte des Projektes wurde. Das Areal der Hofstelle, welches man im Dorf unter dem Namen U Mikšíků kannte, bot nämlich Raum für den Wiederaufbau einer transferierten Scheune und Obdach für einen Teil der geplanten Aktivitäten. Somit war auch die zentrale Lokalität gegeben, auf die sich das Interesse des Projekts bezog – die Gemeinde Trstěnice nahe Litomyšl (Leitomischl).

Die vorgelegte Konzeption arbeitet aktuell mit einigen Themenkreisen, mit denen man sich jedoch unter einem einheitlichen Vorsatz und in gegenseitiger

Interaktion beschäftigt. Der erste Themenkreis betrifft den Raum des Gutes von der Hs.-Nr. 56 in Trstěnice mit der neu errichteten transferierten Scheune, im Rahmen des zweiten Themenkreises wird der Nutzen für das transferierte Blockhaus gesucht, welches in Trstěnice (als Zentrum des kulturellen Volksgutes) den Ausgangspunkt für die Präsentation des historischen Gedächtnisses der Lokalität sowie der Region bilden wird. Diese Präsentation sollte mittels aktueller Zugänge realisiert werden, welche beanspruchen, dass sie nicht nur die Besucher der Gemeinde, sondern auch die Dorfbewohner ansprechen. Das hohe Potential der Ansiedlung, welche aus vielen authentisch erhaltenen Gehöften und entlang des Baches gruppierten Häuslerbauten besteht, bildet einen idealen Raum für eine solche Aktivität.

Die fungierende Hauswirtschaft vom Bauernhof Hs.-Nr. 56, das geplante Zentrum für kulturelles Volksgut, ein Lehrpfad durch das Dorf und dessen Umgebung, sowie weitere Präsentationsaktivitäten, werden einen wichtigen Beitrag zur Stärkung der Attraktivität von der böhmisch-mährischen Grenzregion leisten. Dieses Gebiet vermisst zurzeit flächenhaft geschützte Lokalitäten mit konzentrierter, wertvoller Dorfbauung, darüber hinaus fehlt es hier an Freilichtmuseen, welche Denkmäler und Kultur der benachbarten Gebiete aufbewahren würden. Man könnte also aus Trstěnice ein leicht erreichbares Ziel schaffen, das sowohl von den Orten Litomyšl wie auch Polička (Politschka) aus leicht erreichbar wäre und das für die Touristen eine Ergänzung oder eine gefragte Alternative neben dem Besuch von diesen historischen Städten bilden würde. Die vorgelegte Konzeption des Projektes stellt anhand eines Beispiels eines konkreten Dorfes den Versuch einer alternativen Auffassung der Pflege von kulturellem Volksgut dar, welche an der Schwelle zwischen der staatlichen und privaten Pflege steht. Sie sollte ein Werkzeug bilden, das zur Stärkung der Beziehung eines Einzelnen zur Siedlung beiträgt, was wir für das grundlegende Bauelement der nachhaltigen Pflege von Denkmälern und Kultur allgemein halten, für einen Weg, wie das Gedächtnis von Orten und die Aufrechterhaltung der Werte von kulturellem Erbe gestärkt werden können.

Literatura a prameny / Bibliography / Bibliographie

V soupisu literatury jsou uvedeny hlavní texty k problematice lidového stavitelství a k tématům popisovaným v publikaci. Je uveden výčet institucí, jejichž prameny byly využity. Další literatura a odkazy na archiválie jsou součástí poznámkového aparátu jednotlivých kapitol.

ADAMUS, Zbigniew Ondřej. *[Soubor 8 znaleckých posudků komínů a otopených systémů.]* Třinec, 2015. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Archiv stavebně technické dokumentace.

BLÁHA, Jiří, JESENSKÝ, Vít, MACEK, Petr, RAZÍM, Vladislav, SOMMER, Jan a VESELÝ, Jan. *Operativní průzkumy a dokumentace historických staveb.* Praha: Národní památkový ústav, 2005.

BRANDSTETTROVÁ, Marie a LANGER, Jiří. Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. *Národopisné aktuality.* 1980, 17, s. 321–327.

BRYOL, Radek. Historie výstavby areálů muzea. In: ROMÁNKOVÁ, Eva (ed.). *Uchováno budoucím generacím. Devadesát let sbírkotvorné činnosti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.* Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2015, s. 24–51.

BUREŠ, Pavel. Lidová architektura a vesnická sídla. Padesát let právní ochrany památek. *Zprávy památkové péče.* 2008, 5, s. 423–427.

BUREŠ, Pavel. Národopis a památková péče. *Národopisný věstník.* 2009, XXVI, s. 221–229.

BUREŠ, Pavel. Péče o památku lidového stavitelství a vesnice – historie a současnost (stručný nástin). *Zprávy památkové péče.* 1998, 3, s. 83–94.

BUREŠ, Pavel a KUČOVÁ, Věra. *Principy péče o lidové stavby.* Praha: Státní ústav památkové péče, 1999.

DOHNAL, Martin. *Historická kulturní krajina v novověku: vývoj vsi a plužiny v Borovanech u Bechyně.* Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2003.

DRÁPALA, Daniel. Předpoklady etnografických muzeí v přírodě k prezentaci lidové kultury. *Muzeum.* 2009, 1, s. 3–18.

DRÁPALOVÁ, Lenka. Sbírkové fondy muzea. Jejich tvorba a prezentace. In: ROMÁNKOVÁ, Eva (ed.). *Uchováno budoucím generacím. Devadesát let sbírkotvorné činnosti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.* Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2015, s. 56–65.

EBEL, Martin. *Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb.* In: *Dějiny staveb 2004.* Plzeň: Klub Augusta Sedláčka – Sdružení pro SHP, 2004, s. 5–14.

FABEROVÁ, Simona. Muzea v přírodě a jejich možné inspirace. *Museum vivum.* 2013, IX, s. 9–20.

FIŠER, Zdeněk. *Rymice – muzeum zemědělství: minulost, přítomnost a budoucnost památkového areálu v Rymicích.* [rukopis závěrečné práce]. Brno: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1986.

FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku.* Brno: Blok, 1974.

HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích: stručný nástin. Odborné a metodické publikace.* Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1987.

HORÁK, Jiří. Národopis československý. Přehledný nástin. In: *Československá vlastivěda. Díl II, Člověk.* Praha: Sfinx – Bohumil Janda, 1933, s. 305–472.

JARONĚK, Bohumír. *Živé muzeum Valašska. Naše Valašsko.* 1929–1930, 1, s. 31–36.

jlj [LANGER, Jiří]. Muzeum v přírodě. In: BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska.* 2. sv. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 586–587.

KAIGL, Jan, PECHOVÁ, Kateřina a ZÍDEK, Martin. *Příručka vlastníka kulturní památky.* Praha: Ministerstvo kultury, 2002.

KAFKA, Josef (ed.). *Národopisná výstava československá.* Praha: Výkonný výbor výstavy, 1895.

KLOIBER, Michal a DRDÁČKÝ, Miloš. *Diagnostika dřevěných konstrukcí.* Praha: Informační centrum ČKAIT, 2015.

KMOŠEK, Jiří, KŘENKOVÁ, Zuzana, KMOŠEK, Vojtěch a ŘÍHOVÁ Vladislava. Záchrana a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí. *Museum vivum.* 2014/2015, X, s. 140–149.

KUČA, Karel a KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu.* Praha: Státní ústav památkové péče, 2000.

KUČOVÁ, Věra a BUREŠ, Pavel. *Principy péče o lidové stavby.* Praha: Jalna, 2009.

KUČOVÁ, Věra. *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO.* Praha: Národní památkový ústav, 2009.

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 5, Okres Uherské Hradiště.* Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody – Muzejní a vlastivědná společnost, 1986.

LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby.* Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997.

LANGER, Jiří (ed.). *Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci.* Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981.

LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě.* Praha: Baset, 2005.

- LUKÁŠ, Marek, VODĚROVÁ, Věra a VONDRA, Jiří. *Údržba lidových staveb*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1986.
- LUKEŠOVÁ, Markéta a RÝPALOVÁ, Eva. *Způsoby prezentace tradiční lidové kultury v muzeích v přírodě*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012.
- MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1997.
- MICHALIČKA, Václav. Některé aspekty revitalizace tradičních technologií lidového stavitelství. *Národopisná revue*. 2010, 2, s. 79–83.
- NESVADBÍKOVÁ, Jiřina. *K vývoji památkové péče na území Československa. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.
- NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavitelství na Moravě a evropské souvislosti*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014.
- PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Praha: Národní památkový ústav, 2014.
- PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha: Grada, 2013.
- PLÖCKINGER, Veronika a NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavby – tradice a současnost: symposium s cílem propojit české, rakouské a další odborníky*, 26.–28. 3. 2014. [dvojjazyčná česká a německá mutace]. Atzenburg: Weinviertler Museumsdorf Niedersulz, 2014.
- PTÁČEK, Ladislav. *Jak pře(d)kládat svět: základy dobré interpretace*. Brno: Nadace Partnerství, 2012.
- POLÁKOVÁ, Jana. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví Evropy*. Praha: Národní památkový ústav, 2007.
- RYŠICOVÁ, Lenka. Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum*. 2005, I, s. 9–26.
- ŘÍHOVÁ, Vladislava a BLÁHA, Jiří. *Zlámanec čp. 37, stavebně-historický průzkum* [rukopis]. Červen 2010. Osobní archiv Vladislavy Říhové.
- SCHUBERT, Alfréd. *Péče o historické výplně okenních a dveřních otvorů*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.
- SMRČKA, Vít. *Dějiny psané národopisem*. Praha: Česká národopisná společnost, 2011.
- Strategie rozvoje Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm do roku 2023*. [Konceptní materiál zpracovaný pro VMP Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně]. Rožnov pod Radhoštěm – Zlín, 2013.
- SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří, ŠKABRADA, Jiří, EBEL, Martin a KYNCL, Josef. *Litomyšlsko – Vysokomýtsko – soupis stávajících architektonických a urbanistických hodnot, veškeré dokumentace a pramenů, prezentace formou GIS*. 1999–2002. Archiv Společnosti přátel vesnice a malého města.
- ŠEFCŮ, Ondřej, VINAŘ, Jan a PACÁKOVÁ, Marie. *Metodika ochrany dřeva*. Praha: Jalna, 2000.
- ŠKABRADA, Jiří. *Lidová architektura*. Praha: České vysoké učení technické, 1996.
- ŠKABRADA, Jiří (ed.). *Vesnický dům 16. a 17. století*. Praha: České vysoké učení technické, 1992.
- ŠKABRADA Jiří a EBEL, Martin. *Původní plánová dokumentace lidové architektury*. Praha: České vysoké učení technické, 1996.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- ŠTĚPÁN, Luděk a KŘIVANOVÁ, Magda. *Lidové stavitelství východních Čech*. Hradec Králové: Garamon, 2001.
- ŠTIKA, Jaroslav a HABUSTOVÁ, Milena. *Život kolem Valašské pece. Malé tisky – Svazek 9. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské Muzeum v přírodě*, 1976.
- URBÁNEK, Radim. *Dřevo, hlína opuka. Stavitelství na Vysokomýtsku*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum, 2004.
- VÁCLAVÍK, Antonín. *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930.
- VÁLKA, Miroslav. *Rymice u Holešova – soubor lidových staveb východní Hané*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1980.
- VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jeho záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. 1978, s. 19–23.
- VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada, 2007.
- VAŘEKOVÁ, Zuzana. Plošný průzkum vesnice Mravín. *Průzkumy památek*. 2013, II, s. 67–82.
- VAŘEKOVÁ, Zuzana a ŠVEC, Jiří. Dva příklady patrových domů se smíšenou konstrukcí stěn na Vysokomýtsku. In: *Dějiny staveb 2011*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka – Sdružení pro SHP, 2011, s. 99–110.
- VESELSKÁ, Jiřina. *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2005*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2005.
- ŽALMAN, Jiří. Obecné problémy práce muzeí s dětmi a mládeží. In: *Acta musealia suplementa. Sborník příspěvků z konference Muzeum, škola a zkušenosti z programu Brána muzea otevřená*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2003, s. 5–11.

Zdroje archiválií

Archiv Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Pardubicích

Archiv Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Kroměříži

Archiv zeměměřičství a katastru Zeměměřičského úřadu v Praze

Národní archiv Praha

Obecní úřad Jenišovice, okres Chrudim

Státní oblastní v Zámrsku

Státní okresní archiv Chrudim

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Oddělení dokumentace dokumentace

Online zdroje

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Zeměměřičského úřadu. *Archivní mapy* [online]. Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

ČERŇANSKÝ, Martin. *Lidová architektura Čech, Moravy a Slezska* [online]. Dostupné z: <http://www.lidova-architektura.cz/>

Český národní komitét ICOMOS. *Mezinárodní dokumenty ICOMOS o ochraně kulturního dědictví* [online]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/portal/npu-a-pamatkova-pece/pamatky-a-pamatkova-pece/pravni-predpisy-a-mezinarodni-dokumenty/cesky-preklad-icomos.rtf>

Chrudim, oficiální stránky města. *Územní plán Jenišovice, místní část Mravín*. Vydáno prosinec 2013, účinnost od 17. 2. 2014 [online]. Dostupné z: <http://www.chrudim.eu/uzemne-planovaci-dokumentace/jenisovice.html>

Ministerstvo kultury. *Podpora obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností* [online]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/>

Propamatky. Katalog služeb [online]. Dostupné z: <http://www.propamatky.info/cs/katalog-sluzeb/>

Seznam autorů / List of authors / Autorenverzeichnis

Mgr. Radek Bryol

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm
bryol@vmp.cz

Mgr. Markéta Hnilicová

Muzeum Kroměřížska
Velké náměstí 38, 767 11 Kroměříž
hnilicova@muzeum-km.cz

Ing. arch. Vojtěch Kmošek

Spolek archaických nadšenců
Sebranice 8, 569 62, Sebranice u Litomyšle
vojtech.kmosek@gmail.com

Mgr. Zuzana Křenková

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze,
Ústav chemické technologie restaurování památek
Technická 5, 166 28 Praha 6
Krajina a památky, z. s.
krenkovz@vscht.cz

Mgr. Vladislava Říhová, Ph.D.

Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování,
Katedra humanitních věd
Krajina a památky, z. s.
Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl,
vladislava.rihova@upce.cz

Mgr. Zuzana Vařeková

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště
v Pardubicích
Zámek 5, 531 16 Pardubice
varekova.zuzana@npu.cz

Ing. Martin Čerňanský, Ph.D.

Národní památkový ústav, generální ředitelství
Valdštejnské náměstí 162/3, 118 00 Praha 1
cernansky.martin@npu.cz
Památky a lidová architektura, vzdělávací portál
www.lidova-architektura.cz

Bc. Jiří Kmošek

Spolek archaických nadšenců
Sebranice 8, 569 62, Sebranice u Litomyšle
kmosekj@gmail.com

Ing. arch. Jan Kraut

Institut lidového kulturního dědictví z. s.
Toulovcovo nám. 151, 570 01 Litomyšl
jan.kraut@gmail.com

Jaromír Lenoč

Institut lidového kulturního dědictví z. s.
Toulovcovo nám. 151, 570 01 Litomyšl
jaromir.lenoch@centrum.cz

Mgr. Jiří Švec

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště
v Pardubicích
Zámek 5, 531 16 Pardubice
svec.jiri@npu.cz

Možnosti prezentace a udržitelné péče o památky lidové architektury

The Possibilities of Presentation and Sustainable Care for Vernacular Architecture Monuments

Möglichkeiten der Präsentation und der nachhaltigen Pflege von Bauwerken der ländlichen Architektur

Editoři / Editors / Editoren

Bc. Jiří Kmošek, Mgr. Zuzana Křenková, Mgr. Radek Bryol

Recenzent / Reviewer / Rezensent

PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Vydavatel / Publisher / Herausgeber

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Spolek archaických nadšenců

Jazyková korektura českých textů

Proofreading of Czech texts / Sprachkorrektur der tschechischen Texte

Mgr. Jana Šubrtová

Překlady a korektury anglických textů

Translation and proofreading of English texts / Übersetzung und Korrektur der englischen Texte

Mgr. Klára Koubusová, RNDr. Milan Rydvan

Překlady a korektury německých textů

Translation and proofreading of German texts / Übersetzung und Korrektur der deutschen Texte

Mgr. Soňa Černá, Mgr. Jiří Černý, Mgr. Sabina Voda Eschgfäller, Dr.

Obálka a grafická úprava / Dust jacket and graphical layout / Umschlag und Gestaltung

Jakub Kmošek

Tisk / Printed by / Druck

HRG Litomyšl

Náklad / Number of copies / Auflage

300

1. Vydání / 1st Edition / 1. Ausgabe

© 2016

ISBN 978-80-87210-58-1

